TURKU

Yleiskaava 2029

Turun keskustan kaupunkikuva

Turun kaupungin ympäristötoimiala

Turun kaupungin ympäristötoimialan kaupunkisuunnittelu
Syyskuu 2017

Taitto: Tuuli Vesanto
Valokuvat: Tuuli Vesanto, ellei muuta mainittu

Turun keskustan kaupunkikuva

SISÄLTÖ

JOHDANTO

TURUN VAHVUUKSIA

Aurajoen kaupunki....10
Pitkän historian kaupunki....14
Kukkuloiden kaupunki....18
Jalopuiden kaupunki....21
Ihmisen kokoinen kaupunki....25

KESKUSTAN OMINAISPIIRTEITÄ

Maamerkit ja tärkeät näkymät....28
Horisontti ja kattomaisema....34
Katujen päätteet....37
Katutila....41
Jokivarren rantalaiturit....46
Puistojen Turku....53
Katupuuistutukset....59
Palokujannepuut....64
Pihojen arvot....68
Kerroksellisuus....72

KESKUSTAN MILJÖÖTYYPITYS

Miljöötyypityksen taustaa....76
Historiallinen Turku....78
Puukaupunkimiljöö....82
Mäkipuistomiljöö....86
Liikekeskusta....90
Pienomakotitalomiljöö....95
Jälleenrakennuskauden kerrostalomiljöö....99
Avokorttelimiljöö....104
Teollisuusmenneisyyteen pohjautuva miljöö....108
Julkisten rakennusten miljöö....112
Saapumisen miljöö....117
Muuttuva kaupunkiympäristö....120

LÄHDEAINEISTOA

JOHDANTO

Selvityksen tausta ja tavoitteet

Turussa on vireillä yleiskaava 2029. Keskustan osalta yleiskaava laaditaan osayleiskaavan tarkkuustasoa noudattaen, koska alue edellyttää tarkempaa tarkastelua mm. liikkumisen, täydennysrakentamisen ja viheralueiden osalta.

Tämä Turun keskustan kaupunkikuva -selvitys on tehty yleiskaavan laadinnan avuksi. Sitä voidaan hyödyntää myös asemakaavoituksessa, yleisten alueiden suunnittelussa ja rakennusvalvonnassa.

Selvityksen tarkoituksena on ollut lisätä tietämystä Turun keskustan kaupunkikuvan ominaispiirteistä ja arvoista. Siinä pyritään kuvaamaan, miten keskustan kaupunkikuva on muotoutunut nykyisen kaltaiseksi ja mistä elementeistä se rakentuu. Yhtenä tavoitteena on ollut jakaa keskusta kaupunkikuvallisiin kokonaisuuksiin, miljöötyyppeihin, sekä kertoa kunkin miljöötyypin ominaisluonteesta ja kehittämisen suuntaviivoista.

Selvityksessä käsitellään niin julkisia alueita kuin tonttejakin. Julkisella tilalla on kaupunkiympäristössä keskeinen rooli: kaupunki koetaan valtaosin julkisesta tilasta käsin, ja julkisten alueiden suunnittelu ja toteutus koskettavat jokaista kaupunkilaista. Keskusta on kaikkien turkulaisten, kuten myös vierailijoiden ja matkailijoiden, ympäristöä.

Samalla keskusta on monien asuinympäristö. Pääosin yksityisille tonteille suuntautuva rakentaminen luo julkisen tilan rajat. Se, mitä tonteilla tapahtuu, vaikuttaa voimakkaasti kaupunkikuvaan. Esimerkiksi tonttien puusto on keskustan kaupunkikuvan ja viihtyisyyden kannalta arvokasta.

Keskusta on Turun sydän. Se, miten keskustaa kehitetään, vaikuttaa koko kaupungin identiteettiin ja vetovoimaan sekä kaupungin herättämiin mielikuviin.

Tarkastelualue

Turun keskusta jakaantuu yhdeksään kaupunginosaan, joista käytetään numeroita I – IX. Tämä kaupunginosajako numeroineen pohjautuu vuoden 1828 asemakaavan yhteydessä tehtyyn jakoon, joskin rajoja on joiltain osin muutettu. Nämä ns. numerokaupunginosat otettiin kaupunkikuvaselvityksen tarkastelualueeksi kaavoitushistoriansa perusteella.

Numerokaupunginosien ulkopuolelta tarkastelualueeseen sisällytettiin Sataman kaupunginosaan kuuluvat Turun linna ympäristöineen ja matkustajasatama sekä ratapiha-alue, joka kuuluu pääosin Pohjolan kaupunginosaan. Samoin mukaan otettiin Kupittaan kaupunginosassa sijaitseva Kupittaanpuisto pitkän historiansa ja merkittävyytensä vuoksi. Miljöötyypityskarttaa piirrettäessä miljöötyyppiin sisällytettiin myös numerokaupunginosien ulkopuolelle sijoittuvat osat, jos miljöötyyppi jatkui kaupunginosan rajan yli.

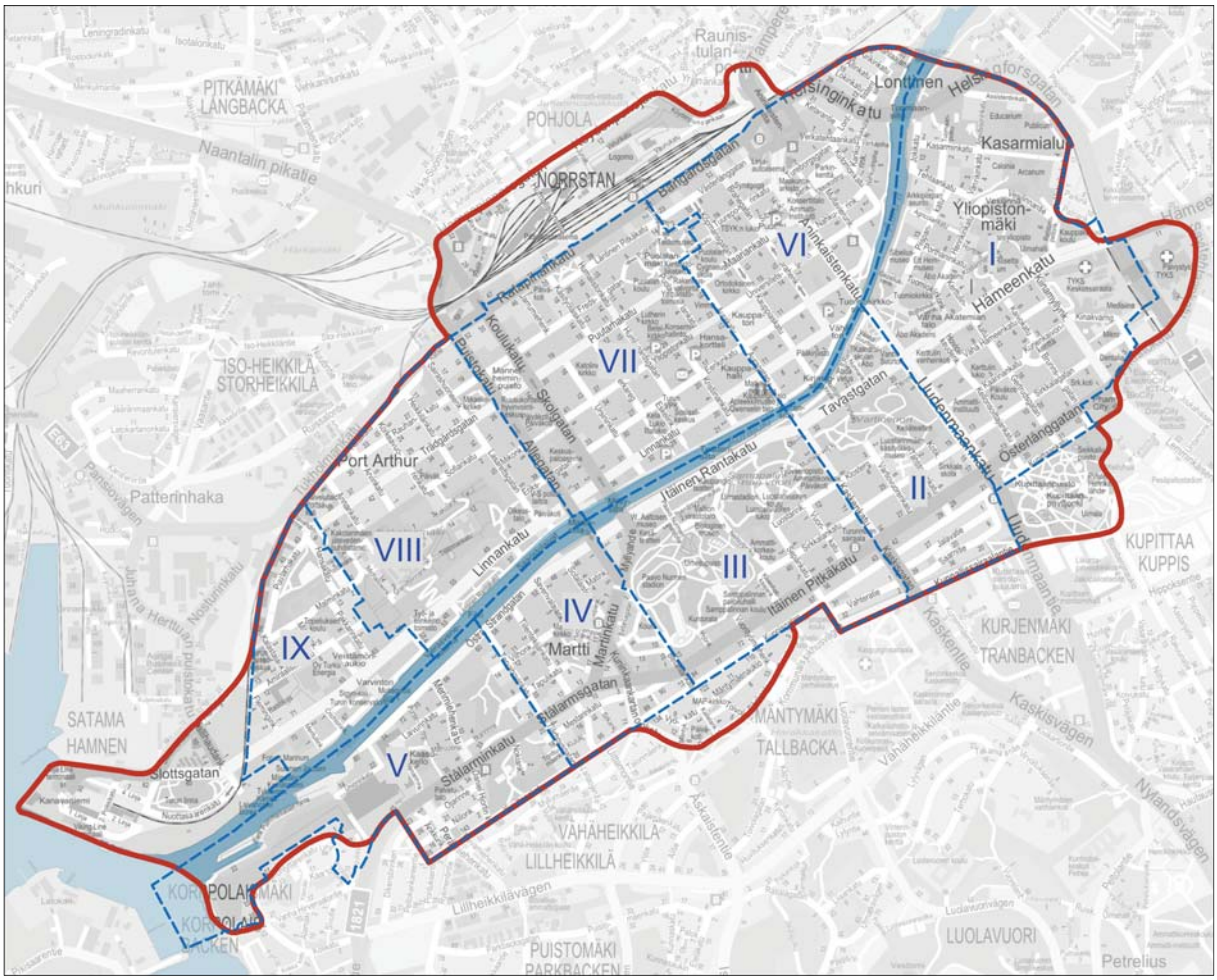

Kartta 1. Tarkastelualue. Numerokaupunginosien rajat esitetty katkoviivalla.

Selvityksen laatiminen

Selvitys on laadittu Turun kaupunkisuunnittelussa. Päävastuussa työstä on ollut maisema-arkkitehti Tuuli Vesanto. Luvusta *Jokivarren rantalaiturit* ja osasta lukua *Katupuuistutukset* sekä kartoista 2 ja 3 on vastannut tutkija Kaarin Kurri Turun museokeskuksesta.

Työtä ovat eri aikoina ohjanneet ja kommentoineet keskustan aluearkkitehteina toimineet kaavoitusarkkitehdit Paula Keskikastari ja Iina Paasikivi, keskustan nykyiset aluearkkitehdit Nella Karhulahti ja Katja Tyni-Kylliö, tutkija Kaarin Kurri, suunnittelija Samuli Saarinen, maisema-arkkitehti Ritva Nummiora ja miljöösuunnittelija Tomi Hangisto. Turun kaupunkipuustoa koskevaa tietoa on antanut puuasiantuntija Aki Männistö Turun Kiinteistöliikelaitoksesta. Yleiskaavoitukseen liittyvää tietoa on saatu kaavoitusinsinööri Andrei Panschinilta ja kaavasuunnittelija Matilda Laukkaselta.

AURAJOEN KAUPUNKI

Joki kaupungin sydämessä

Aurajoella on kautta aikojen ollut tärkeä rooli historian käänteissä. Se on ollut kulkuväylä jo esihistoriallisella ja varhaiskristillisellä ajalla. Aura- ja Vähäjoen yhtymäkohtaan Koroisiin muodostui jo varhain kauppapaikka. Koroinen on toiminut piispanistuimen paikkana, josta käsin katolisen kirkon uskonnollista elämää ja hallintoa on vakiinnutettu Suomeen. Ruotsin kruunu taas hallitsi Itämaata Aurajoen suulle rakennetusta hallintolinnasta käsin. Linna perustettiin jokisuun saarelle 1280-luvulla, ja kruunun hallinto sijaitsi linnassa aina 1600-luvun lopulle asti.

Maankohoamisen myötä Koroinen menetti asemansa. Tuomiokirkko kohosi Unikankareen kummulle, ja samoihin aikoihin, vuoden 1300 paikkeilla, rakennettiin myös Turun kaupunki. Varhaisimman vaiheen asutus sijoittui Hämeenkadun ja joen rajaamalle alueelle tuomiokirkon ja Kaskenmäen välille. 1400-luvulla asutus laajeni joen länsipuolelle. Kaupungin sydän oli tori, jonne johtivat Suomen tärkeimmät kulkuväylät. Jokirannassa torin laidalla oli kaupungin sisäsatama.

1650-luvun asemakaavauudistuksen myötä kaupunki laajeni Herrainkulman alueelle eli joen länsirannalle Aurakadulta alajuoksun suuntaan. Alue oli säätyläisten suosiossa. 1700-luvulla Herrainkulmalle alkoi asettua kauppaporvareita ja teollisuuslaitoksia, kuten verkamanufaktuuri ja Suomen ensimmäinen sokeritehdas. Tonteilla oli puoteja,

Varhaiset teollisuus-laitokset sijoittuivat jokivarteen. Kuvassa Multavierussa sijainnut Richterin nahkatehdas. Kuva: ympäristötoimi-ala, kuvapankki.

Telakkatoiminta hallitsi jokisuun maisemaa 1950–1960-lukujen Turussa. Kuva: Turun museokeskus / tuntematon kuvaaja.

manufaktuureja, asuinrakennuksia ja isoja puutarhoja. Jokivarsi oli pääasiallinen liikenneväylä ja kaupallinen ympäristö, ja päärakennukset ja puodit olivat Rantakadulla. Vaikka Linnankatu oli kaupunkirakenteellisesti pääkatu, se oli Herrainkulman rantatonttien osalta takapihan puoli.

1700-luku toi myös muualle kaupunkiin varhaisia teollisuuslaitoksia: tupakkatehtaita, verkamanufaktuureja ja veneveistämöitä. Ne sijoittuivat jokivarteen, koska joki oli tärkein kuljetusväylä. Höyryvoiman käyttöönotto 1840-luvulla monipuolisti kaupungin teollisuutta, ja Turusta tuli yksi maan johtavista teollisuuskeskuksista. Myös höyrylaivat ilmestyivät jokivarren kaupunkikuvaan. 1800-luvun jälkipuoliskolla teollistuminen oli nopeaa ja tehtaat, konepajat ja telakat valtasivat rannat nykyisen Martinsillan kohdilta jokisuuhun saakka. Teollisuutta oli myös Multavierun ja Piispankadun suunnalla.

Rantalaitureita ja puurivistöjä

Jatkuva ongelma Turussa oli joenpenkkojen savisuus ja sortumaherkkyys. Eroosio uhkasi talojen perustuksia, ja vuonna 1830 Multavierussa jokeen vajosikin kokonainen kolmikerroksinen rakennus. Ensin joen rantoja alettiin tukea puupaalutuksin ja kivilatomuksin. Varsinaisia kivilaitureita ryhdyttiin rakentamaan 1700-luvulla, ja työ etenikin reippaasti.

Kun C. L. Engel laati vuonna 1828 kaupunkiin uuden asemakaavan, jokivarsi muodosti kaavan keskeisen elementin. Asemakaavan selityksessä Engel kirjoitti: *”Kävelykatuina palvelevat kadut kummallakin puolella jokea. […] Jokikatujen sekä muiden, molemmin puolin jokea sijaitsevien paikkojen lisäksi myös Iso-Heikkilään johtavaa katua on pidettävä kävelykatuna ja käsiteltävä sen mukaisesti, koska voidaan pitää selvänä, että siitä osasta tulee kaupunkia kehitettäessä ja jälleenrakennettaessa ensimmäiseksi kaikkein kysytyin.”* Kävelykadulla tarkoitettiin tuohon aikaan julkista kävelypaikkaa,

promenadia, eikä ajoneuvoliikenteeltä suljettua katua, kuten nykyään. Näiden katujen merkitystä korostettiin vielä puurivein.

Palon jälkeen alkoi edellisellä vuosisadalla rakennettujen, epäsäännöllisistä kivistä ladottujen rantamuurien uusimistyö. Rantojen kiveäminen silloisin menetelmin oli suuri urakka, joka vei 1830–1850-luvuilla vuosien ajan suuren osan kaupungin budjetista.

Turun paloon saakka jokivarressa oli ollut vain vähän puita, ja niistäkin osa tuhoutui palossa. Palon jälkeen jokivarsi sai rakastetut puurivistönsä. Vanhimmat nykypäiviin säilyneet puut istutettiin vuonna 1832 Linnankadulle ja Läntiselle Rantakadulle, ja loputkin Tuomiokirkkosillan ja Auransillan väliset istutukset toteutettiin vuosikymmentä myöhemmin. Vuoteen 1863 mennessä jokivarren istutukset ulottuivat jo nykyisten Jaalakujan ja Sotalaistenkadun kohdille. Kivisten rantalaiturien ja puuistutusten myötä jokivarresta muodostui empiren ihanteita heijasteleva kokonaisuus.

Teollisuudelta virkistyskäyttöön

1960-luvulta lähtien teollisuuslaitokset alkoivat väistyä. Kaupunkikuvaa pitkään hallinnut telakka siirtyi vaiheittain Pernoon, ja Aurajokisuun pitkä laivanrakennuksen aika päättyi. Teollisuudelta vapautuneet alueet ovat vuosikymmenten myötä rakentuneet asuinalueiksi ja rannat avautuneet virkistyskäyttöön.

Ennen kuin jätevedenpuhdistamo 1970-luvulla rakennettiin, kaupungin jätevesiä johdettiin surutta Aurajokeen. Vedenpuhdistamon valmistumisen myötä joki muuttui löyhkäävästä uomasta kaupungin vahvuudeksi ja sen käyttöä virkistykseen ja vapaa-aikaan voitiin ryhtyä kehittämään.

Teollisuuden väistyminen ja jätevedenpuhdistuksen kehittyminen mahdollistivat jokivarren muutoksen. Pitkäjänteinen kehittäminen on tehnyt jokivarresta vapaa-ajan vieton ja monenlaisten tapahtumien ympäristön.

Turun identiteetti tukeutuu voimakkaasti Aurajokivarren valtakunnallisesti merkittävään rakennettuun kulttuuriympäristöön.

Joki ja Turun identiteetti

Turun kaupunki-identiteetti tukeutuu voimakkaasti Aurajokeen ja siihen liittyvään rakennettuun ympäristöön. Auransillalta tuomiokirkon suuntaan aukeavasta näkymä vanhoine lehmuksineen ja empirevaikutteisine kivitaloineen on yksi ikonisimmista Turku-kuvista.

Viime vuosikymmenten monenlaiset jokivarteen liittyvät kehittämishankkeet ovat tehneet jokivarresta sen kaupunkilaisten yhteisen olohuoneen ja erilaisten tapahtumien ympäristön, jona me sen tunnemme. Osana tätä kehitystä Turkuun perustettiin vuonna 2013 kansallinen kaupunkipuisto, jonka ytimenä on Aurajoki-miljöö.

- Kaikki jokimiljööseen kohdistuvat toimenpiteet ja jokivarteen sijoittuvat toiminnot sovitetaan arvoympäristöönsä.
- Hoidon, käytön ja kehittämisen tavoitteita jokivarren eri osuuksille on esitetty **kansallisen kaupunkipuiston hoito- ja käyttösuunnitelmassa.**

Aiheesta myös mm. luvuissa *Jokivarren rantalaiturit*, *Katupuuistutukset*, *Teollisuus-menneisyyteen pohjautuva miljöö* ja *Muuttuva kaupunkiympäristö*.

PITKÄN HISTORIAN KAUPUNKI

Kulttuuriperintöä pitkältä ajalta

Turku on paitsi maamme vanhin kaupunki, myös Suomen isoista kaupungeista ainoa, joka perustettu keskiajalla. Kaupunkielämään liittyvää kulttuuriperintöä onkin kaupungissa harvinaisen pitkältä ajalta.

Keskiajan lopussa Turussa oli arviolta 1 500 asukasta. Meistä luku voi kuulostaa pieneltä, mutta sen aikaisen mittapuun mukaan Turku oli huomattavan kokoinen

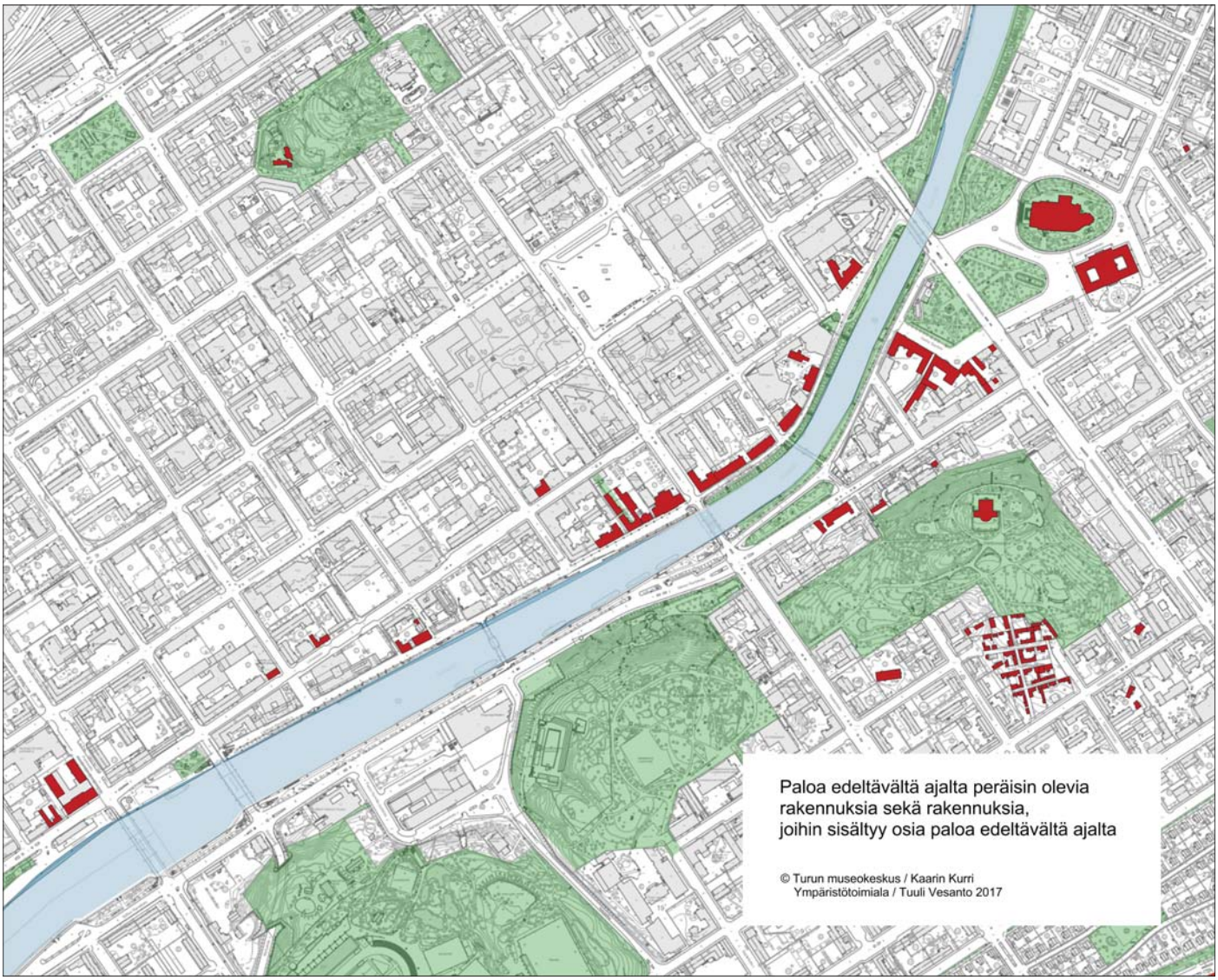

Kartta 2. Vuoden 1827 paloa edeltävältä ajalta peräisin olevat rakennukset sekä rakennukset, joihin sisältyy osia paloa edeltävältä ajalta. Kartassa ei näy Turun linna.

Pohjolan kaupunki, Tukholman jälkeen suurin Ruotsin valtakunnan kaupungeista.

Nykyisessä kaupunkikuvassa keskiajan perintö ei juuri näy. Keskiajalla kaupunki paloi ainakin seitsemän kertaa, ja uudella ajalla paloja oli peräti 22. Keskiajasta kertovat moneen kertaan laajennettujen ja muutettujen Turun tuomiokirkon ja linnan lisäksi joidenkin rakennusten keskiaikaiset osat sekä Vanhan Suurtorin ympäristön tonttijako ja vanhojen katujen katkelmat.

Maanalainen kulttuuriperintö on Turussa runsasta. Muinaismuistoalueeksi on määritelty mm. pitkään asuttuna ollut alue, joka käsittää tuomiokirkon ympäristön, Hämeenkadun seudun, Kaskenmäen, Aninkaistenmäen ja jokivarren Multavierusta aina Kakolanmäen juurelle saakka. Muita numerokaupunginosien laajoja muinaismuistoalueita ovat mm. linnan ympäristö ja puolustuksellisesti merkittävä Korppolaismäki.

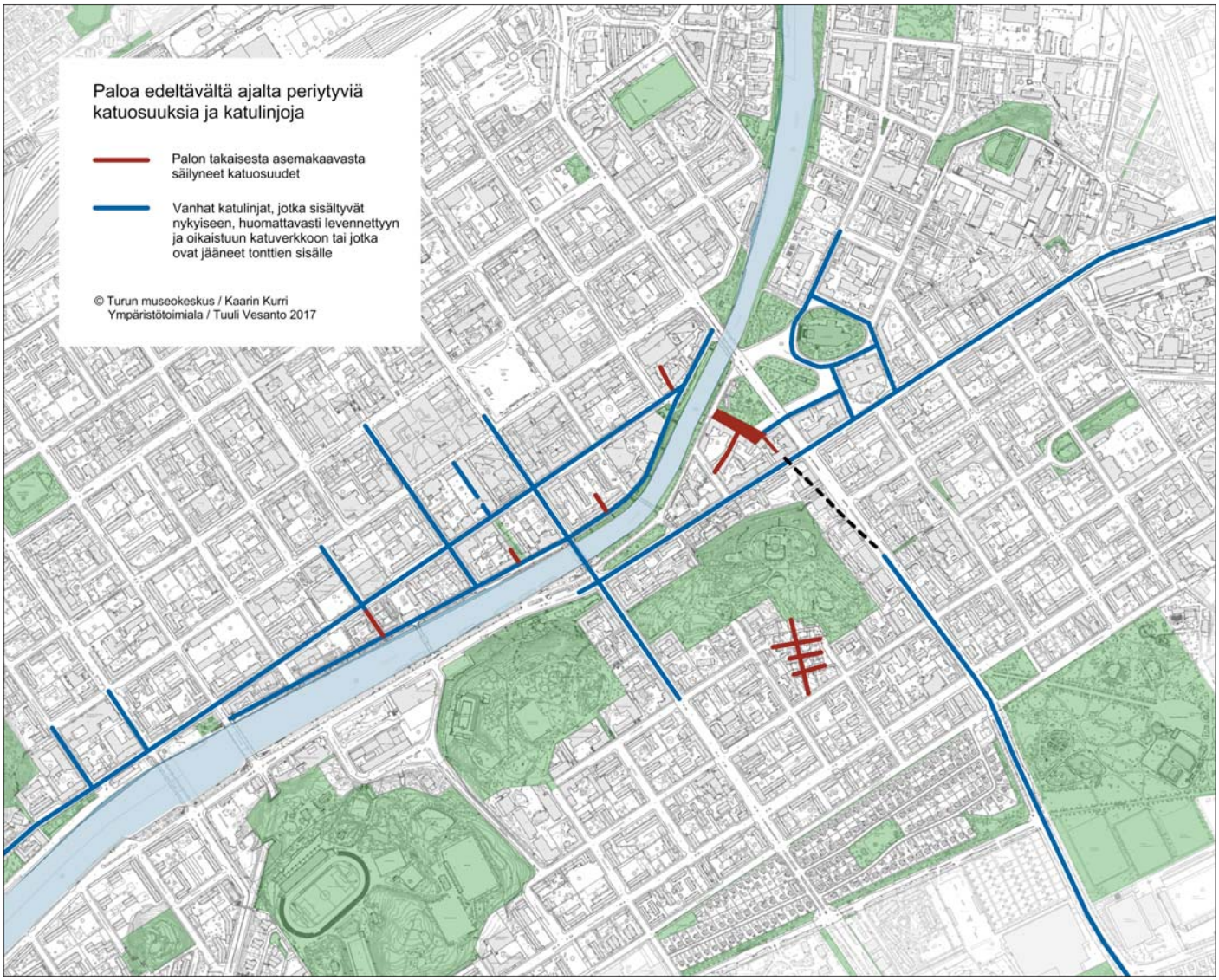

Kartta 3. Paloa edeltävältä ajalta periytyviä katuosuuksia ja katulinjoja. Linnankatu noudattelee jotakuinkin vanhaa linjausta linnalle saakka.

Vaikutteita lännestä

Ruotsin valtakunnan syntyessä 1100–1200-luvuilla läntinen Suomi oli läheisesti yhteydessä Sveanmaahan, eteläinen Suomi taas Viron suuntaan. Kun Suomesta tuli osa Ruotsin kuningaskuntaa ja Turusta sen hallinnollinen keskus, vaikutteet levisivät Turusta käsin muualle maahan. Katolinen kirkko ja läntinen eurooppalainen kulttuuri vakiinnuttivat asemaansa Suomessa.

1600–1700-lukujen Turku oli vauras kauppakaupunki. Vuonna 1640 perustettu Kuninkaallinen Turun Akatemia teki kaupungista sivistyksen ja kulttuurin keskuksen. Turun Akatemia oli kolmas Ruotsin suurvaltaan perustettu yliopisto. Akatemian myötä aatteet ja uudistukset levisivät ympäri maata. Moni nykyään yleinen koristekasvi levisi käyttöön alkujaan professori Pehr Kalmin koeviljelyksistä. Akatemian maineikkaasta puutarhasta muistuttaa yhä Sibelius-museon pihamaalla kasvava lähes 250-vuotias ”Kalmin tammi”.

Turku menetti pääkaupunkiasemansa vuonna 1812, ja vuoden 1827 palon jälkeen akatemia siirrettiin Helsinkiin. Turun suhteet länteen säilyivät kuitenkin tiiviinä, mikä näkyy edelleen kaupunkikuvassa. Esim. mäkipuistojen lähimpänä esikuvana toimivat Tukholman kukkulapuistot.

Turun linnaa alettiin rakentaa vuoden 1280 vaiheilla. Linna on vanhin Suomessa sijaitsevista Ruotsin kruunun linnoista.

Lähes 250-vuotias ”Pehr Kalmin tammi” on muisto ajasta, jolloin kasvitieteen ja puutarhataiteen saavutuksen levisivät Turun Akatemian puutarhan kautta maahamme.

Maanalainen kulttuuriperintö on Turussa rikas. Kuvassa arkeologisia kaivauksia Vähätorilla vuonna 2009. Kuva: Samuli Saarinen.

Turussa on kaupunkielämään liittyviä rakennettuja ympäristöjä pitkältä ajalta. Vuonna 1836 rakennetun pylväikön päällä oleva Pinella on Pohjoismaiden pisimpään yhtäjaksoisesti käytössä ollut puistoravintola.

Menneisyys voimavarana

Pitkä historia ja rakennetun ympäristön kerroksellisuus ovat Turun vahvuuksia. Menneisyyttä valottavat kaupunkikävelyt ja kulttuurikuntoilureitit ovat hyviä esimerkkejä näiden vahvuuksien hyödyntämisestä. Arkeologia ja muinaisjäännökset kiinnostavat kaupunkilaisia ja vierailijoita, ja kaivauksia onkin esitelty yleisölle. Kaupungin historiaa voisi elävöittää myös lisätyn todellisuuden keinoin.

- Pitkästä historiasta kertovat rakennukset ja rakenteet, kuten kadut, tontinrajat ja puutarhojen paikat, tekevät Turusta erityisen.
- Erityisesti paloa edeltävien vähälukuisten rakennusten ja rakenteiden säilyminen on turvattava.
- Engelin kaavaan pohjautuvat puistot sekä sen myötä istutetut palokujanteet ovat merkittävä osa Turun kaupunkikuvaa.

Aiheesta myös mm. luvussa *Historiallinen Turku*.

KUKKULOIDEN KAUPUNKI

Kukkulat kaupunkikuvassa

Turun mäkipuistot ovat niin olennainen osa Turun kaupunkikuvaa, että niiden voisi kuvitella kuuluneen maisemaan vuosisatojen ajan. Mäet ovat kuitenkin läpikäyneet perusteellisen muutoksen. Mäkien laet olivat luonnostaan kallioisia, ja polttopuun tarve ja laidunnus pitivät puuston poissa rinteiltäkin. Vartiovuorelle, kukkuloista korkeimmalle, rakennettiin 1800-luvun alussa tähtitorni, joka näkyi kaupunkikuvassa laajalle.

Kun Engel laati vuoden 1827 suurpalon jälkeisen asemakaavansa, kalliomäet jäivät vaikeasti rakennettavina rakentamisen ulkopuolelle. Mäkiasutusta pidettiin myös erityisen alttiina tulipaloille. Paljaille kukkuloille nousi palotorneja. Kallioista louhittiin myös kiveä kaupungin tarpeisiin: esim. akatemiatalon pylväät ovat Vartiovuoren kiveä. Kun Kakolanmäelle alettiin 1800-luvun puolivälissä rakentaa vankilaa, rakennuskiveä, ”kakoliittia” saatiin rakennuspaikalta.

Vankilat ja sairaalat haluttiin turvallisuuden ja hygienian vuoksi erilleen varsinaisesta kaupungista, mutta käytännön syistä kuitenkin lähelle infrastruktuuria. Kakolanmäelle alkoi nousta vankilarakennuksia, ja lääninsairaala sijoitettiin Kiinamyllynmäelle, joka sijaitsi tulliaidan ulkopuolella. Vanhan lääninsairaalan alueesta muodostui puistomainen kokonaisuus, joka hallitsi itäisten kaupunginosien kaupunkikuvaa 1950-luvulla asti. Nykyään Kiinamyllynmäki ei hahmotu enää kukkulapuistona.

Kukkulat olivat nimenomaan julkisen rakentamisen paikkoja. 1800–1900-luvun vaihteen tienoilla Ryssänmäelle (nyk. Yliopistonmäki) nousi kuuromykkäkoulu, Parkkimäelle Turun Ukkokoti ja Puolalanmäelle Aurakadun päätteeksi Turun taidemuseo. Sen jälkeen kouluja rakennettiin mm. Kerttulinmäelle ja Samppalinnan vuorelle.

Turun kukkulat olivat paljaita ja kallioisia ennen mittavaa puistorakentamista. Kuva: Turun museokeskus / J. Reinberg. Vy af Åbo från Sampalinnabacken. 1865.

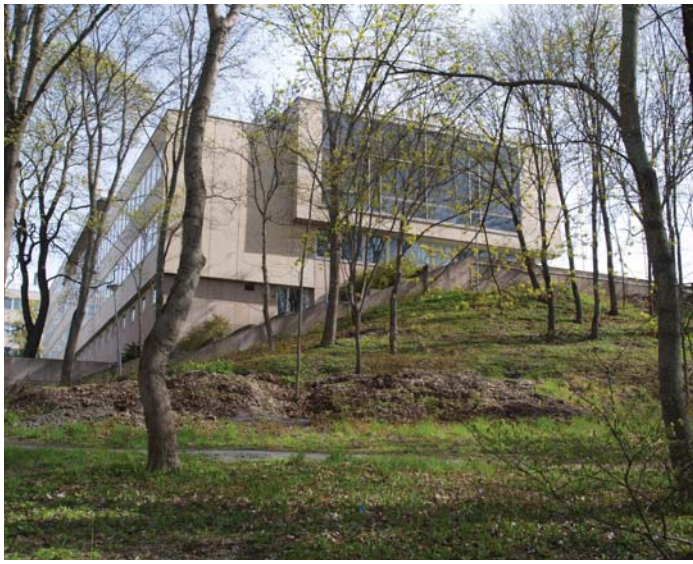

Turun voimakasta topografiaa on hyödynnetty kaupunkisuunnittelussa sijoittamalla julkisia rakennuksia kukkuloille.

Kukkulat vehreytyvät

1830-luvulla Turkuun perustettiin Suomen Puutarhanviljelysseura, ja luultavasti juuri sen jäsenet saivat ajatuksen rumana pidetyn, kallioisen Vartiovuoren vehreyttämisestä. Maata lunastettiin, jotta porvaristoa voitiin estää laiduntamasta mäellä karjaansa, ja ensimmäiset puut istutettiin 1840-luvulla. 1800-luvun loppupuolen aikana puistojen rakentaminen levisi Kakolanmäelle, Samppalinnan vuorelle, Urheilupuiston alueelle ja Puolalanmäelle.

Mäkipuistojen perustaminen sen aikaisin menetelmin oli valtava, lähes uskomaton urakka: multa oli tuotava kallioille hevospelillä. Maata saatiin mm. Aurajoen pohjasta, kun rantalaitureita suoristettiin. Esimerkiksi Urheilupuiston alueelle ajettiin kymmeniä tuhansia, ehkä jopa satoja tuhansia hevoskärryllisiä maata. Puita vuorelle istutettiin tuhansittain. Puistoista tuli kaupunkilaisille rakkaita, ja niitä hoidettiin hyvin.

Noista ajoista asti mäkipuistot ovat olleet Turun keskustan keskeinen elementti. Mäet jakavat kaupunkirakennetta osiin ja jäsentävät kaupunkikuvaa. Ne luovat taustan monille kaupunkinäkymille sekä tuovat Turkuun sille ominaista lehtevyyttä. Mäkien roolia kaupunkikuvassa ei saisikaan heikentää liian korkealla puistonlaidan rakentamisella.

Kaupunki silmien alla

Kun kiipeää ylös mäkipuistoon, voi nähdä kaupungin avautuvan alapuolellaan. Vaikka mäkipuistojen kasvillisuus on nykyään paljon runsaampaa kuin sata vuotta sitten, mäkien rinteiltä aukeaa yhä panoraamoja yli kaupungin. Kesän lehtevyys kuitenkin peittää monet näkymistä. Tärkeimpiä näkymälinjoja olisikin syytä avata alkuperäisiin puistosuunnitelmiin tukeutuen ja puistojen historialliset arvot säilyttäen. Toisaalta

Mäkipuistoista avautuu näkymiä yli keskustan. Kuva Vartiovuorelta.

Yksi Turun keskeisistä näkymistä aukeaa Kaskenmäeltä kohti Puolalanmäellä kohoavaa Turun taidemuseota.

myös vanhalla jalopuustolla on luonnonsuojelullista arvoa, joka sekin on puistojen restaurointihankkeissa pidettävä mielessä.

Voimakkaat maastonmuodot erottuvat myös katuverkossa. Esimerkiksi Kaskenkadulta, Aurakadulta ja Aninkaistenkadulta aukeaa pitkiä katunäkymiä alas joelle ja vastapäiselle rinteelle. Kadut tarjoavat vaikuttavia sisääntulonäkymiä kaupunkiin. Turhan usein niitä häiritsevät kuitenkin liikenneportaalit ja muut opasteet.

- Ei peitetä kaupunkikuvallisesti merkittäviä rinteitä liian korkealla rakentamisella.
- Ei tukita puistoista avautuvia näkymiä rakentamisella.
- Avataan tärkeimpiä näkymälinjoja raivaamalla puustoa harkiten.
- Pyritään liikennesuunnittelussa sellaisiin ratkaisuihin, että liikenneopasteet eivät peitä tärkeitä katunäkymiä.
- Mäkipuistojen hoidon, käytön ja kehittämisen tavoitteita on esitetty myös **kansallisen kaupunkipuiston hoito- ja käyttösuunnitelmassa**.

Aiheesta myös mm. luvuissa *Mäkipuistomiljöö* ja *Julkisten rakennusten miljöö*.

JALOPUIDEN KAUPUNKI

Puut osana kulttuuriperintöä

Kevään saapuessa Turun keskusta saa heleänvihreän sävyn, joka eroaa selvästi suomalaisen luonnon värimaailmasta. Keskustan kaupunkikuvassa hallitsevat jalot lehtipuut; havupuita ei ole juuri lainkaan. Turun keskustalle ominainen vehmaus vanhoine jalopuineen on kaupungin erityispiirre. Vanhat puut ovat merkittävä osa kaupungin kulttuuriperintöä ja aivan olennaisia keskustan viihtyisyyden rakentajina.

Kaupunkikuvan vehreys on osaksi perua Engelin vuoden 1828 kaavasta. Kun Engel vuoden 1827 palon jälkeen laati asemakaavansa, sen yhtenä tärkeimmistä tehtävistä oli ehkäistä tuhoisat kaupunkipalot. Tonttien rajoille oli jätettävä leveät palokujanteet, joille tuli istuttaa lehtipuita. Nikolaintorin alue tuomiokirkon edustalla muotoiltiin puistoksi, ja katupuuistutuksia osoitettiin jokivarteen ja pääkatujen varsille. 1800-luvun ja 1900-luvun alun myötä myös kalliomäet vehreytyivät puistorakentamisen myötä.

Numerokaupunginosissa kasvaa 3953 puurekisteriin merkittyä puistopuuta ja 1729 katupuuta (tilanne 16.3.2017). Jotkut jälkimmäisistä ovat alkuperältään palokujannepuita, jotka ovat jääneet katuja levennettäessä katutilaan. Merkittävä osa keskustan vehreydestä perustuu kuitenkin pihapuustoon, joka tavallisesti liittyy myös katutilaan. Monissa kortteleissa puut ovat rakennuksia vanhempia.

Turun keskustan kaupunkikuvalle on ominaista jalopuuvaltainen vehreys, joka erottaa Turun monista Suomen kaupungeista.

Lajien rikkautta

Turun kaupunkipuulajisto on muiden suomalaisten kaupunkien puulajistoon verrattuna monipuolinen, todennäköisesti jopa monipuolisin. Lajirikkautta selittää ilmasto, joka on suomalaisen mittapuun mukaan leuto, sekä pitkä historia Ruotsin valtakunnan tärkeänä kaupunkina ja Suomen hallinnollisena keskuksena.

Ruotsin vaikutus on edelleen selvästi havaittavissa Turun puistoissa ja puulajivalikoimassa. Vaikutteiden kulkeutuminen lännestä jatkui myös autonomian aikana. Alkujaan Ruotsista tai Keski-Euroopasta tulleet kaupunginpuutarhurit vaikuttivat suuresti siihen, mitä Turkuun istutettiin. Turun puulajisto onkin huomattavan erilaista kuin Helsingissä, jossa itäiset vaikutteet ovat selviä.

Kulloinkin käytettyyn puulajistoon ovat vaikuttaneet puistosuunnittelun vaihtuvat ihanteet. Joka aikakaudella on ollut omat muotikasvinsa. Turun varhaisimmissa istutuksissa suosittiin jalopuita: jo ennen paloa kaupunkiin istutettiin mm. satoja lehmuksia ja vaahteroita. 1800-luvulla istutettiin etupäässä lehmuksia, vaahteroita, vuorijalavia, saarnia ja tammia. Katupuuistutuksissa ehdottomasti yleisin laji oli puistolehmus. Metsälehmusta käytettiin puistopuuna. Myös keisarinlehmus oli suosiossa.

Klassisistisen kaupunkisuunnittelun aikoina kujanne- ja puistopuita oli tapana muotoilla leikkaamalla. Kun muotoiltujen puiden leikkaaminen myöhemmin lopetettiin, puut kasvattivat leveän, monihaaraisen latvuksen. Esim. jokivarren vanhat lehmukset ovat tällaisia leveälatvuksisisia puita.

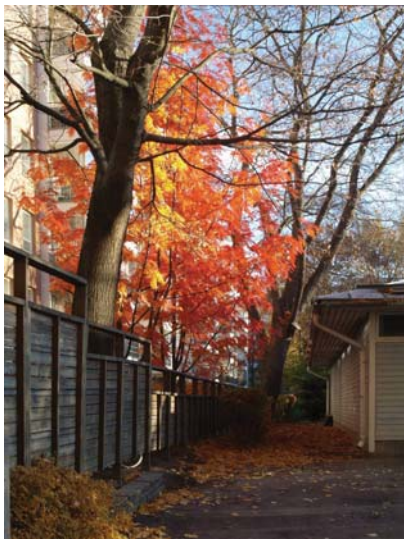

Turun kaupunkipuusto on Suomen mitassa monilajista. Lajirunsauden perusta on suomalaisittain leudossa ilmastossa ja pitkässä historiassa Ruotsin vallan aikaisena Suomen pääkaupunkina.

Numerokaupunginosien yleisimmät katu- ja puistopuut ja niiden määrät (tilanne 28.3.2017)

puistolehmus	1693
vaahtera	1394
vuorijalava	759
saarni	366
rauduskoivu	217

Vuosisadan lopulla Venäjän vallan vaikutus näkyi puistojen poppeli-istutuksissa. Myös pihtoja ja lehtikuusia suosittiin. 1900-luvun vaihteessa kansallisuusaate toi puistosuunnitteluun koivut ja kotimaiset kuuset, mikä on havaittavissa mm. Puolalanmäen, Lönnrotinpuiston ja Linnanpuiston istutuksissa. Jugendin ja uusklassismin aikakaudella palattiin muotopuutarhan traditioon ja kasvutavaltaan erikoiset puulajit, kuten kartiojalavat ja -tammet, olivat suosiossa. 1960–70-lukujen muotikasvit eivät juurikaan näy keskustan kaupunkikuvassa. Sen sijaan 1980-luvulla suosioon tulleet kukkivat pikkupuut, kuten pilvikirsikka, tuohituomi ja koristeomenapuut, ovat värikäs elementti mm. Aurajokivarressa Tuomiokirkkosillan yläpuolella.

Tulevaisuuden kaupunkipuusto

Numerokaupunginosien katu- ja puistopuiden yleisimmät lajit ovat puistolehmus, vaahtera, vuorijalava ja saarni – kaikki suuriksi kasvavia jalopuita, jotka ovat kuuluneet Turun ilmeeseen jo 1800-luvulla. Näiden puulajien käyttöön uusissakin istutuksissa on kaupunkikuvallisia ja kulttuurihistoriallisia perusteita. Myös kotimaisilla, ei-jaloilla puulajeilla on paikkansa mm. kansallisromantiikan ajan puistoissa.

Turun puulajistoa olisi kuitenkin monipuolistettava nykyistäkin monipuolisemmaksi. Kaupunkipuiden monilajisuus ja geneettinen monipuolisuus auttavat kohtaamaan kaupunkipuihin kohdistuvia uusia uhkia. Suomeen uhkaa levitä tai on jo levinnyt useita kasvitauteja ja tuholaisia, jotka voivat aiheuttaa vakavia tuhoja myös kaupunkipuustolle. Erilaisten tautien ja tuholaisten ennustetaan lisääntyvän ilmastonmuutoksen ja maailmankaupan vilkastumisen myötä. Yksilajisissa ja geneettisesti yhdenmukaisissa istutuksissa tuho voi olla laajaa.

Historiallisten miljöiden istutuksissa kannattaisikin suosia myös vähän käytettyjä puulajeja ja -lajikkeita, jotka kuitenkin kuuluvat myös vanhojen puistojen lajistoon. Tällaisia lajeja ovat esimerkiksi korkkipuu, laakeripoppeli, valkosalava ja rusovaahtera.

- Puut ovat olennainen osa kulttuuriperintöä. Huomioidaan ne kaikessa suunnittelussa.
- Suojataan puut rakennusten ja kunnallistekniikan rakentamisen aikana. Huomioidaan ne myös ulkoalueiden ylläpidossa.
- Keskustan jalopuuvaltainen, monilajinen kaupunkipuusto on kaupungin arvokas erityispiirre. Pidetään yllä jalopuiden istuttamisen perinnettä.
- Monipuolistetaan kaupunkipuulajistoa kulttuurihistorialliset ja kaupunkikuvalliset arvot huomioiden.
- Kaupunkipuita koskevia tarkempia tavoitteita on esitetty **Turun kaupunkipuulinjauksessa**.

Aiheesta myös mm. luvuissa *Puistojen Turku*, *Katupuuistutukset*, *Palokujannepuut* ja *Pihojen arvot*.

Puut ovat osa kulttuuriperintöä. Monissa Turun keskustan miljöissä ne ovat rakennuskantaa vanhempia. Kuvissa Tiilentekijänkadun varrella kasvava saarni ja Humalistonkadulla seisova vaahtera.

IHMISEN KOKOINEN KAUPUNKI

Aito kaupunki

Turku on vanha kaupunki, mikä näkyy myös kaupunkirakenteessa. Merkkirakennukset keskittyvät kaupungin historialliselle ydinalueelle Vanhan Suurtorin läheisyyteen ja jokivarteen. Alue oli 1800-luvulla myös kaupankäynnin keskus, mutta 1880-luvulla painopiste alkoi muuttua. Kauppatorin rooli kaupankäynnissä voimistui vasta 1900-luvun puolella. Engelin kaavassa osoitettu tori sijoittui osittain paikalle, jossa oli ollut 1600-luvun asemakaavan mukaan rakennettu Uusitori.

Kauppatorilta on matkaa Vanhalle Suurtorille n. 400 metriä ja tuomiokirkolle n. 600 metriä. Historiallisen keskustan ja nykyisen liikekeskustan liittymistä toisiinsa edistävät jokivarsi kahviloineen, kirjastokortteli ja vuonna 2013 valmistunut Kirjastosilta. Aurajokivarsi on tärkeä ja suosittu kävely- ja pyöräilyreitti, joka halkoo ruutukaava-aluetta. Yksi Turun vahvuuksista onkin urbaani ympäristö, johon kaupunkielämä keskittyy. Turku on monipuolinen ja elävä kaupunki, jonka imagossa kulttuurilla on tärkeä rooli.

Mukavasti lähellä keskustaa

Ruutukaava-alueen kerrostalokortteleita ympäröi Turulle ominainen puutaloalueiden kehä. Näistä jotkut, kuten Port Arthur eli Portsa, ovat rakentuneet suunnitellusti Turun kaupungin senhetkisten rajojen sisälle, toiset taas ilman asemakaavoitusta Turun silloisen rajan ulkopuolelle Maarian ja Kaarinan pitäjiin. Suurimpia tällaisista

Puutalomiljöötä liikekeskustan tuntumassa. Kuva Lonttisista.

Turku on tiivis ja kompakti kaupunki, jossa etäisyydet ovat kohtuulliset.

esikaupungeista olivat Raunistula, Nummenmäki ja Vähäheikkilä. Ne syntyivät työläisten asuinalueiksi 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa, ja niistä muodostui ns. taajaväkisiä yhdyskuntia. Ilman asemakaavoitusta syntyneitä esikaupunkeja pidettiin ongelmallisina.

Nykyiset itäiset ja eteläiset kaupunginosat liitettiin Kaarinasta Turkuun vuonna 1939. Maarian kunnan eteläosat Hirvensalo mukaan lukien liitettiin Turkuun vuonna 1944. Muutamaa vuotta myöhemmin Turkuun liitettiin Raision Mälikkälä. Pansio oli liitetty Raisiosta Turkuun jo aiemmin.

1940-luvun alueliitoksista lähtien Turun rajat Kaarinan ja Raision suuntaan ovat pysyneet melko lailla samoina. Turun kasvu mantereella on suuntautunut pääosin noiden kuntarajojen ja Turun kehätien rajaamalle alueelle. Alue sijaitsee lähes kokonaan alle 5 km etäisyydellä Kauppatorista. Turussa oli vuoden 2015 lopussa n. 186 000 asukasta, joista 81 % asui linnuntietä korkeintaan 5 km päässä Kauppatorilta. Numerokaupunginosien asukasmäärä oli lähes 45 000.

Turussa on mahdollista asua pienimittakaavaisissa ja ihmisläheisissä miljöissä mutta silti lähellä keskustan palveluja: ruutukaava-alueen laidoilla ja ympärillä levittäytyvät puutalokorttelilt ja pientaloalueet. 1–2 kilometrin etäisyydelle Kauppatorista sijoittuvat mm. Port Arthur, Pohjola, Raunistulan vanhempi osa, Lonttinen, Kuuvuori, ruotsalaistaloalue ja Martin puutalokorttelit sekä osa Mäntymäestä ja Vähäheikkilästä.

Pyöräillen keskustaan?

Suhteellisen tiiviin ja kompaktin kaupunkirakenteen ansiosta Turulla on hyvät mahdollisuudet kehittää pyöräily- ja jalankulkuympäristöjä. Potentiaalisena pyöräilyvyöhykkeenä pidetään aluetta, joka ulottuu n. viiden kilometrin etäisyydelle keskustasta. Keskustan palvelut ja kaupunkielämä ovat kävely- tai pyöräilyetäisyydellä useimpien turkulaisten kotoa. Lyhyet etäisyydet auttavat tekemään arjesta sujuvaa, eikä autoa ole välttämättä hankittava.

Kävelyn ja pyöräilyn olosuhteiden kehittämisessä on kuitenkin vielä paljon tekemistä. Yleiskaavan laadintaan liittyvässä Tulevaisuuden Turku 2029 -kyselyssä nousi selkeänä

esiin pyöräilyyn soveltuvien reittien puute ruutukaava-alueella. Pyöräilyn ja jalankulun koettiin olevan sujuvaa ennen kaikkea Läntisellä Rantakadulla ja osin myös Itäisellä Rantakadulla ja Hämeenkadulla. Sen sijaan paikkoja, joissa jalankulun tai pyöräilyn tulisi olla sujuvampaa, osoitettiin keskustan alueelta runsaasti. Jalankulun ja pyöräilyn kehittämistarpeita on laajasti koko läntisessä keskustassa Aninkaistenkadun ja Koulukadun välisellä alueella. Pyöräilyn osalta kehittämistä kaipaisivat myös Itäinen Pitkäkatu ja Uudenmaankatu.

Pyöräilyn olosuhteita kehitettäessä tulisi kiinnittää huomiota itse liikkumisen lisäksi koko katuympäristöön. Kokonaisvaltaisessa katuympäristöjen uudelleen suunnittelussa otetaan huomioon mm. kadun erilaiset käyttötavat, kuten kävely, pyöräily, oleskelu ja pysäköinti sekä miljöön ominaisluonne vahvuuksineen ja rajoituksineen.

- Edistetään keskustan liiketoimintaa ja kulttuuria. Luodaan viihtyisää ympäristöä monenlaiseen vapaa-ajan viettoon, niin keskusta säilyy elävänä.
- Kytketään historiallinen keskusta ja liikekeskusta entistä paremmin yhteen.
- Hyödynnetään Turun kävely- ja pyöräilypotentiaalia. Tehdään houkuttelevaa kävely- ja pyöräily-ympäristöä.
- Parannetaan pyöräilyn olosuhteita varsinkin keskustassa kokonaisvaltaisen katuympäristöjen parantamisen keinoin.
- Tuodaan esille Turun vahvuuksia, joita ovat mm. lyhyet etäisyydet ja ihmisläheinen asuminen.

Aiheesta myös mm. luvuissa *Katutila*, *Historiallinen Turku*, *Liikekeskusta*, *Puukaupunki-miljöö* ja *Pienomakotitalomiljöö*.

Pyöräilyn edellytyksiä voidaan parantaa historiallisen miljöön henkeä vaalien. Esim. Tehtaankadulle on tehty nupukivikaistat. Kuva: Tomi Hangisto.

MAAMERKIT JA TÄRKEÄT NÄKYMÄT

Tuomiokirkko ja linna, Turun symbolit

Vuosisatojen ajan Turun tuomiokirkko oli hätkähdyttävä näky matalasti rakennetussa kaupungissa. Kirkko on edelleen kaupungin korkein rakennus ja näkyy yllättävän kaukaa, vaikka kaupunki on kasvanut viimeisen sadan vuoden aikana voimakkaasti. Se erottuu horisontissa lähes 5,5 km päästä Hämeentieltä ja yli 3,5 kilometrin päästä Naantalin pikatieltä. Kirkon voi nähdä useilta muiltakin sisääntuloväyliltä ja silloilta. Tampereen suunnasta tulijoita tuomiokirkko tervehtii erityisen hienosti.

Turun identiteetti kiteytyy jokimaisemassa, jota tuomiokirkko hallitsee. Kirkko kohoaa kaupungin ylle myös panoraamoissa, joita avautuu Turun kukkuloilta sekä Kupittaanpuiston suunnalta.

Meri on ollut keskeinen sisääntuloväylä Turkuun aina kaupungin perustamisesta saakka. Jokisuuta vartiova linna oli pitkään kaupungin hallitsevimpia maamerkkejä, mutta sen kaupunkikuvallinen asema alkoi heikentyä jo 1800-luvun loppupuolella, kun satamaa laajennettiin täyttömaalle linnan länsi- ja pohjoispuolelle.

Muita historiallisia maamerkkejä

Kaikki maamerkit eivät ole välttämättä korkeita. Rakennuksen kaupunkikuvalliseen asemaan vaikuttaa merkittävästi myös topografia. Lähes 50 m korkealla Vartiovuorella kohoava tähtitorni (1815–17) on tärkeä maamerkki mm. jokimaisemissa, vaikka itse

Pukinsalmi on aina ollut tärkeä tulosuunta Turkuun. Kaupungin horisontissa erottuvat linna, Martinkirkko, Turku Energian piippu, Kakolan länsiselli ja Mikaelinkirkko. Kuva: Kaarin Kurri.

rakennus on varsin matala. Laatiessaan palon jälkeisen asemakaavansa Engel linjasi useat kadut siten, että niiden päätteenä kohosi hänen itsensä suunnittelema Turun Akatemian observatorio. Paljaalla kalliolla kohoava tähtitorni oli voimakas elementti matalassa puukaupungissa. Sittemmin tähtitorni on peittynyt osittain puuston ja rakentamisen taakse. Rakennuksen voi nähdä silti monesta suunnasta, mm. Satakunnantieltä. Tuomaansillan valmistuminen vuosituhannen vaihteessa mahdollisti kaupungin ylle kohoavan tähtitornin ihailemisen aivan uudesta suunnasta.

Julkisille rakennuksille on perinteisesti haluttu antaa hallitseva paikka kaupunkirakenteessa. Puolalanmäellä kohoava Turun taidemuseo (1904) on yksi esimerkki topografian hyödyntämisestä kaupunkisuunnittelussa. Kukkulalla kohoaa myös Kakolan länsiselli (1908–11), joka erottuu kaukaa Pukinsalmelta. Aiemmin myös

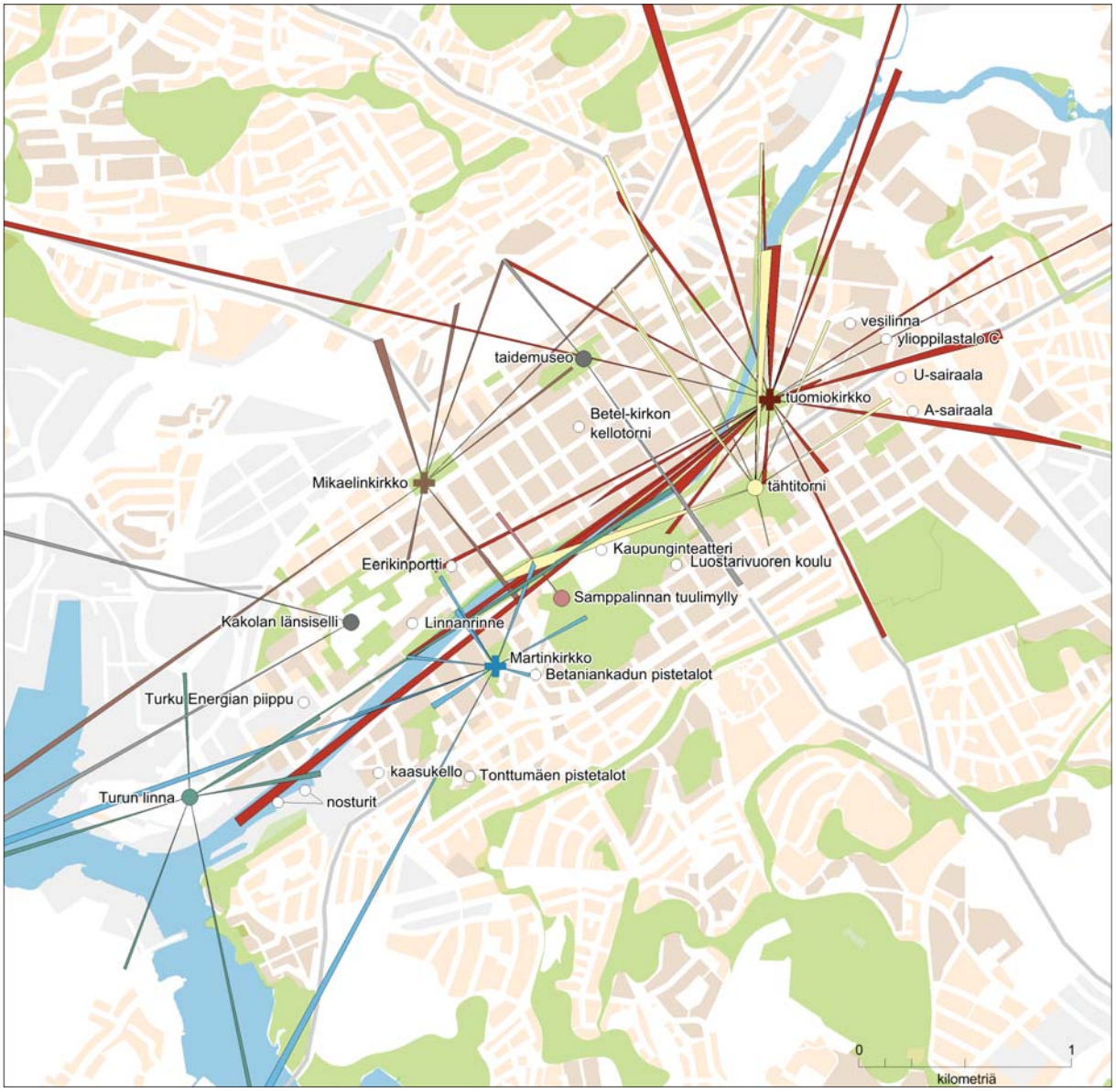

Kartta 4. Numerokaupunginosien maamerkkejä. Tärkeimmät historialliset maamerkit näkymälinjoineen esitetty eri värein. Muut maamerkit osoitettu valkoisin pistein.

Tuomiokirkko on Turun korkein rakennus ja hallitsevin maamerkki. Sen huippu kohoaa yli 102 metrin korkeudelle merenpinnasta.

Lähes 50-metrisen Vartiovuoren laella sijaitseva tähtitorni on jokimaisemien tärkeitä maamerkkejä.

Martinkirkko näkyy eri puolille Marttia, Urheilupuistoon, Hirvensalonsillalle ja Aurajokivarteen, vaikka rakentaminen onkin peittänyt näkymiä.

Kakolan päärakennuksen kaakonpuoleinen julkisivu näkyi laajalle, mutta nykyään se aika lailla peittyy Kakolanpuiston puiden taakse.

Mikaelinkirkko (1905) on turkulaisista rakennuksista toiseksi korkein, ja se myös kohoaa tuomiokirkon jälkeen korkeimmalle merenpinnasta. Mikaelinkirkon torni erottuu varsinkin Pohjolan suunnalta sekä Pukinsalmelta. Se on läsnä myös monissa Portsan näkymissä.

Martinkirkko (1932—33) rakennettiin kallioiselle Sotalaistenmäelle. Aikoinaan se hallitsi maisemaa laajasti, mutta jokivarren muuttumisen myötä kirkko on osin peittynyt kerrostalojen taakse. Kirkon torni on kuitenkin nähtävissä jokivarresta sekä eri puolilta Marttia. Kaukomaisemassa se erottuu mereltä ja Hirvensalonsillalta.

Betel-kirkko (1905) sijaitsee nykyään melko piilossa korttelin keskellä. Kirkkoon vuonna 1929 lisätty, Erik Bryggmanin suunnittelema kellotapuli sen sijaan muodostaa Kristiinankadun päätteen.

Maamerkit ja muuttuva kaupunkikuva

Kaivokadun päätteeksi silloiselle Ryssänmäelle (nyk. Yliopistonmäki) valmistui v. 1897 kuuromykkäin lasten koulu. Nykyään Signumina tunnettu rakennus on Turun yliopiston käytössä. Rakennus portaikkoineen näkyy yhä lehdettömänä aikana kadun päätteenä, mutta peittyy kesällä Yliopistonmäen ja Kurjenkaivonkentän puuston taakse.

Nykyään Luostarivuoren kouluna tunnettu Turun Tyttölyseo (1924–29) näkyi valmistuessaan mm. Kristiinankadulle, mutta on sittemmin peittynyt puuston taakse. Koulun korkea, aumakattoinen hahmo erottuu kuitenkin mm. jokivarresta Tuomiokirkkosillan yläpuolelta. Samppalinnan tuulimyllyä (1860) käytettiin 1900-luvun alussa, jolloin sen toiminta päättyi, myös näkötornina. Nykyään mylly peittyy osin

Samppalinnan tuulimylly Koulukadun suunnalta.

Puistokadun päätteenä kohosi 1920-luvulla rakennettu Martin koulu, kunnes Betaniankadun pistetalot 1950-luvulla rakennettiin. Kuva: Samuli Saarinen.

Asunto Oy Linnanrinteen pistetalot hallitsevat jokimaisemaa Kakolanmäen kohdalla.

puuston taakse, mutta sen siivet kohoavat puuston yläpuolelle mm. Koulukadun suunnalta sekä jokivarresta katsottaessa.

Mäellä kohoava Martin koulu (1926) hallitsi Puistokadulta avautuvaa näkymää, kunnes 1950-luvulla Betaniankadun pistetalot rakennettiin sen eteen. 7-kerroksisten pistetalojen rivistö mäen rinteessä on voimakas elementti kaupunkikuvassa. Samalla tavoin myös Tonttumäen pistetaloilla (1951–52) korostettiin topografiaa.

1950-luku toi kaupunkikuvaan aiempaa selvästi korkeammat asuinrakennukset. 11-kerroksinen ylioppilastalo C (1955–56) kohoaa Yliopistonmäen matalamman rakennuskannan yläpuolelle, vaikka sijaitseekin alarinteessä. Eerikinkadun päätteeksi rakennetun 11-kerroksisen Asunto Oy Eerikinportin (1954–55) voi nähdä mm. jokivarresta. Sitä selvästi massiivisempia hahmoltaan ovat 14-kerroksiset Puutarhakatu 11 ja 13 (1956–57) sekä 12-kerroksinen Humalistonkatu 16 (1956–57), jotka hallitsevat Puolalanmäeltä lounaaseen avautuvaa maisemaa.

Nykyisin A-sairaalaksi kutsutun Lääninsairaalan (1934) valkoinen hahmo hallitsi valmistuttuaan itäisen keskustan matalaa kaupunkikuvaa. U-sairaalasta (1965–68) tuli sitäkin hallitsevampi. U-sairaala näkyy laajasti mm. Helsinginkadulta ja Hämeentieltä. Se erottuu myös lähes kahden kilometrin päästä Myllysillalta ja kauempaakin.

Jokimaisemissa varsinkin Kirjastosillan ja Myllysillan välillä huomiota kiinnittää Turun Kaupunginteatterin (1959–62) kuutiomainen hahmo. Martinsillan alapuolella voimakas elementti ovat Asunto Oy Linnanrinteen (1964–69) neljä 9-kerroksista asuintaloa, jotka sijaitsevat osoitteessa Linnankatu 49–55.

Myös teollinen ja tekninen kehitys on tuonut kaupunkikuvaan omat maamerkkinsä. Kaasukello (1912–13) peittyi 1990-luvun myötä aika lailla asuinrakentamisen taakse, mutta sen erikoinen katto erottuu kuitenkin etelästä Stålarminkadulta. Turku Energian piippu sen sijaan näkyy kauas niin Aurajoen kuin Pukinsalmenkin maisemassa. Yliopistonmäen vesilinna (1939–41) sijoittui käytännön syistä mäen korkeimmalle kohdalle. Nykyään vesilinna erottuu parhaiten Helsinginkadun suunnalta. Jokisuun suojellut nosturit ovat tärkeitä maamerkkejä, jotka muistuttavat jokivarren telakkamenneisyydestä.

Tällä vuosituhannella keskustan tuntumaan on rakennettu ympäristöään selvästi korkeammat asuinrakennukset Airiston Tähti (2001) ja Ikituuri (2011). Molemmat sijoittuvat numerokaupunginosien ulkopuolelle.

1950-luvulla rakennetut nostokurjet ovat Aurajoki-suun maamerkkejä.

Maamerkit ja kaupungin identiteetti

Maamerkit ovat tärkeitä kaupungin identiteetin rakentajina. Turun kaupunkikuvassa historiallisilla, osin jopa keskiajalta periytyvillä merkkirakennuksilla on edelleen tärkeä rooli. Tämä kuvastaa Turun asemaa Suomen vanhimpana kaupunkina.

Onkin tärkeää, että kaupunkisuunnittelussa tutkitaan rakennushankkeiden vaikutukset historiallisten maamerkkien asemaan ja kaupungin arvonäkymiin. Yksikin harkitsemattomasti sijoitettu entistä korkeampi rakennus voi peittää tärkeän näkymän. Arvokkaita näkymiä tulee vaalia myös katuympäristöissä, joista käsin ne useimmiten avautuvat. Tärkeitä näkymiä uhkaavat esim. massiiviset liikenneportaalit. Kaupunkimiljöö vaatisi toisenlaisia liikenteen ohjaamisen ratkaisuja kuin väyläympäristö.

Erityisen näkyvät paikat kaupunkirakenteessa on perinteisesti osoitettu julkiseen rakentamiseen. Tämä on hyvä periaate edelleen varsinkin keskustassa, minne Turun kulttuurihistorialliset arvot keskittyvät.

- Otetaan kaupungin arvonäkymät, kuten sisääntulo- ja jokinäkymät, huomioon rakentamisessa.
- Varmistetaan, ettei rakentaminen vähennä historiallisten maamerkkien vaikuttavuutta kaupunkikuvassa. Muistetaan, että korkea topografinen sijainti lisää rakentamisen kaupunkikuvallisia vaikutuksia.
- Vaalitaan tärkeitä näkymiä myös liikenteen ohjaamisen ratkaisuissa.
- Maamerkkien kaupunkikuvallista asemaa koskevia linjauksia on esitetty **Turun korkean rakentamisen selvityksessä**.

Aiheesta myös mm. luvuissa *Horisontti ja kattomaisema*, *Katujen päätteet* ja *Julkisten rakennusten miljöö*.

HORISONTTI JA KATTOMAISEMA

Keskustan siluetti

Vanhojen kaupunkien siluettia ovat historiallisesti hallinneet valtiovallan tai kirkon rakennuttamat merkkirakennukset. Turussa tuomiokirkko kohosi matalan, puutalovaltaisen kaupungin keskellä huikean korkeana. Linna seisoi erillään varsinaisesta kaupungista. 1800-luvun Turun siluetissa esiin nousivat myös paljaille kalliomäille rakennetut tähtitorni ja Kakolan vankilarakennukset. 1900-luvun ensimmäisinä vuosina kaupunki sai uusiksi maamerkeikseen taidemuseon ja Mikaelinkirkon.

Vaikka puukaupunki on väistynyt kerrostalorakentamisen tieltä, samat maamerkit erottuvat edelleen Turun siluetissa. Valtaosa keskustan asuinkerrostaloista on korkeintaan 8-kerroksisia. Niiden katot muodostavat suurmaisemassa suhteellisen tasaisen kattolinjan, koska kortteleiden matalampi rakentaminen jää kerrostalojen taakse.

Laajoja panoraamoja yli kaupungin avautuu Turun kukkuloilta, kuten Samppalinnan vuorelta, Vartiovuorelta, Puolalanmäeltä ja Kakolanmäeltä sekä Pohjolan Juhannuskukkulalta ja Nummen Kuuvuorelta. Samppalinnan vuorelta ja Vartiovuorelta avautuvissa panoraamoissa kaupungin siluettia hallitsee Turun tuomiokirkko, Kakolanmäeltä koillisen suuntaan avautuvassa maisemassa taas Mikaelinkirkko.

Puolalanmäeltä avautuvassa maisemassa Mikaelinkirkko jää kuitenkin taka-alalle ja huomio kiinnittyy massiivisiin asuinkerrostaloihin. 14-kerroksiset Puutarhakatu 11 ja Puutarhakatu 13 sekä 12-kerroksinen Humalistonkatu 16 rakennettiin vuosina 1956–57. Niiden korkeusmaailma poikkeaa selvästi keskustan muun rakennuskannan korkeuksista.

Ruutukaava-alueen siluetti on suhteellisen tasainen. Tavanomaista korkeammalle kohoavat muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta vain julkiset rakennukset.

14-kerroksiset Puutarhakatu 11 ja Puutarhakatu 13 sekä 12-kerroksinen Humalistonkatu 16 erottuvat poikkeavan korkeina Puolalanmäeltä avautuvassa maisemassa.

Kaupungin reuna

Ruutukaava-alueen reuna hahmottuu erityisen voimakkaana pohjoisen ja luoteen suunnilla. Kivikaupungin raja näkyy mm. Aninkaistensillalta sekä Juhannuskukkulalta ratapihan yli. Tukholmankadun suunnalla Portsan puutalokorttelit muodostavat yhtenäisen kaupungin reunan. Raunistulan Konsantieltä voi nähdä niityn takana kohoavan kaupungin reunan sekä tuomiokirkon ja tähtitornin kaupungin siluetissa.

Viherkeitaita kaupunkilaisille

Kattoa on sanottu viidenneksi julkisivuksi. Kattomaisema on näky, jota moni keskustan asukas katselee kotinsa ikkunasta. Siksi ei olekaan yhdentekevää, millaisia kattoja suunnitellaan ja toteutetaan. Ikävän usein varsinkin liikerakennusten kattoja hallitsevat ilmanvaihtolaitteiden konehuoneet ja putkistot.

Kivikaupungin reuna hahmottuu erityisen voimakkaana ratapihan suunnalla.

Katto on viides julkisivu. Viherkattoja kannattaisi hyödyntää Suomessa paljon nykyistä laajemmin. Kuva Helsingistä.

Kattojen mahdollisuuksia on hyödynnetty kaupunkisuunnittelussa aivan liian vähän. Viherkatot ovat ratkaisu, jotka sekä edistävät hulevesien paikallista hallintaa että tuovat katoille elävyyttä ja väriä. Kattopuutarhat voivat tarjota asukkaille hienojen näköalojen lisäksi aurinkoista oleskelutilaa. Erityisen hyvin ne soveltuvat tiiviisti rakennettuihin kortteleihin, joissa vehreyttä on muuten vaikea saada aikaan. Kattopuutarhaan yhdistetty sauna tai muu yhteistila voi tuoda taloyhtiön asukkaita yhteen.

Katoilta avautuvia maisemia tulisi tuoda myös kaikkien kaupunkilaisten ja vierailijoiden ulottuville. Kahvila terasseineen tai vuokrattavat juhlatilat rakennusten yläkerroksissa tarjoaisivat mahdollisuuden katsella kaupunkia uudesta perspektiivistä. Myös pientalojen rakentamista katoille kannattaisi tutkia.

- Korkeaa rakentamista koskevaa ohjeistusta on annettu **Turun korkean rakentamisen selvityksessä**.
- Hyödynnetään viherkattoja hulevesien hallinnassa.
- Tehdään katoista urbaaneja viherkeitaita asukkaille ja muille kaupunkilaisille.
- Hyödynnetään näkymiä, valoa ja avaruutta: suunnitellaan katoille ja yläkerroksiin taloyhtiöiden yhteistiloja, saunoja, kahviloita ja juhlatiloja.
- Katoilla on tilaa pientaloillekin.

Aiheesta myös mm. luvuissa *Maamerkit ja tärkeät näkymät* sekä *Saapumisen miljöö*.

KATUJEN PÄÄTTEET

Jo ennen paloa tähtitorni näkyi Luostarinmäen suunnalta kadun päätteenä. Kuva on otettu 1920-luvulla. Kuva: ympäristötoimiala, kuvapankki.

Katujen päätteet ruutukaavassa

Keskustan katuverkko pohjautuu suurelta osin vuoden 1828 asemakaavaan, jota C. L. Engel alkoi laatia edellisen vuoden suurpalon jälkeen. Engelin kaava-alueen rajoina toimivat Itäinen ja Läntinen Linjakatu (nyk. Kupittaankatu ja Ratapihankatu). Linjakatujen ja niiden poikkikatujen risteyksiin oli osoitettu julkiset kaivot, jotka olisivat toimineet katujen päätteinä. Kaivot eivät kuitenkaan toteutuneet.

Engel linjasi katuja siten, että niiden päätteenä kohosi hänen itsensä suunnittelema, paloa edeltäneeltä ajalta peräisin oleva tähtitorni Vartiovuorella. Tähtitorni näkyy

C. L. Engelin suunnittelema tähtitorni kohoaa mm. Henrikinkadun ja Brahenkadun päätteenä.

edelleen Brahenkadun, Henrikinkadun ja Vähä Hämeenkadun suunnilta, joskin Vähä Hämeenkadun länsipäästä katsottaessa rakennus jää kerrostalon taakse.

Kansallisromantiikkaa ja italialaisvaikutteita

Monet Engelin kaavan kaduista päättyivät kallioisten mäkien rinteisiin. 1800-luvun lopulla Pohjoismaihin rantautui keskiajasta ihanteensa ammentava kaupunkisuunnitteluideologia, johon kuuluivat salaperäisesti avautuvat näkymät ja kukkuloiden korosteinen käyttö. Tuolloin Turun kukkulat tarjosivat mahdollisuuksia luoda kaduille päätteitä. Näyttävin esimerkki tästä on Gustaf Nyströmin suunnittelema Turun taidemuseo, joka rakennettiin Aurakadun päätteeksi vuonna 1904. Samalla Aurakadun yläosaa levennettiin, jotta museolle saatiin parempi näkyvyys. Levennetty osuus myös reunustettiin symmetrisellä muotoon leikattujen lehmusten rivistöllä.

Kristiinankadun tuntumaan rakennettiin jugendia ja kansallisromantiikkaa edustava Betel-kirkko vuonna 1904. Kirkko oli hieman sivussa ollakseen kadun varsinainen pääte, mutta näkyi korkealle sijoitettuna matalien puutalojen keskellä.

Kun vuonna 1929 kirkon kylkeen lisättiin kellotorni ja pääsisäänkäynnin edustalle portaikko Erik Bryggmanin laatimien suunnitelmien mukaan, ne sijoittuivat Kristiinankadun päätteeksi. Kellotornin, Hospits Betel -hotellirakennuksen ja Atrium-asuintalon muodostama kokonaisuus kuuluu suomalaisen modernismin merkkiteoksiin. Sitä pidetään maamme tunnetuimpana italialaisvaikutteisena katunäkymänä.

Taidemuseon, Aurakadun ja muotoon leikattujen lehmusten muodostama kokonaisuus 1900-luvun alusta on Turun edustavin esimerkki kadun päätteen hyödyntämisestä.

Betel-kirkon kellotorni sekä viereiset Atriumin ja Hospits Betelin rakennukset muodostavat Kristiinankadulle italialaisvaikutteisen päätteen.

Martinkirkon torni näkyy mm. Savenvalajankadun ja Vilhonkadun suunnilta. Vasemmanpuoleinen kuva: Samuli Saarinen.

Italialaisvaikutteita on nähtävissä myös Martinkirkossa (1932–33). Gunnar Wahlroosin ja Totti Soran piirtämä kirkko rakennettiin korkealle paikalle Sotalaistenmäelle. Porrasrakennuksella runkohuoneeseen yhdistetty kellotorni on sijoitettu siten, että se kohoaa Temppelinkadun, Vilhonkadun ja Savenvalajankadun päätteenä.

Asemaa kadun päätteenä on hyödynnetty myös asuintaloja suunniteltaessa. Tutuimpia esimerkkejä on Eerikinkadun päätteeksi noussut 11-kerroksinen Asunto Oy Eerikinportti (1954–55), jonka hoikka hahmo korostaa sen maamerkkiasemaa. Samalla vuosikymmenellä rakennetut, 7-kerroksiset Betaniankadun pistetalot kohoavat niin Puistokadun kuin Sotalaistenkadunkin päätteenä.

Asunto Oy Eerikinportti valmistui vuonna 1955 Eerikinkadun päähän.

Betaniankadun pistetalot näkyvät mm. Sotalaistenkadulta. Kuva: Samuli Saarinen.

Liikenneportaalit voivat heikentää maamerkkien kaupunkikuvallista asemaa.

Erityinen paikka

Kadun pää on kaupunkikuvassa erityisen paikka, jolla on tavallista laajempi näkyvyys. Siksi katujen päätteiksi suunniteltavilta rakennuksilta onkin edellytettävä tavallista korkeatasoisempaa arkkitehtuuria. Rakennuksen tulisi olla kiinnostava ja herättää huomiota myönteisellä tavalla. Ollakseen kiinnostava rakennuksen ei tarvitse olla korkea. Ympäristön korkeusmaailmasta selvästi poikkeava rakentaminen voi pikemminkin heikentää historiallisten maamerkkien asemaa kaupunkikuvassa.

Merkkirakennukseen päättyvät katunäkymät ovat kaupungin keskeisiä kuvia. Liikenteen ja liike-elämän mukanaan tuomat rakenteet voivat häiritä tärkeitä katunäkymiä. Esim. liikenneportaalien tai isokokoisten mainostaulujen sijoittelussa tulisikin käyttää harkintaa.

- Katunäkymän päätteeksi sijoittuva rakennus vaatii erityisen huolellista suunnittelua.
- Otetaan merkittävät katunäkymät huomioon liikenneopasteiden, mainostaulujen ym. sijoittelussa.

Aiheesta myös mm. luvuissa *Maamerkit ja tärkeät näkymät* sekä *Katutila*.

Pohjana empiren ruutukaava

Turun palo 1827 oli empirekaavoituksen alku Suomessa. Kun suurin osa kaupungista oli palanut poroksi, kaupunki oli mahdollista jäsennellä lähes kokonaan uudelleen. Engelin vuoden 1828 asemakaavan kautta Turku sai aikansa ihanteita henkivän ruutukaavan. Engelin asemakaavan yhtenä tavoitteena oli ehkäistä vastaavat tuhoisat kaupunkipalot, joten rakentamisen tuli olla väljää ja katujen leveitä. Tonttien ja katujen runsailla puuistutuksillä oli merkittävä rooli palontorjunnassa.

Engelin kaavan selityksessä pääkaduiksi nimettiin Linnankatu, Hämeenkatu, Uudenmaan tullista Aninkaisten tulliin johtava katu (nyk. Uudenmaankatu – Aninkaistenkatu), Puolalanmäeltä Vähä-Heikkilän maantielle johtava katu (nyk. Aurakatu – Kaskenkatu) ja Iso-Heikkilään päin johtava katu (nyk. Puistokatu). Kolme viimeksi mainittua esitettiin toteutettavaksi muita katuja leveämpinä. Linnankadun ja Hämeenkadun leveys ei poikennut tavanomaisesta katujen leveydestä.

Empireajan katutila oli matala ja leveä. Vähitellen korkeampi kivirakentaminen yleistyi. Väljä puukaupunki muuttui tiiviimmin rakennetuksi kivikaupungiksi, jossa paloturvallisemmat kivitalot saivat seistä kiinni toisissaan.

Engelin asemakaava on nykyisen katuverkon perusta suurimmassa osassa numerokaupunginosia. Kaikkialla kaava ei kuitenkaan toteutunut. Esim. Martti säilyi pitkään suurelta osin rakentamattomana, ja vain osa alueesta rakentui ruutukaavaa noudatellen. Bertel Jungin vuonna 1923 hyväksytty asemakaava toi Marttiin aikakautensa ihanteiden mukaisia, maastoa myötäileviä katuja.

Puukaupunkiaikana leveät kadut auttoivat ehkäisemään tuhoisia kaupunkipaloja. Portsan kadut heijastavat mittasuhteiltaan Engelin kaavan tuottamaa miljöötä. Katujen leveys on n. 18 m.

1950–70-luvuilla toteutettu katujen leventäminen toi keskustaan vaihtelevan levyiset katutilat ja tilallisen epäyhtenäisyyden.

Modernismi muuttaa kaupunkikuvaa

Turun keskusta säilyi monilta osin puutalovaltaisena 1950-luvulle asti. Tuolloin alkoi kiivaan rakentamisen aika, joka muutti keskustan kaupunkikuvaa voimakkaasti. Avoin rakentamistapa häivytti julkisen katutilan ja yksityisen tontin rajaa.

Olavi Laisaari vaikutti Turun asemakaava-arkkitehtina 1940–50-luvuilla. Hän oli hyvin perehtynyt aikansa kaavoituksen teorioihin ja edusti puhtaasti funktionalistista kaupunkikäsitystä. Vuonna 1952 valmistui hänen laatimansa Turun yleiskaava ja kaupungin kehittämisohjelma. Vaikka yleiskaavaa ei hyväksytty valtuustossa, se ohjasi 1950-luvun asemakaavoitusta.

Aikakauden kaavoituksessa liikennesuunnittelu oli keskeisessä roolissa. Laisaaren keskeisiä suunnittelutavoitteita olivat liikenteen sujuvuus ja yksityisautoilun esteetön lisääminen. Kaupungin kehittämisohjelmassa esitettiin teoreettisia laskelmia siitä, kuinka keskusta tukkeutuu liikenteen lisääntyessä. Samaan aikaan kuitenkin toteutettiin asemakaavanmuutoksilla rakennusjärjestyksen mahdollistamaa tehokasta rakentamistapaa. Kehittämisohjelmassa otettiin esille katujen ja siltojen leventäminen sekä pysäköintipaikkojen lisääntyvä tarve.

Katuverkon väljentämiseksi ja pysäköintipaikkojen lisäämiseksi alettiinkin toteuttaa katujenleventämisohjelmaa. Jos rakennus vedettiin katulinjasta tontin sisäosiin, tontinomistaja sai korvaukseksi kadun leventämisestä rakentaa rakennusjärjestyksen asettaman maksimikorkeuden ylittäviä lisäkerroksia. Uusien talojen eteen tehtiin pysäköintipaikkoja ja paikoin lisäkaistoja. Katujen leventäminen jatkui 1970-luvun loppuun asti. Tonttikohtaiset ratkaisut yhdistettynä avoimeen rakentamistapaan synnyttivät tilallisesti epäyhtenäistä katutilaa.

Hämeenkatu on esimerkki laajemmasta kokonaisuudesta, joka edustaa aikakauden kaupunkisuunnittelun ihanteita. Hämeenkadun varren asemakaavat ovat pääosin 1960-luvun alusta. Kadun pohjoislaidan lamellitalot on sijoitettu vapaasti valonsaannin

ja vapaiden näkymien takaamiseksi, ja kadun vartta reunustavat matalammat liikerakennukset. Hämeenkatu on säilynyt liikekatuna, mitä on tukenut keskeinen sijainti lähellä yliopistoa.

Myös Itäinen Pitkäkatu heijastaa ajan ihanteita. Pyöräily- ja jalankulkuympäristönä katu ei houkuttele. Kadun vartta reunustavat monin paikoin autotallien ”mykät” julkisivut tai asuintalojen umpinaiset kellarikerrokset. Lisäksi kaistajärjestelyt ovat sekavat ja pyörätiet tai -kaistat puuttuvat.

Erityyppisten katujen kehittäminen

Liikekeskustan katuverkosta puuttuu selkeä toiminnallinen hierarkia. Ruutukaavan luonteesta johtuen Turussa ei ole selvää kaupallista valtakatua. Liikekaduista tärkeimpiä ovat olleet Yliopistonkatu, Eerikinkatu, Kristiinankatu, Aurakatu, Kauppiaskatu, Brahenkatu, Humalistonkatu, Maariankatu, Linnankatu ja Hämeenkatu.

Henkilöautoliikenteen kannalta tärkeimpiä numerokaupunginosien katuja ovat mm. Helsinginkatu – Ratapihankatu, Puistokatu ja Koulukatu sekä Itäinen Pitkäkatu – Stålarminkatu.

Osaa kaduista on ajalteltu kehitettävän joukkoliikennepainotteisina, mutta siitä, mitkä kadut olisivat joukkoliikennekatuja, ei ole tehty päätöstä. Turun raitiotien yleissuunnitelmassa on esitetty, että ensimmäisen vaiheen raitiotielinjat kulkisivat keskustassa mm. Kauppiaskatua, Eerikinkatua, Uudenmaankatua ja Hämeenkatua pitkin ja Kauppatori säilyisi joukkoliikenteen solmukohtana. Toisen vaiheen raitiotielinjoina on tutkittu mm. Eerikinkadun länsiosaa, Humalistonkatua, Martinkatua ja Stålarminkatua noudattelevia reittejä. Ehdotettu linjasto ei ole riippuvainen raitiotien toteuttamisesta,

Pääosin 1960-luvulla kaavoitettu Hämeenkadun varsi toteutui aikansa ihanteiden mukaisena. Katua reunustavat lamellitalojen eteen sijoitetut matalammat rakennusmassat. Kadun leveys on n. 35 m.

Levennetty katutila ja umpinaiset julkisivut tekevät katutilasta epäviihtyisää.

vaan reittejä voidaan liikennöidä yhtä lailla busseilla. Keskustavisiossa on esitetty erilaista liikennejärjestelmää. Siinä Eerikinkatu toimii uutena joukkoliikennekatuna.

Rantakadut on vähitellen saatu jalankulkijoiden ja pyöräilijöiden käyttöön, mutta muualla keskustassa pyörätieverkoston toteuttaminen on jäänyt pahasti kesken. Pyöräily-yhteyksiä tarvittaisiin laajasti eri puolilla ruutukaava-aluetta. Näitä osuuksia ovat mm. Humalistonkatu, Puutarhakadun itäosa, Kauppiaskatu, Yliopistonkadun itäosa, Aninkaistenkatu, Uudenmaankatu, Kaskenkatu ja Itäinen Pitkäkatu.

Autoliikenteeltä ihmisten käyttöön

Tarkoituksettoman leveitä ja tilallisesti epäyhtenäisiä katutiloja on keskustassa paljon. Toisaalta leveät kadut voidaan myös nähdä mahdollisuutena ja kääntää ominaisuus sekä kaavoituksessa että julkisen kaupunkiympäristön suunnittelussa eduksi. Liikennejärjestelyitä muuttamalla tilaa voidaan saada jalan tai pyörällä kulkevien käyttöön entistä enemmän. Monella kadulla kaksi kaistaa autoliikenteelle riittäisi hyvin ja tilaa jäisi kaupunkielämälle.

Istutuksin, kiveyksin ja kadunkalustein on leveisiin katutiloihin mahdollista saada ihmisläheisempää mittakaavaa ja intiimimpää tuntua. Esim. kiveysten suunnittelussa ja kadunkalusteiden valinnassa on syytä vaalia ja vahvistaa erityyppisten alueiden ominaisluonnetta. Kauemmas katulinjasta vedettyjen rakennusten eteen muodostuu luontevia paikkoja pienimuotoiselle viihtymistilalle. Katujen moninaiskäyttö on mahdollisuus myös liiketoiminnalle ja siten myös keskustan elinvoimaisuuden edistämiselle.

Jäsentämällä katutilaa uudelleen on mahdollista saada lisää tilaa jalankululle sekä pyörien ja autojen pysäköinnille.

Katujen pinnoitteiden avulla voidaan vaalia ja vahvistaa alueiden ominaisluonnetta. Akatemiankadun varteen on toteutettu mukulakivipintaisia pysäköintipaikkoja ja nupukivipintainen pyöräkaista. Kuva: Tomi Hangisto.

Varsinkin liikekeskustan jalkakäytävät ovat täyttyneet mainoksista ja muusta tavarasta.

Keskustan katuja, jotka eivät ole autoliikenteen tai liiketoiminnan kannalta keskeisiä, tulisi kehittää asuntokatuina. Tämä voi tarkoittaa esim. kaistojen vähentämistä ja kadun jäsentämistä uudestaan, jolloin saadaan tilaa sekä katupuuistutuksille että kadunvarsipysäköinnille.

Kadut täyttyvät tavarasta

Liiketoiminta ja liikenne kuuluvat kaupunkiin, mutta ne tuovat mukanaan mainostelineitä, kylttejä, opasteita, liikennemerkkejä, katoksia ja muita rakenteita, jotka voivat tehdä kaupunkikuvasta sekavan. Jalkakäytävillä seisovat mainokset myös vievät tilaa jalankululta. Liikennemerkkien paljoudesta voidaan päästä eroon esim. aluekohtaisilla liikennemerkeillä. Ratkaisua on käytetty Euroopan vanhoissa kaupungeissa.

- Kaupunki on ihmisiä ja elämää varten. Otetaan tilaa autoilta kaupunkielämän ja liiketoiminnan käyttöön.
- Kehitetään osaa kaduista ensisijaisesti liikekatuina, asuntokatuina, joukkoliikennekatuina, pyöräilykatuina tai näiden yhdistelminä.
- Selkiytetään katulinjoja ja kaistajärjestelyjä.
- Toteutetaan keskustaan sujuvat reitit pyöräilylle.
- Pyritään vähentämään liikennemerkkien ja -opasteiden tarvetta esim. aluekohtaisilla merkeillä.
- Varataan katuympäristöön oma vyöhyke kivijalkakauppojen tyylikkäälle mainonnalle ja ulkosomistukselle.
- Vaalitaan erityyppisten alueiden ominaisluonnetta mm. kiveysten, kalustuksen ja rakenteiden suunnittelussa.

Aiheesta myös mm. luvussa *Katupuuistutukset*.

JOKIVARREN RANTALAITURIT

Rantalaiturein jäsennelty jokivarsi

Aurajoen massiivikiviset rantamuurit veteen ja alemmille laituritasoille laskeutuvine portaineen ja apparelleineen liittyvät jokivarsien käyttöön satama- ja lastauspaikkoina, mutta niillä on myös suuri kaupunkirakennustaiteellinen merkitys. Jo 1700-luvun lopulla muuttui länsiranta puuistutusten myötä bulevardeiksi, ja Turun palon jälkeen toimeenpantu valtaisa uudistustyö sitoi jokikuljetusten varassa toimivan liike-elämän tarvitsemat lastauslaiturit, niiden ylätasanteille istutetut katupuut ja jokivarteen muotoillut kaupunkipuistot terasseineen empiren ihanteiden mukaiseksi edustavaksi kokonaisuudeksi.

Aurajokivarren eroosiolle alttiita töyräitä tiedetään tuetun paalutuksin ainakin 1600-luvun alkupuolelta lähtien. Paikka paikoin puupaalutuksia vahvistettiin myös kivilatomuksin, sillä etenkin kevättulvat syövyttivät rantatöyräitä ja uhkasivat talojen perustuksia. Ensimmäinen varsinainen kivilaituri rakennettiin Vanhan Suurtorin kohdalle 1700-luvun puolivälissä, koska puupaalutus oli lahonnut. Samalla päätettiin rakentaa porras lastauksen ja purkamisen helpottamiseksi. Rakenteeltaan kivilaituri oli jyrkkäseinäinen, lohkotuista luonnonkivistä kylmämuurattu seinämä, johon liittyi lastauspaikan kiviportaikko samalla paikalla, jossa nykyinen Katedralskolanin kohdalla oleva portaikko sijaitsee.

Apparellit ovat laituritasoja, jonne johtaa ajoluiska. Jokivarressa on apparellit Tuomiokirkkosillan molemmin puolin sekä Kristiinankadun päässä.

Kivisiä rantamuureja rakennettaessa joen penkkoja vahvistettiin puupaaluin. Kuva: Turun museokeskus / N. Hauvonen. 1895.

Joen länsipuolella paalutusta oli vain siellä täällä ja sekin huomattavasti heikompaa kuin itärannalla. Vanhin niistä oli maaherrantalon kohdalle (nykyinen pääkirjaston tontti) vuonna 1774 tehty paalutus kivisine tukimuureineen. Sen valmistuttua maaherra vaati, että Jokikadun varrella asuvat naapurit jatkaisivat työtä. Määräys kantoi tulosta, ja 1780-luvulla yhtenäinen kivinen rantamuuri ulottuikin joen länsirannalla Multavierusta Ursininkadun tienoille ja itärannalla piispantalolta Samppalinnan alapuolelle, jossa sijaitsivat kauppiaiden makasiinit.

Palon jälkeiset rantalaiturit

Turun palon jälkeen rantakatuja levennettiin ja Itäinen Rantakatu avattiin Tervahovinkadulle asti. Tällöin alkoi myös aiempien epäsäännöllisistä kivistä ladottujen rantamuurien mittava uusimisprojekti. Työ liittyi osittain katujen avaamiseen ja osittain satamatoimen järjestelyyn. Ensimmäisenä uusittiin Auransillan ja Kauppiaskadun välinen rantalaituri. Työ sälytettiin yksityisille tontinomistajille.

Pääosa Tuomiokirkkosillan ja Auransillan välisistä laitureista uusittiin kaupungin kilpailuttamina urakoina 1840–1860-luvuilla. Porthaninpuiston ja Tuomiokirkkopuiston eli Nikolaintorin alueen rantamuuri portaikkoineen ja apparelleineen rakennettiin palvelemaan vanhan Suurtorin kohdalle tehtyä kalasatamaa. Kaupunginarkkitehti P. J. Gylichin vuonna 1835 laatiman ehdotuksen mukaan Itäinen Rantakatu vedettiin puistoalueeksi muotoillut Nikolaintorin alapuolelle ja syntyneen terassin tukimuuriksi rakennettiin toriportiikki, viisi rantapuotia sisältänyt pylväikkö. Lopullisen muotonsa Vanhan Suurtorin ranta sai sen jälkeen, kun paikalle palon jälkeen pystytetty väliaikainen silta purettiin ja länsirannalle johtanut ajoluiska muotoiltiin apparelliksi.

Auransillan alapuolisia laitureita uusittiin niin ikään vaiheittain 1840- ja 1850-luvuilla. Jo 1860-luvun alussa itärannan kivilaituri ulottui yhtenäisenä nykyisen Myllysillan kohdalle saakka ja länsirannalla pientä osuutta lukuun ottamatta Kakolanmäen juurelle, nykyiselle Jaalakujalle asti.

Alajuoksulla jokirantoja hallinnoivat teollisuuslaitokset ja telakat, jotka eivät tarvinneet yhtenäisiä rantatukia vaan tyytyivät pitkiin paalutuksiin ja pistolaitureihin sekä laivanrakennuksen vaatimiin tuki- ja luiskarakenteisiin. Alajuoksulla vanhimpien kivilaiturien rakentaminen liittyi tehtaiden kuljetustarpeeseen. Mm. Auran Sokeritehtaalle ja Ericsson & Cowien mekaaniselle verstaalle rakennettiin kivilaiturit jo 1840-luvulla, mutta naapuritontit saivat jatkaa pitkään paaluvärkkiensä kanssa. Kanavaniemen rantojen varustaminen puulaitureilla alkoi rinnan rautatien rakentamisen (1876) kanssa.

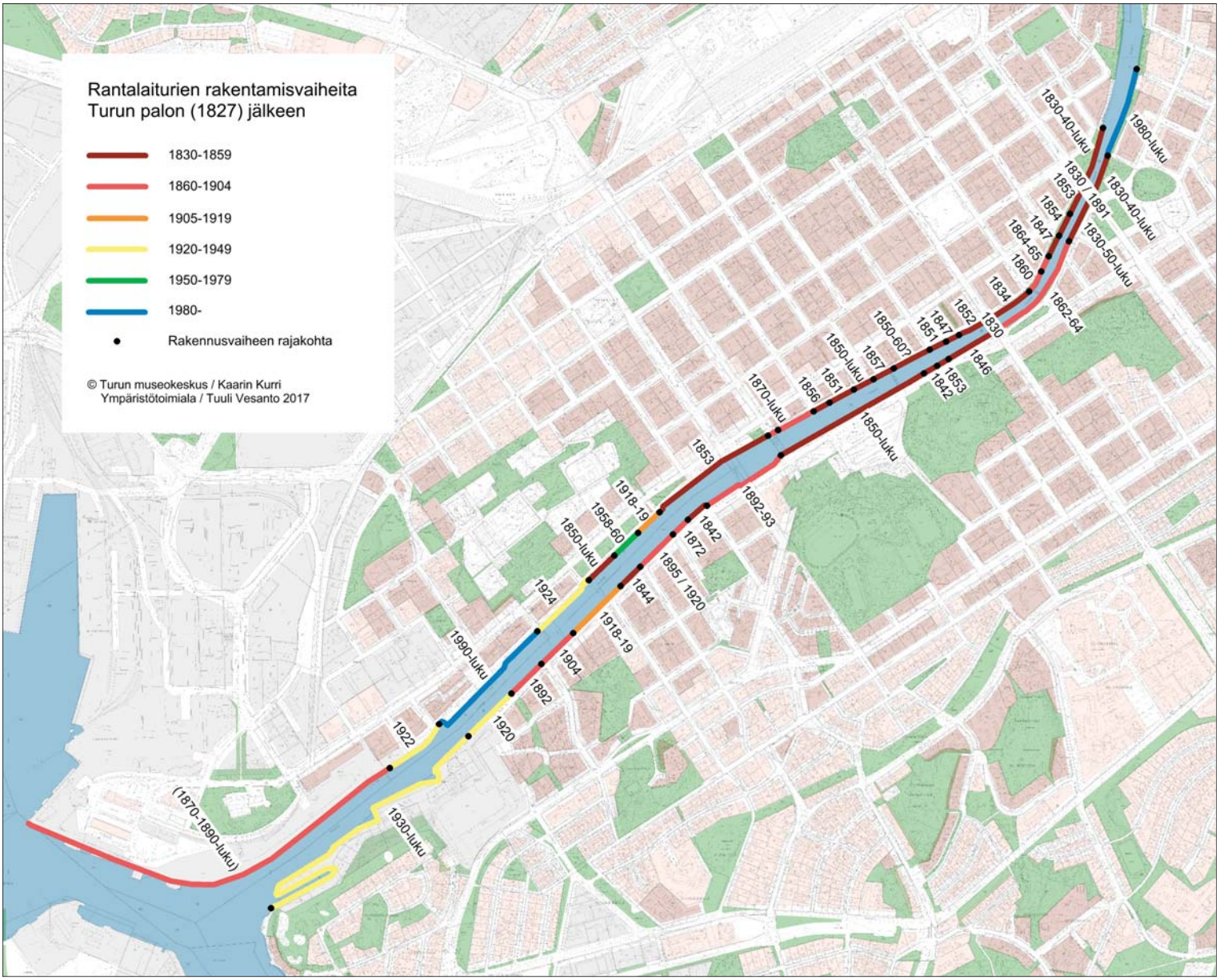

Kartta 5. Rantalaiturien rakentamisvaiheita vuoden 1827 palon jälkeisenä aikana. Useilla osuuksilla oli ollut kivisiä tai puisia rantalaitureita jo ennen paloa.

Kivestä ja puusta

Aurajokivarressa oli 1900-luvun vaihteessa laitureita kaikkiaan 5,39 km. Niistä kivestä rakennettuja oli lähes 3,8 kilometriä ja puulaitureita reilut puolitoista kilometriä. Länsipuolella kivilaituri alkoi Lönnrothinpuiston kohdalta ja jatkui nykyisen Jaalakujan kohdalle. Välillä sijaitsivat mm. Kalasatama (kaupungintalon edusta), Halkosatama (Kristiinankadulta Eskelinkadun tienoille) ja Alempi höyrylaivasatama (Eskelin/Ursininkadun paikkeilta Jaalakujalle). Itärannalla kivetty osuus ulottui Tuomiokirkkopuiston kohdalta Savenvalajankadulle saakka. Itärannalla sijaitsivat

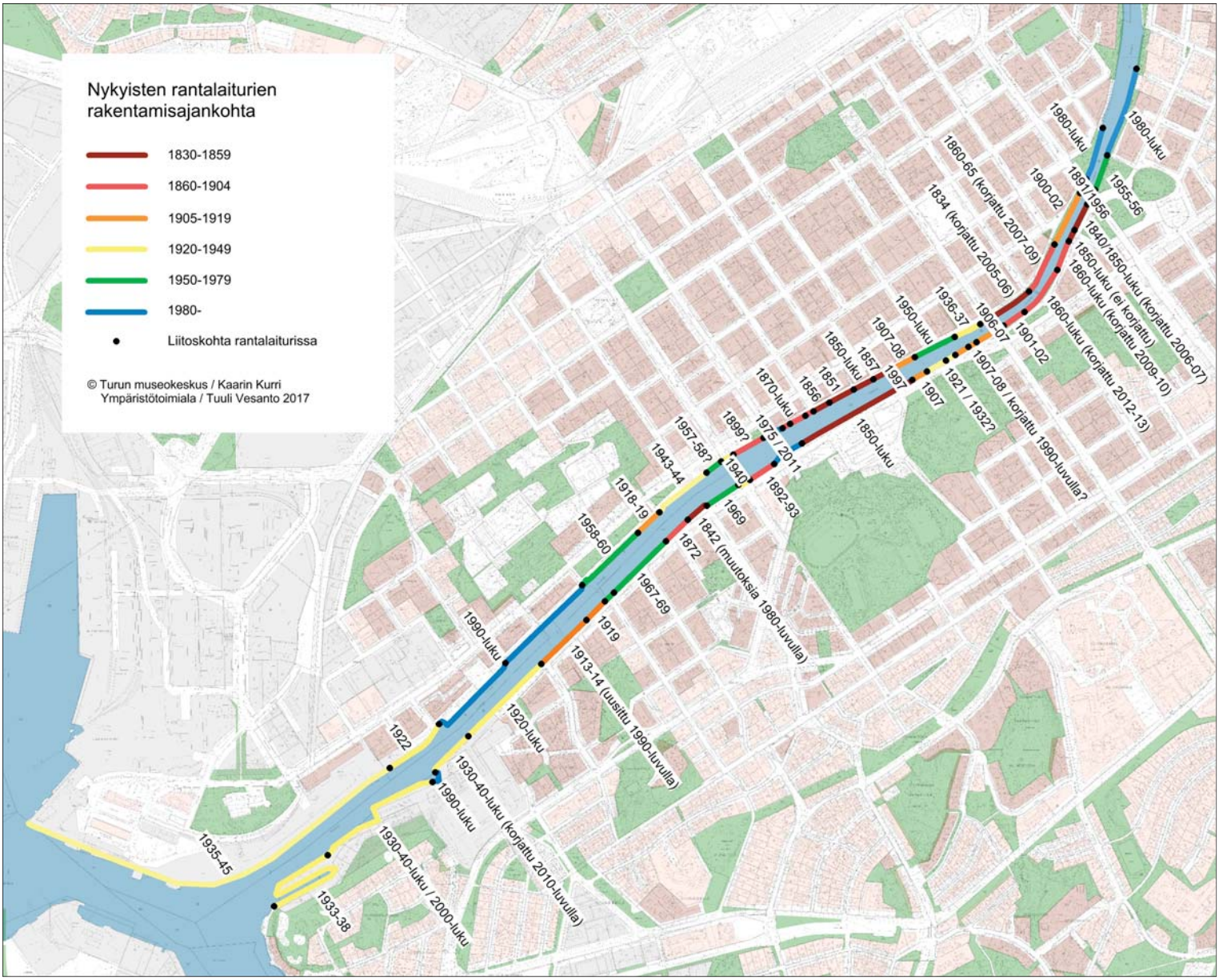

Kartta 6. Nykyisten rantalaiturien rakentamisajankohta.

soutu- ja pienten alusten kalasatama (siltojen välillä) ja saaristoliikennettä palveleva Ylempi höyrylaivasatama (Auransillan alapuolella).

Puulaituria oli jokisuun telakka- ja teollisuusalueiden lisäksi Kanavaniemellä. Jokivarren ja Kanavaniemen puulaitureiden yhteispituus oli runsaat kolme kilometriä. Linnanaukolle rakennettiin vuosina 1909–1912 uusi puulaituri ruotsinlaivoja varten.

Jatkuvaa työtä

Järeärakenteiset kivilaiturit vaativat jatkuvaa huolenpitoa ja myös uudistamista paikasta riippuen noin 60–170 vuoden välein. Esimerkiksi Vähätorin kohdalle palon jälkeen rakennettu apparelli uusittiin vuosina 1900–02, samoin Runeberginpuiston kohdalla sijaitseva nk. keittohuoneen muuri. Auransillan rakennustöiden valmistuttua vuonna 1907 jatkui laiturin uusintatyö Ylemmässä höyrylaivasatamassa.

Lähes kaikki vanhat puulaiturit tai paaluin tuetut rantatöyräät saivat 1920-luvulta lähtien väistyä betonirakenteisten rantamuurien tieltä. Betonirakenteeseen turvauduttiin myös vanhojen massiivikivilaitureiden uudistustöissä, joskin ne usein ainakin osin verhoiltiin kivirintamuksella.

1920-luvulla rakennettiin uusi kivilaituri Kruununmakasiinin kohdalle sekä vierasvenesatama Wechterinkujan ja Veistämönkujan välille. Vierasvenesataman käsittely poikkesi tavanomaisesta, sillä se sai edustalleen vain laiturin ilman tukimuuria. Seuraavalla vuosikymmenellä rakennettiin Aurajokisuun kuivatelakka rantalaitureineen. Erittäin suuri urakka oli vaiheittain toteutettu Kanavaniemen puulaitureiden korvaaminen

Nykyisin puulaituria on ainoastaan Merimiehenkadun ja Tervahovinkadun välillä. Kuva: Kaarin Kurri.

1920-luvulla rakennettua betonitukimuuria Purserinpolun tuntumassa. Kuva: Kaarin Kurri.

Arkeologisia tutkimuksia Auransillan yläpuolella ennen 1860-luvun rantamuurin korjaamista. Alkuperäinen taustalatomus korvattiin korjauksessa paalutetulla betonielementtirakenteella. Kuva: Kaarin Kurri.

betonilaitureilla ja uusien samalaitureiden rakentaminen Linnanaukolle. Työ kesti 1930-luvulta vuoteen 1970.

1960-luvulla Tervahovinkadun ja Savenvalajankadun välinen laituriosuus, jossa oli niin vanhoja kivi- kuin puulaitureita, korvattiin uudella betonitukimuurilla. Martinsillan alapuoli uudistettiin 1970-luvun vaihteessa Suomen Joutsenen satamaksi. Viimeisenä uuden kivellä verhoillun laiturin sai Wärtsilän länsirannan telakka-alue, joka uudistettiin 1990-luvulla.

Suuri osa Tuomiokirkkosillan ja Auransillan välisistä rantalaitureista peruskorjattiin vuosina 2005–2013 niiden ulkoasu mahdollisimman pitkälle säilyttäen. Vanhat massiivikiviseinät saivat taakseen betonituen, joka paalutettiin ja ankkuroitiin peruskallioon. Vastaava korjaus oli toteutettu jokunen vuosi aiemmin Samppalinnan alapuolella.

Rantamuurit kertovat rakennusajastaan

Vanhimmista, 1700-luvun lopulla rakennetuista kivimuureista on säilynyt nykypäiviin ainoastaan pieni ladelma Multavierun rannassa. Suurin osa näistä epäsäännöllisistä kivistä ladotuista tukimuureista uusittiin jo 1840–1850-luvuilla ja viimeiset eli Lönnrothinpuiston ja Sibeliusmuseon osuudet 1980-luvulla.

1800-luvulla rakennetut kivilaiturit poikkeavat huomattavasti edeltäjistään: ne saivat säännöllisistä harkkokivistä muuratut sileät fasadit, joiden taakse kätkeytyy massiivinen, noin 9 metrin pituisille paaluille ladottu sidekivien ladelma, lastausta helpottavat apparellit, alemmille laituritasoille johtavat portaat ja kiveyksin jäsennellyt kulkutasanteet.

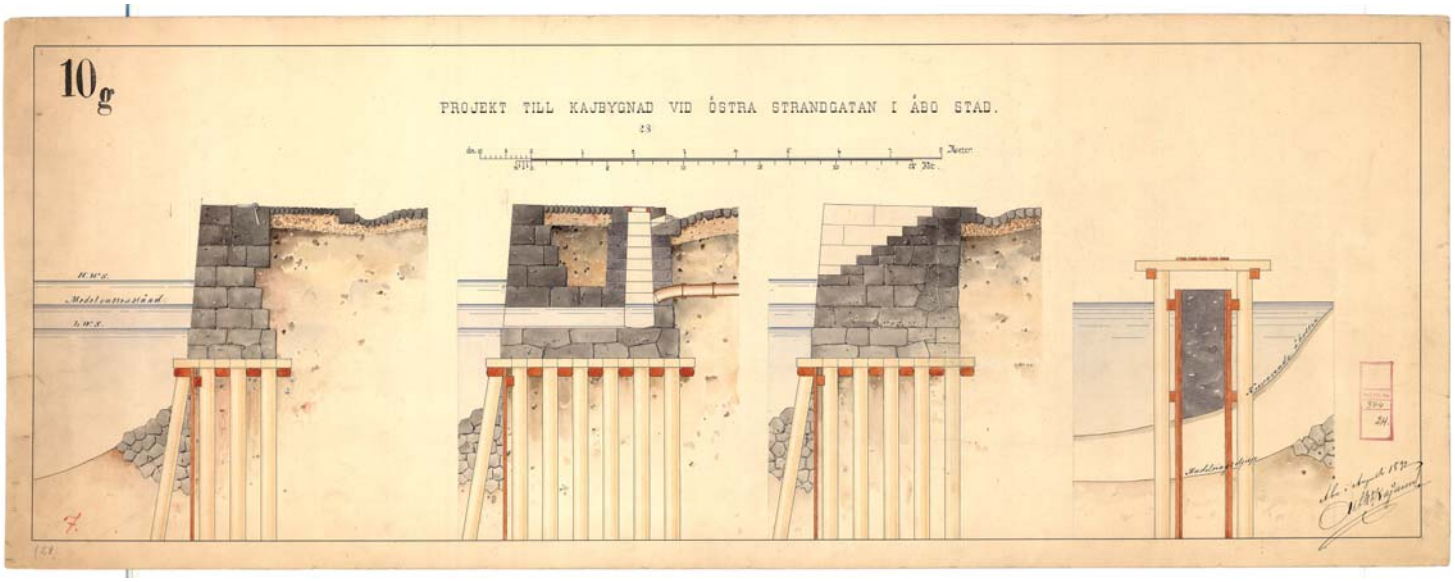

Itäisen Esplanadin laiturisuunnitelma vuodelta 1892. Kuva: Turun Sataman arkisto.

1900-luvun ensimmäisinä vuosikymmeninä rakennetut kiviset rantalaiturit varustettiin jo 25 metrin syvyyteen ulottuvilla paaluilla, ja rakenne ankkuroitiin mm. Samppalinnanvuoren kohdalla peruskallioon. Teräsbetoniset, kivifasadilla varustetut laiturirakenteet korvasivat 1920-luvulta lähtien vanhat massiivikiviladelmat.

Ainoa nykypäiviin säilynyt puulaituriosuus sijaitsee itärannalla Merimiehenkadun ja Tervahovinkadun välillä. Sen pintarakenteet uusittiin 1990-luvun lopulla. Myös vierasvenesatama uusittiin säilyttäen jokiranta ilman erityisiä tukimuurirakenteita.

Turun museokeskus / Kaarin Kurri

- Korjataan Aurajoen rantalaitureita kunkin laituriosuuden ominaisluonnetta vaalien.

Varhaisia puutarhoja

Nykyisen kaltaisten kaupunkipuistojen historia on varsin lyhyt. Keskiajalla Euroopan kaupungeissa ei ollut julkisia viheralueita, vaan jos kaupungeissa oli puutarhoja, ne olivat yksityisiä. Turun dominikaaniluostarin puutarha oli todennäköisesti Suomen varhaisin puutarha. Myös kaupunkitaloilla oli kasvitarhoja, ”kaalimaita”.

Kiinnostus puutarhoja kohtaan oli Suomessa pitkään vähäistä. Kun Turkuun perustettiin vuonna 1640 Kuninkaallinen Turun Akatemia, sen yhteyteen perustettiin kuitenkin heti pieni kasvitieteellinen puutarha, joka sijaitsi tuomiokirkon eteläpuolella. Samalla vuosisadalla yksityisillä oli kaiketi puutarhoja mm. Herrainkulman suurilla tonteilla.

Vasta 1700-luvulla puutarhainnostus alkoi levitä. Turun Akatemian professori Pehr Kalm ryhtyi kokeilemaan lukuisten uusien kasvien viljelyä ensin Hirvensalon Sipsalon tilalla ja sitten Piispankadun varrelle perustetussa Turun Akatemian kasvitieteellisessä puutarhassa. Akatemian puutarhalla oli suuri vaikutus puutarhakulttuurin kehittymiseen maassamme. Puutarha tuhoutui vuoden 1827 palossa. Sibelius-museo on rakennettu osittain Akatemian puutarhan paikalle. Osa puutarhan alueesta on säilynyt rakentamattomana. Menneisyydestä muistuttaa Sibelius-museon ja joen välissä kasvava ”Kalmin tammi”.

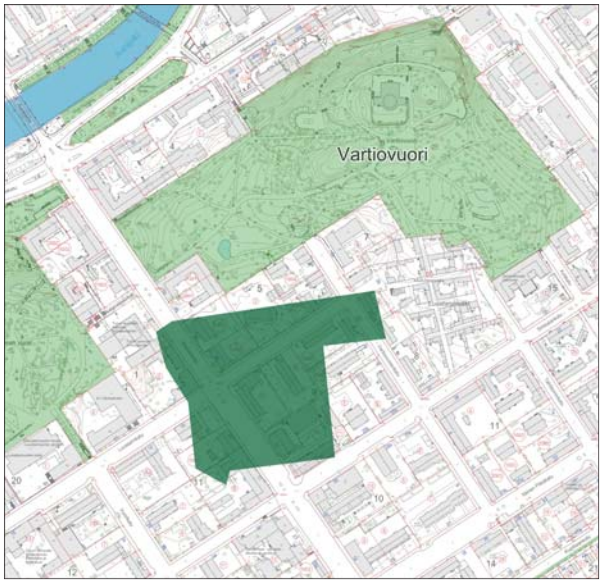

Kartat 7–8. Turun Akatemian kasvitieteellisen puutarhan ja Johan Gadolin puutarhan paikat (tummanvihreällä). Lähde: Karta öfver Åbo Stad enligt gamla Plan och nya Regleringen ÅR 1828.

Ennen vuoden 1827 paloa Turussa oli puutarhoja, joista fragmentaarisia osia on säilynyt nykypäiviin. Parhaiten on säilynyt Pehr Adrian Gaddin perustaman puutarhan paikka Kakolanmäen kaakkoisrinteellä. Turun Akatemian kemian professorina toiminut Gadd perusti koepuutarhan 1700-luvun loppupuolella ja istutti sinne mm. mulperipuita. Paikalla sijaitsee nykyään asuinkerrostalo osoitteessa Linnankatu 49. Osa puutarhan alueesta on jäänyt rakennuksen alle, mutta suurempi osa on säilynyt rakentamattomana. Rinteessä kasvaa jalopuustoa, ja aluskasvillisuuteen kuuluu mm. vanha koristekasvi jalokiurunkannus. Aluetta ei ole tutkittu, mutta puutarha-arkeologinen tutkimus antaisi puutarhasta arvokasta tietoa. Puutarhan rakentamattomana säilynyt osa tulisi jättää vastaisuudessakin rakentamisen ulkopuolelle.

Toinen merkittävä puutarha kuului kemisti Johan Gadolinille. Puutarha sijaitsi Vartiovuoren tuntumassa nykyisen Luostarinkadun eteläpuolella. Vuonna 1811 puistossa laskettiin olevan peräti 300 omenapuuta ja 200 kirsikkapuuta. Gadolinin myytyä puutarhansa paikalle perustettiin Surutoin-niminen huvipuisto, jossa oli mm. keinuja ja karuselleja hedelmäpuiden katveessa. Puisto on jäänyt kerrostalokortteleiden alle.

Empirekaupungin puistot

1800-luvun alkuvuosikymmeninä puistokulttuuri oli vahvassa nousussa monissa Euroopan maissa. Alettiin perustaa kaikille avoimia, maksuttomia puistoalueita. Puistojen avulla pyrittiin ehkäisemään tartuntatautien leviämistä ja tarjoamaan kaupunkilaisille pääsyn pois kaupungin pölystä ja kuumuudesta. Puistot olivat myös herrasväen näyttäytymispaikkoja. Myöhemmin ymmärrettiin myös liikunnan myönteinen vaikutus terveyteen.

Pehr Adrian Gaddin koepuutarha sijaitsi Kakolanmäen rinteessä. Puistomaisena säilynyt puutarhan paikka tulisi jättää rakentamisen ulkopuolelle.

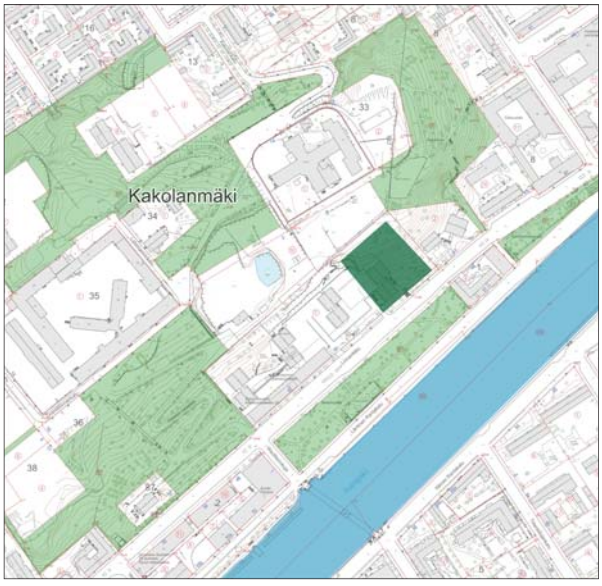

Kartta 9. Pehr Adrian Gaddin puutarhan puutarhan paikka (tummanvihreällä). Lähde: Karta öfver Åbo Stad enligt gamla Plan och nya Regleringen ÅR 1828.

Palon jälkeen tuomiokirkko sai edustalleen monumentaaliaukion ja ympärilleen puistikot, jotka olivat yhdistelmä klassismin muotopuutarhaa ja englantilaista maisemapuutarhaa.

Suomessa puistojen ja puuistutusten tärkeys korostui paloturvallisuuden parantamisessa. Turussa vuoden 1827 palon jälkeen kaupunkia alettiin suunnitella aivan uudenlaisista lähtökohdista. Niistä tärkein oli paloturvallisuus. Syntyi väljä, puistokatujen ja rakentamattomien alueiden jakama kaupunki.

Tuomiokirkon ympäristö jäsenneltiin uudestaan: julkisten rakennusten eteen tuli aukioita, jotka palvelivat kaupankäyntiä mutta myös korostivat rakennusten roolia empiren ihanteiden hengessä. Uudenmaankadun molemmin puolin perustettiin soikion muodostavat puistot, ja myös jokirantaan tuli istutettava alue. Nämä 1830-luvulla istutetut puistot – Porthaninpuisto, Brahenpuisto ja Tuomiokirkonpuisto – kuuluvat Turun varhaisimpiin kaavoituksella muodostettuihin ja julkisin varoin ylläpidettyihin kaupunkipuistoihin.

Samoihin aikoihin puistoiksi istutettiin myös joen vastarannalla sijaitseva Heinätori (nyk. Lönnrotinpuisto) ja Auransillan kupeella sijaitseva Tullihuoneentori (nyk. Runeberginpuisto). Engelin kaavassa ne oli merkitty puilla reunustetuiksi aukioiksi, mutta ne istutettiin puistoiksi.

Engelin kaavassa oli osoitettu kolmas silta nykyisen Martinsillan paikalle. Suunnitellun sillan kohdille joen molemmille rannoille muodostettiin viimeistään 1850-luvulla kaavan mukaiset istutetut alueet, Itäinen ja Läntinen Esplanadi, jotka toimivat katujen välisinä kävelypuistoina. Silta sen sijaan toteutui vasta vuonna 1940.

Huvielämää Kupittaalla

Kupittaanpuistolla on vuosisataiset juuret turkulaisessa elämässä. Jo 1600-luvulla Kupittaa oli suosittu juhla- ja huvittelupaikka. Turun Akatemian opiskelijoilla oli tapana kokoontua sinne vapunviettoon. Kupittaan lähteen vettä pidettin terveellisenä, ja lähteelle rakennettiinkin terveyskylpylä istutuksineen. Vuonna 1820 kylpylän yhteyteen perustettiin 1,5 hehtaarin puisto kylpylävieraille.

Seuraavalla vuosikymmenellä aloitti toimintansa Suomen Puutarhaviljelysseura, joka perusti Kupittaalle mallipuutarhan ja puutarhakoulun. Puutarhakoulun opiskelijoiden tehtävä oli hoitaa ympäröivää puistoa ja taimistoa, joita pidettiin avoinna kylpylän vieraille. 1800-luvun jälkipuoliskolla Kupittaalla alettiin järjestää kaikille avoimia suuria huvitilaisuuksia, kuten urheilutapahtumia ja tansseja.

Maisemapuutarhoja kukkuloille

Engelin vuoden 1828 asemakaava määritti sen, minne Turussa seuraavien vuosikymmenten myötä perustettiin puistoja. Käytännöllisistä syistä rakentamattomiksi jääneistä kukkuloista tuli luonnollinen puistosuunnittelun kohde, kun maisemapuutarhan ihanteet saavuttivat Suomen. Maisemapuutarha syntyi 1700-luvulla Englannissa ranskalaisen muotopuutarhan vastakohdaksi.

Vartiovuori oli Turun kukkuloista ensimmäinen, jota alettiin vehreyttää. Työ alkoi jo vuonna 1842. Puiston esikuvina olivat varsinkin Tukholman mäkipuistot. Vartiovuoresta tuli yksi maamme vanhimmista ja historiallisesti arvokkaimmista kaupunkipuistoista.

1800-luvun kuluessa Vartiovuori, Samppalinnan vuori ja Urheilupuisto rakennettiin puistoiksi maisematyylin periaatteita noudattaen.

Mäkipuistojen rinteillä on luonnonmukaisina viheralueina hoidettuja puustoisia tai niittymäisiä alueita, joiden luontoarvot voivat olla merkittävät. Kuvat Samppalinnan vuorelta ja Vilkkilänmäeltä.

Kakolanmäki sai ensimmäiset puuistutuksensa 1850-luvulla ja Samppalinnan vuori seuraavalla vuosikymmenellä. Urheilupuiston ja Puolalanmäen puiston rakentaminen alkoi 1890-luvulla. Turun mäkipuistojen suunnittelussa keskeisiä olivat mm. mäiltä avautuvat näkymät ja puistojen liittyminen ympäröivään maisemaan.

Muista numerokaupunginosiin toteutetuista puistoista merkittävimpiin kuuluvat Mannerheiminpuisto ja Rautatientori. Rautatieaseman edustalle rakennettiin ensin aukio, joka myöhemmin istutettiin puistoksi. Mikaelinkirkon edustalla oleva kortteli oli joutomaata vielä 1920-luvulla, ennen kuin alue muokattiin puistoksi.

Kokonaisnäkemystä keskustan viheralueista

Historialliset puistot ovat Turun arvokasta kulttuuriperintöä. Valtaosa keskustan puistoista kuuluukin vuonna 2013 perustettuun Turun kansalliseen kaupunkipuistoon. Kaupunginvaltuuston hyväksymässä kansallisen kaupunkipuiston hoito- ja käyttösuunnitelmassa annetaan hoidon, käytön ja kehittämisen tavoitteita mm. historiallisille puistoille sekä muille puistoille ja viheralueille.

Turun viheralueita hoidetaan valtakunnallisen viheralueiden hoitoluokituksen mukaisesti. Viheralueet on jaettu hoitoluokkiin, joita ovat rakennetut viheralueet, maisemapellot ja -niityt sekä taajamametsät alaluokkineen. Edustusviheralueiden luokkaan kuuluu Turussa vain muutamia puistoja. Keskustan mäkipuistot koostuvat osin käyttöviheralueista ja urheilualueista, mutta niiden laidoilta löytyy myös lähimetsiksi tai käyttöniityiksi luokiteltuja alueita.

Edustapuistojen, kävelypuistojen ja mäkipuistojen lisäksi numerokaupunginosien alueella on toiminnallisia lähipuistoja ja istutettuja aukioita, kuten Parkinkenttä,

Martinkenttä on 1920-luvulta periytyvä lähipuisto.

Pakkarinpuisto, Tallimäenpuisto, Portsan Annanpuisto ja ruotsalaistaloalueen Saarnipuisto.

Kiinteistöliikelaitoksessa on valmisteltu Turun historiallisten puistojen arvot -selvitystä, jonka tarkoitus oli nostaa esiin Turun arvokkaita puistokohteita ja lisätä niiden arvostusta. Projektissa tarkasteltiin puistoja historiallisten, puutarhataiteellisten, maisemallisten, hortikulttuuristen, yhteisöllisten, esteettisten ja luonnonarvojen näkökulmista. Selvityksen loppuun saattaminen jäi kuitenkin kesken.

Keskustan puistoista on tehty lukuisia puistosuunnitelmia, mutta kaikki keskustan viheralueet kattavaa yleissuunnitelmaa ei ole tehty, vaikka sille olisi tarvetta. Tällaiseen kokonaisvaltaiseen viheraluesuunnitteluun tulisi sisältyä olemassa olevien yleissuunnitelmien tarkistaminen ja yhteenveto sekä suunnittelematta jääneiden osien – kuten Vilkkilänmäen ja Martinkirkon viereisen Sotalaistenmäen – suunnitteleminen. Suunnitelman tulisi tarjota kokonaisnäkemys siitä, mikä on keskustan viheralueiden rooli toiminnan ja rauhoittumisen paikkoina, kaupunkikuvan rakentajina ja ekologisen verkoston osina. Erityisesti luonnonmukaisilla viheralueilla, kuten Samppalinnan vuoren rinteillä, Jokipuistolla tai Kasarminrinteellä on merkitystä kaupunkiluonnon moninaisuuden turvaamisessa.

- Vanhat kasvitieteelliset puutarhat ovat Suomen historian ja tieteen tekemisen keskeisiä paikkoja. Niiden puistomaisina säilyneet osat eivät sovellu täydennysrakentamiseen.
- Historiallisten puistojen tulee säilyä puistoina.
- Työstetään Turun historiallisten puistojen arvot -selvitys loppuun.
- Laaditaan keskustan viheralueiden yleissuunnitelma.
- Turun keskeisten puistojen hoidon, käytön ja kehittämisen tavoitteita on esitetty myös **kansallisen kaupunkipuiston hoito- ja käyttösuunnitelmassa**.

Aiheesta myös mm. luvuissa *Jalopuiden kaupunki* ja *Mäkipuistomiljöö*.

KATUPUUISTUTUKSET

Katupuita kaupunkiin

Ennen 1700-lukua Turun kaupunkikuva oli lähes puuton. Ainoa julkinen puukujanne oli lehmus-allée, joka johti nykyisen Turku Energian tontin kohdilla sijainneelta linnanveräjältä linnalle. Kujanne oli istutettu jo 1600-luvun vaihteessa. Linnankadun nykyiset puut ovat 1900-luvun vaihteesta.

1700-luvulla keskikaupunkia kaunistettiin istuttamalla Ruissalosta haettuja lehmuksen, tammen ja vaahteran taimia Suurtorin, Ison Kirkkokadun ja Hämeenkadun varsille. Istutukset eivät kuitenkaan menestyneet.

Jokivarren lehmukset ovat erittäin tunnusomainen elementti Turun kaupunkikuvassa, ja niillä on pitkä historia. Jokivartta kohennettiin jo 1780-luvulla klassismin ihanteiden hengessä, ja Jokikadun (nykyisen Läntisen Rantakadun) varteen istutettiin yhtenäinen lehmusrivi, joka ulottui maaherrantalolta (pääkirjaston tontti) aina nykyisen hotelli Marinan tienoille. Osa puista tuhoitui vuoden 1827 palossa.

Rantabulevardit

Vuonna 1828 laatimassaan asemakaavassa Engel osoitti istutettaviksi kaduiksi Läntisen ja Itäisen Rantakadun sekä Puistokadun ja Martinkadun alkupään. Niiden yhtymäkohtaan muodostettiin joen molemmille puolille puurivein reunustetut

Linnalle on johtanut lehmuskujanne jo 1600-luvun alussa. Nykyiset puut ovat peräisin 1900-luvun vaihteesta.

Aurajokea reunustavia puurivejä alettiin istuttaa Engelin asemakaavan mukaisesti 1830-luvulla.

Kujanne- ja puistopuita oli tapana leikata muotoon. Tätä perinnettä jatkavat Aurakadun lehmusistutukset 1910-luvulta.

Jokivarren lehmusten leveä, monihaarainen latvus kertoo siitä, että niitä on aikanaan leikattu muotoon.

pitkänomaiset aukiot, Esplanadit. Engelin asemakaavassa jokivarren puurivit päättyivät Esplanadeihin, mutta jo vuonna 1830 itärannan rivi on merkitty ulottumaan aina Sikaojan eli Kupittaan laskuojan suuhun saakka.

Ensimmäiset puut siltojen väliselle alueelle istutettiin yksityisin voimin. Linnankatu 1:n edustalla jokirannassa kohoavat neljä jalavaa ja viisi lehmusta istutti leipurien oltermannin Carl Wahlgrenin leski Maria Wahlgren vuonna 1832. Samaan aikaan istutti apteekkari Julin lehtipuut omalle osuudelleen Läntinen Rantakatu 9:n kohdalle. Kaupunki liittyi puunistuttajiin, ja loput siltojen väliset jalavat ja lehmukset päästiin istuttamaan vuonna 1842. Jokeen rajautuvien kaupunkipuistojen – Nikolaintorin, Tullihuoneenaukion (nyk. Runeberginpuiston) ja Lönnrotinpuiston – puut istutettiin jo 1830-luvun puolivälissä. Auransillan alapuoli ja Esplanadit olivat vuorossa 1840–1850-luvuilla, mutta Puistokatu sai odottaa lehmuksiaan aina vuoteen 1906 saakka. Vanhimmat Puistokadun puista ovat alkuperäisiä.

Joen länsirannan puut Kristiinankadun ja Myllysillan välillä sijaitsivat alkujaan nykyisellä katualueella. Ne korvattiin 1950-luvun vaihteessa jokipenkalle istutetuilla uusilla puilla.

Muotoon leikkaamisen perinne

Klassisistisen kaupunkisuunnittelun aikoina 1800-luvun alkupuoliskolla puuistutustenkin ihanteena oli säännönmukaisuus, joten edustapuistojen ja kujanteiden puita muotoiltiin leikkaamalla. Latvat katkaistiin n. kahden metrin korkeudelta ja oksakasvua hillittiin. Kun aiemmin muotoon leikattujen puiden muotoilusta luovuttiin, puut kasvattivat leveän, monihaaraisen latvuksen. Tällaisia lehmuksia näkee edelleen jokirannassa ja tuomiokirkon ympäristön puistoissa, kaupungintalon puistikossa, Kauppatorin laidalla, Borenpuistossa ja Sairashuoneenpuistossa. Voimakas leikkaaminen heikentää puuta, mutta Turussa on säilynyt harvinaisen vanhoja aiemmin muotoiltuja puita.

Lehmukset, joita ei ole leikattu varhaisten kujannepuiden tapaan, erottuvat jokivarren lehmusrivistössä.

Elinkaarensa päähän tulleita puita on jouduttu uusimaan aika ajoin. Samalla istutusten ominaisluonne on muuttunut, sillä puita ei enää ohjata muotoon leikkaamalla. Nykyään kasvatettavat puistolehmukset ovat yksihaaraisia ja kasvutavaltaan säännöllisiä, joten ne poikkeavat selvästi monihaaraisista, leveälatvuksisista puista. Täydennysistutuksia varten olisikin kasvatettava monihaaraisia lehmuksia.

1800-luvun lopun kansallisromantiikan myötä puiden muotoilu lopetettiin, mutta vanhaan traditioon palattiin jo 1910-luvulla, kun Aurakatu sai muotoillun puistolehmuskujanteen. Aurakadun lehmuksia leikataan edelleen muotoon, kuten myös Kurjenkaivonkentän 1930-luvulta periytyvää lehmuskujannetta.

Katupuuistutusten lajistoa

Perinteisin ja ehdottomasti yleisin kujanteiden puulaji Turussa on puistolehmus. Monipuolisempaa katupuulajistoa alettiin suosia vasta sotien jälkeen. Numerokaupunginosien nuoremmissa kujanteissa käytettyjä lajeja olivat mm. aita- ja isoorapihlaja, suomenpihlaja, isolehti- ja metsälehmus sekä valkosalava. Stålarminkadun istutuksissa luovuttiin Turun kujanteiden perinteisestä yksilajisuudesta: kadun toiselle laidalle istutettiin saarnia ja vaahteroita, toiselle marjaomenapuita.

On kuitenkin syytä mainita, että Turussa on myös monilajisia varhain perustettuja puukujanteita. Uudenmaantien ja Kunnallissairaalantien istutusten historia alkaa jo 1820-luvulta, jolloin vasta perustettu Puunistutusseura ryhtyi kaunistamaan Uudenmaantullin ulkopuolisia alueita. Teiden varsille istutettiin mm. lehmuksia, vaahteroita, poppeleita, saarnia, jalavia ja lehtikuusia. Etenkin Uudenmaantien varsi Hippoksentien ja Kaskentien ristyksien välillä on yksi Turun hienoimmista istutetuista katuosuuksista. Sen lajirikkaisiin istutuksiin kuuluvat mm. laakeri- ja tsaarinpoppeli, vuori-, kynä- ja amerikanjalava, metsälehmus, hieskoivu ja saarni.

Viime vuosikymmeninä puita uhkaavat kasvitaudit ovat pakottaneet laajentamaan lajien kirjoa. Jokivarsia aikoinaan reunustaneet lehmukset ja jalavat ovat saaneet rinnalleen vuonna 2011 istutetut kirsikkapuut. Länsirannan alueen uudistamisen yhteydessä 1990-luvulla istutuksissa tukeuduttiin vielä puistolehmuksiin.

Puistolehmus on Turun yleisin kujannepuu. Puistokadun lehmus-istutukset ovat 1900-luvun alkuvuosilta.

Isolehtilehmuksia Temppelinkadulla. Lajia on käytetty Turussa jo ennen 1900-lukua. Se on kansallisromantiikan ja uusklassismin ajan tyyppikasvi.

Suomenpihlajakujanne Yliopistonmäen Koskenniemenkadulla. Suomenpihlaja oli suosiossa jälleenrakennuskaudella.

Valkosalavat reunustavat Vatselankatua ja Turun yliopiston pysäköintialuetta.

Vähä-Hämeenkadun miljöö koki suuren muutoksen, kun katu sai lehmusrivistön ympäristönparannushankkeen yhteydessä.

Vehreyttä kaupunkikuvaan

Engelin asemakaavassa oli tiettyjä istutettaviksi osoitettuja puistokatuja. Muualla ruutukaava-alueella katupuita ei ollut, mutta vehreyttä kaupunkikuvaan toivat tonttien palokujanteet. Kaupungin rakennuttua entistä tiiviimmäksi tonttien kasvillisuus on vähentynyt ja vehreyttä on pyritty luomaan katupuin. Istutusten voidaan katsoa hämärtävän Engelin kaavaan pohjautuvaa katuhierarkiaa ja historiallista kertovuutta. Toisaalta katupuiden istuttaminen lisää aivan olennaisesti nykyisen kaupunkiympäristön viihtyisyyttä. Erityisen suuri merkitys puilla olisi Uudenmaankadun, Hämeenkadun, Kaskenkadun tai Itäisen Pitkäkadun kaltaisissa levennetyissä katutiloissa.

Esim. Portsassa Puutarhakatua jäsenneltiin 1990-luvulla istuttamalla keisarinlehmuksia risteyksien kohdille. Mittavin esimerkki nuorehkoista katupuuistutuksista on kuitenkin Vähä Hämeenkatu, jonka ympäristönparannushanke saatettiin päätökseen 1990-luvulla. Hankkeessa kadun varrelle saatiin sovitettua sekä pysäköintiä että pitkät puurivistöt. Tarkoituksettoman leveästä katutilasta saatiin vehreä ja ihmisläheisempi.

Kokonaisvaltainen suunnittelu on kadunparannushankkeissa tärkeää. Yhtenäisten puurivistöjen aikaansaaminen on nykyään vaikeaa, koska kunnallistekniikkaa on katujen alla paljon, mutta katujen vehreyttäminen on silti mahdollista. Kadunparannushankkeissa on jo pitkään lisätty katupuita sinne, missä tilaa istutuksille on ollut. Kantavien kasvualustojen käyttö on yksi keino taata katupuiden juuristolle riittävästi tilaa.

Aiheesta myös mm. luvussa *Jalopuiden kaupunki*.

- Vaalitaan vanhoja katupuita kaikissa katuympäristöihin liittyvissä hankkeissa. Jos katupuiden kaatamista ei voida välttää, tehdään istutukset toiseen kohtaan.
- Edistetään katupuiden hyvinvointia johtamalla hulevesiä niiden käyttöön.
- Kasvatetaan monihaaraisia lehmuksentaimia aiemmin muotoon leikattujen kujanteiden täydennysistutuksiin.
- Laaditaan ohjeet siitä, minne katupuita istutetaan, mitä lajeja missäkin käytetään jne.
- Katupuita koskevia tavoitteita on esitetty myös **Turun kaupunkipuu-linjauksessa**.

PALOKUJANNEPUUT

Puut palontorjunnan apuna

Turun ruutukaava-alueen kaduilla – jalkakäytävillä ja ajoratojen reunassa – seisoo monin paikoin vanhoja puita, joilla on pitkä historia. Ne ovat muistuma ajasta, jolloin Turku oli vielä puutalojen hallitsema ja kadut olivat nykyistä kapeampia.

Yksi vuonna 1828 vahvistuneen Engelin kaavan tärkeimmistä tavoitteista oli parantaa paloturvallisuutta. Turku rakentui palon jälkeenkin puutalovaltaisena, mutta nyt rakennukset oli sijoitettava tonteille väljästi ja tonttien rajoille oli jätettävä istutettavat palokujanteet. Kaavan selityksessä Engel totesi: *”Rakennettaessa kaupunkia nyt laaditun uuden suunnitelman mukaisesti olisi toivottavaa ja erittäin tarpeellista […] että jokainen huolehtisi siitä, että puita todellakin istutetaan tonteille, ainakin naapurien kesken, koska tontit kaikkialla nyt on laskettu siten, että ne ovat riittävän isoja puutarhan istuttamiselle, minkä seikan kokemus on osoittanut erittäin arvokkaaksi ja hyödylliseksi asiaksi tulipalon sattuessa.”*

Vuonna 1842 määritettiin palokujanteissa käytettävät puulajitkin: tammi, pyökki, saarni, vaahtera, lehmus, poppeli, jalava, koivu ja kastanja sekä hedelmäpuut. Palokujanteiden jaksottelemasta kaupungista tuli väljä ja vehreä.

Kartta 10. Kortteleita halkovat palokujanteet näkyvät vuoden 1897 kartassa.

Katuja levennettäessä palokujannepuita jäi katutilaan. Kuvassa Humalistonkadulla kasvaneet vaahterat, jotka kaadettiin elokuussa 2017.

Tonttien palokujannepuut – varjeltava aarre

Vielä nykyäänkin Turun kaupunkikuvalle on ominaista vanhojen jalopuiden luoma lehtevyys. Suuri osa ruutukaava-alueen tonttien puustosta kasvaa palokujanteiden kohdilla. Palokujannepuustoa on säilynyt runsaasti mm. Portsassa. Kun puukaupunki sai väistyä kerrostalorakentamisen tieltä, myös palokujannepuusto hävisi monista keskustan kortteleista. Väljemmin rakennetuissa 1960–70-lukujen avokorttelimiljöissä puustoa on kuitenkin säilyi: esim. Vartiovuoren eteläpuolisissa kortteleissa sekä Koulukadun ja Sairashuoneenkadun suunnalla palokujannepuusto hallitsee monia kortteleita. Yhtään vähäarvoisempaa asukkaille puusto ei ole niissä ydinkeskustan kortteleissa, joissa kasvillisuutta on vähän. Jo yhdelläkin mahtavalla puulla voi olla aivan olennainen vaikutus koko korttelin viihtyisyyteen.

Puita katutilassa

Ruutukaava-alueen omaleimainen piirre, joka erottaa Turun monista muista kaupungeista, on katutilaan jääneiden puiden suuri määrä. Kaupungissa toteutettiin 1950–70-luvuilla katujenleventämisohjelmaa, jonka tavoiteltiin lisää tilaa autoliikenteelle ja pysäköinnille. Katutilaan jääneet puuvanhukset kertovat nykyäänkin, mihin saakka tontti aikanaan ulottui. Monin paikoin ne kadun ylle kurottuvina hallitsevat katunäkymää. Jalkakäytävällä tai ajoradan reunassa kasvava iso puu luo paikalle omanlaisensa hengen ja jää myös mieleen. Jalkakäytävän laidassa kasvavat puut ovat erityisen tärkeitä jalankulkijalle: ne erottavat visuaalisesti ja psykologisesti jalankulkuympäristön ajoradasta.

Palokujannepuut ovat elävä osa historiaa. Vanhojen puiden tullessa tiensä päähän tilalle tulisikin istuttaa uudet puut. Näin tehtäisiin menneisyyttä näkyväksi myös tulevaisuuden kaupungissa. Kaupunkilaisille ja matkailijoille voitaisiin myös jakaa mobiililaitteilla luettavaa tietoa puuyksilöistä ja niiden taustasta.

Palokujannepuiden tulevaisuus

Tiivistä kaupunkirakennetta tavoiteltaessa täydennysrakentamisen paikkoja etsitään myös keskustan kortteleista. Tuolloinkin on pidettävä mielessä, että palokujanteiden puustolla on erittäin huomattavaa merkitystä niin kaupunkikuvan ja viihtyisyyden kuin kulttuurihistorian ja kaupunkiluonnon monimuotoisuudenkin kannalta.

Myös hulevesien hallinnassa puut ovat arvokkaita. Ilmastonmuutoksen ennustetaan lisäävän sään ääri-ilmiöitä ja niiden aiheuttamia hulevesiongelmia. Turun keskustassakin on vähennettävä hulevesien johtamista viemäreihin. Vanhat palokujannepuut ovat tässä oikea aarre: yksi suurikokoinen puuyksilö on valtava vihermassa ja voi haihduttaa vettä yhtä paljon kuin sadat tai jopa tuhannet puuntaimet.

Vanhat palokujannepuut kasvavat nykyään aivan erilaisessa ympäristössä, kuin mihin ne aikanaan istutettiin. Kun läpäisemättömät pinnat ovat lisääntyneet ja hulevedet on johdettu viemäreihin, kuivuudesta on tullut vakava uhka puiden säilymiselle. Kun hulevesiä viivytetään ja imeytetään syntypaikallaan, puut voivat paremmin ja elävät pidempään. Kaupunkipuiden merkityksestä hulevesien hallinnalle – kuten myös hulevesien merkityksestä kaupunkipuiden säilymiselle – on kerrottu vuonna 2016 valmistuneessa Turun kaupunkipuulinjauksessa.

Tietämystä palokujannepuista ja niiden merkityksestä tulisi lisätä kaikkien toimijoiden keskuudessa, niin asukkaiden kuin päättäjien, niin suunnittelijoiden kuin rakentamisesta vastaavienkin. Asemakaavaa laadittaessa tulee tutkia kaikki keinot palokujannepuiden säilyttämiseksi. Puiden säilymistä voidaan edistää mm. edellyttämällä kaavassa tontilta

Palokujannepuut ovat elävä historian kerrostuma ja arvokkaita mm. viihtyisyyden ja hulevesien hallinnan kannalta. Kuvat Piispankadun varrelta sekä Koulukadun ja Vähä Hämeenkadun kortteleista.

Yksittäiselläkin puulla voi olla valtava vaikutus katukuvaan. Kuvissa Eerikinkatu 31:n kohdalla kasvava saarni.

tiettyä viherkerrointa. Viherkerroin lasketaan jakamalla pisteytetty viherpinta-ala tontin kokonaispinta-alalla. Säilyttämällä tontin suuret puut vaadittu viherkerroin on helpompi ja myös edullisempi saavuttaa. Myös rakennusliikkeelle asetettavat sanktiot saattavat olla tarpeen, jos säilytettäviksi tarkoitetut puut tuhoutuvat rakentamisen vuoksi.

Aiheesta lisää mm. luvuissa *Jalopuiden kaupunki* ja *Pihojen arvot*. Täydennysrakentamisen vaikutuksista palokujannepuustoon myös luvussa *Avokorttelimiljöö*.

- Lisätään palokujannepuiden arvostusta: kerrotaan puista eri toimijoille, kaupunkilaisille ja matkailijoille.
- Vanhan puun kaataminen vaatii painavat perustelut. Istutettava puu ei korvaa suuren puun kaupunkikuvallista merkitystä.
- Pidetään historia elävänä: Istutetaan uusia puita palokujanteiden kohdille niin tonteilla kuin katualueillakin.
- Edistetään puiden hyvinvointia johtamalla hulevesiä niiden käyttöön.
- Sisällytetään asemakaavoihin puita koskevia suojelumerkintöjä ja -määräyksiä.
- Liitetään keskustan kaavoihin viherkerrointa koskevia määräyksiä. Vaadittu viherkerroin on helpompi saavuttaa, jos vanhat puut säilytetään.
- Valvotaan, että kaadettujen puiden tilalle todella istutetaan vaaditut uudet puut.
- Palokujannepuita koskevia tavoitteita on esitetty myös **Turun kaupunkipuulinjauksessa**.

PIHOJEN ARVOT

Pihat kaupunkisuunnittelussa

Turku oli pitkään empiren hengessä syntynyt matala, väljä ja lehtevä puukaupunki. Empiren kaupunkisuunnittelussa pyrittiin yhtenäiseen katutilaan, ja tontit oli aidattava. Vuoden 1828 rakennusjärjestyksessä vaadittiin palokujanteet kaikkiin tontteihin, mutta myöhemmin sallittiin kivisten talousrakennusten rakentaminen itse palokujan kohdalle. Kadun puolella puutalojen väliin piti jättää seitsemän metriä tilaa, mutta kivitalot sai rakentaa kiinni toisiinsa, joten kivikortteleista muodostui tiiviimmin rakennettuja.

1920-luvun kaupunkisuunnittelussa ihanteeksi nousi umpikortteli. Eri puolilla Turun keskustaa on tuolloin rakentuneita tontteja, joiden rakennusten sijoittelu noudattaa umpikortteli-ihannetta. Puhtaita umpikortteleita on Turussa kuitenkin vähän, koska korttelit ovat rakentuneet vähitellen. 1920-luvulla esim. Helsingissä toteutettiin myös koko korttelin yhteisiä suurpihoja, mutta Turun kerrostalokortteleissa tällaisia ei ole.

Monilla alueilla puutalot väistyivät vasta 1950–70-luvuilla. Aikakauden rakentamisessa ihanteena oli avoin korttelirakenne. Kerrostaloja sijoitettiin keskelle tonttia irti katulinjasta, jolloin pihan ja julkisen katutilan raja hämärtyi tai suorastaan hävisi. Numerokaupunginosien tyypilliseksi kuvaksi tulivat suoraviivaiset lamellitalot ja niiden lomassa kasvavat lehtipuut.

Avoimeen korttelirakenteeseen perustuva rakentaminen tuotti ruutukaavakeskustaan katutilaa, joka on ominaista aikakauden lähiöympäristöille. Näiden miljöiden vahvuutena

Keskustassakin pihat liittyvät usein katutilaan tehden katukuvan lehteväksi.

Vapaasti seisovat rakennukset eivät muodosta voimakasta katutilaa. Etupihojen puustolla voi olla hyvinkin merkittävä rooli katutilan rajaajana. Kuvassa vaahteroita Vähä Hämeenkadulta.

voidaan pitää pihoja, jotka ovat parhaimmillaan reheviä ja tekevät katutilankin vehreäksi. Viihtyisyys perustuu varsinkin vanhoihin puihin. 1950–60-luvuilla panostettiin myös pihojen kivirakenteisiin. Aikakauden miljöissä on liuskekivipintaisia tukimuureja ja portaita. Erityisen runsasta liuskekiven käyttö on Uudenmaankadun varren pihoissa.

Keskustan pihojen kasvillisuus

Vaikka Turun keskustan kaupunkikuva on muuttunut voimakkaasti, kaupunki on säilynyt lehtevänä. Puutalokortteleissa kookas pihapuusto näkyy talojen takaa, ja kerrostalopihatkin liittyvät tavallisesti katutilaan. Kuitenkin joskus etupihojen kaupunkikuvallinen merkitys on unohtunut ja autojen on annettu vallata ne.

Uudenmaankadun varrella pihojen liuskekivipintaiset tukimuurit muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden.

Esimerkkejä hyvin toteutetuista kansipihoista. Kuvat Länsirannan alueelta sekä Tervahovinkadun varren korttelista.

Pihojen kasvillisuus on monin tavoin arvokasta. Keskustan korttelit ovat monien asuinympäristöä: numerokaupunginosissa asuu yhteensä lähes 45 000 ihmistä (tilanne vuoden 2015 lopussa). Pihojen kasvillisuus tarjoaa mm. näkösuojaa, kosketuksen kaupunkiluontoon ja mahdollisuuden seurata vuodenaikojen vaihtelua.

Monissa väljästi rakennetuissa kerrostalokortteleissakin pihat ovat vehreitä ja viihtyisiä. Tavallinen näky on tonttien rajoille sijoittuva puuvyöhyke, palokujannemenneisyydestä juontuva tai luontaisesti syntynyt. Sen sijaan liikekeskustan alueella liian yleisiä ovat lähes tai täysin puuttomat, asfaltin hallitsemat pihat. Kuitenkin myös aivan ydinkeskustassa on vehreitä pihoja, joista muut kuin asukkaat eivät edes tiedä.

Täydennetään harkiten

Turun yleiskaava 2029:n laadinta perustuu hyväksyttyyn kasvukäytävät-kehityskuvaan, joka suuntaa kasvua pääasiassa keskustaan ja joukkoliikenteen pääreittien varsille. Yleiskaavan valmisteluun liittyvässä Keskustan täydennysrakentaminen -selvityksessä on osoitettu potentiaalisia paikkoja täydennysrakentamiselle. Mahdollisia täydentämisen paikkoja ovat erityisesti monet väljähkösti rakennetut avokorttelimiljööt. Siksi miljöötyypityksen luvussa *Avokorttelimiljöö* kerrotaan enemmän täydennysrakentamisesta ja puuston huomioimisesta siinä.

Täydennysrakentamisen aiheuttama lisääntynyt pysäköintipaikkojen tarve ratkaistaan yleensä maanalaisin parkkihallein ja pihakansin. Tällöin pysäköintipaikat eivät vie koko pihaa ja pihasta voidaan luoda viihtyisä oleskelupaikka. Rakenteellinen pysäköinti ja kansipihat ovat hyvä keino vehreyttää autojen valtaamia keskustapihoja.

Sen sijaan siellä, missä pihoilla on merkittävää puustoa, pihakansia on käytettävä harkiten. Kansirakentamisen myötä keskustan kookas puusto uhkaa hävitä tontti kerrallaan, eikä suuriksi kasvavia puita voida kansille istuttaa. Jokaisella tontilla onkin

pyrittävä säilyttämään maanvaraista aluetta, jotta suurikokoiset puut kuuluisivat keskustan pihoille myös tulevaisuudessa. Maanvaraisen alueen säilyttäminen ja läpäisevät päällysteet ovat tärkeitä myös hulevesiongelmien ehkäisyssä.

Asemakaavoituksessa tulisi välttää ”postimerkkikaavoja” ja suunnitella laajempia kokonaisuuksia, mielellään vähintään kortteli kerrallaan. Vaikka kaikilla taloyhtiöillä ei olisi kiinnostusta lähteä toteuttamaan kaavaa heti, ratkaisut olisi joka tapauksessa mietitty kokonaisuutena.

- Kohdennetaan täydennysrakentaminen paikkoihin, joissa uhkat miljööarvoille jäävät mahdollisimman vähäisiksi.
- Etupiha on talon käyntikortti. Ei anneta autojen vallata sitä.
- Vaalitaan tonttien ja katujen välisiä tukimuureja, portaita ja muita laadukkaita pihojen kivirakenteita.
- Vehreytetään asfalttipihoja esim. kansiratkaisuin.
- Pyritään säilyttämään pihojen vanhaa puustoa myös täydennysrakentamisessa.
- Säilytetään pihoilla maanvaraista aluetta. Suureksi kasvavat puut tarvitsevat sitä.
- Ehkäistään hulevesiongelmia säilyttämällä pihoilla mahdollisimman paljon läpäisevää pintaa.

Aiheesta myös mm. luvuissa *Palokujannepuut* ja *Avokorttelimiljöö*.

Pihan vehreys voi vaikuttaa koko korttelin viihtyisyyteen. Kuva Puistokadun varren korttelista.

> Suureksi kasvavat puut tarvitsevat maanvaraista aluetta.

KERROKSELLISUUS

Tyylien kirjoa

Turku rakentui palon jälkeen puutalovaltaisena. Puutalojen tuli olla yksikerroksisia. Rakennusjärjestys ja vuoden 1828 asemakaava edellyttivät kivitaloja tuomiokirkon ympäristöön ja siltojen väliselle osuuksille rantakaduista sekä Raatihuoneentorin (nyk. Kauppatorin) ympärille. Toria koskevasta vaatimuksesta luovuttiin jo 1830-luvulla. Kivikaupunkina toteutuivat vain tuomiokirkon ja Vanhan Suurtorin ympäristö sekä jokivarsi Auransillalle asti.

Varsinainen kerrostalojen rakentaminen alkoi 1870-luvulla ja levisi 1920-luvun nousukaudella. Koska Engelin asemakaavan alue oli varhaisen kerrostalorakentamisen määrään verrattuna suuri, Turussa oli paljon tilaa rakentamiselle. Tontinomistusolosuhteet ja liiketaloudelliset tekijät vaikuttivat osaltaan siihen, että rakentaminen levittäytyi eri puolille ruutukaava-aluetta eikä laajoja yhtenäisesti rakennettuja kerrostalo-kaupunginosia tuolloin syntynyt.

1950- ja -60-lukujen kerrostalorakentamisesta valtaosa suuntautui ruutukaava-alueelle. Vasta aluerakentamisen myötä 1960-luvun loppupuolella rakentamisen painopiste siirtyi keskustan ulkopuolelle. Koko keskustan asemakaavaa yritettiin uusia vuosina 1949 ja 1959. Keskustan asemakaavanmuutosehdotus kaatui vuonna 1959 kiinteistönomistajien vastustukseen. 1950-luvulla alkanut kaupunkiuudistus toteutui suurelta osin tonttikohtaisten asemakaavojen myötä.

Tyylien ja rakennustapojen kirjo on Turun kaupunkikuvan ominaisuus, joka pitäisi nähdä mahdollisuutena.

Kaupunkiuudistuksen aikana ajateltiin, että puukaupunki väistyisi lähes kokonaan. Vanhaa rakennuskantaa säilyi sattumalta.

Edellä mainituista syistä ruutukaava-alueen kortteleissa on hyvin eri-ikäistä rakennuskantaa ja erilaisia rakentamistapoja. Puukaupunkiajan rakennukset, varhaiset kerrostalot ja avointa rakentamistapaa noudattelevat piste- ja lamellitalot seisovat rinnakkain monissa kortteleissa. Paikoitellen on säilynyt myös paloa edeltävältä ajalta periytyviä rakennuksia.

Yksittäisten rakennusten suojelusta kaupunkikuvan vaalimiseen

Keskustan kaupunkikuvan kerroksellisuus on monessa tapauksessa sitä, että rakenteeseen on jäänyt vanhempaa rakennuskantaa, jonka ei ole ajateltu säilyvän ja jota ei ole otettu suunnittelussa huomioon. Kaupunkiuudistuksen aikaan 1950–60-luvuilla ajateltiin, että puukaupunki väistyisi lähes kokonaan. Vaikka rakennussuojelusta on keskusteltu jo runsaat sata vuotta, pitkään rakennussuojeluksi katsottiin riittävän se, että säilytettiin yksittäisiä rakennuksia. Kaupunkikuvallista yhtenäisyyttä ei edes tavoiteltu.

Ensimmäinen Turun suojelukohdeluettelo on vuodelta 1955. Monumentaalirakennuksia, kuten jokivarren ja tuomiokirkon seudun empirekivitaloja, suojeltiin asemakaavalla 1960-luvun alussa. Puutaloja suojeltiin lähinnä muuttamalla niitä museoiksi. 1970-luvun myötä herättiin suojelemaan myös kokonaisuuksia ja vaalimaan kaupunkikuvaa. Turussa esim. Åbo Akademin Axelia-laitosrakennuksen nouseminen Piispankadun miljööseen nostatti kansaliikkeen ja Piispankatuyhdistys perustettiin. Vuonna 1976 vahvistuneessa Olli Kivisen yleiskaavan suojelukohdeluettelossa oli jo mukana

suojeltavia alueita, kuten tuomiokirkon ympäristö, Puolalanmäki, Port Arthurin keskeiset korttelit ja Mestarinkadun varren 1920-luvun miljöö. Portsan keskeiset korttelit saivat suojelukaavan vuonna 1979 ja Mestarinkadun korttelit vuotta myöhemmin.

Joskus suojelu oli kuitenkin edelleen yksittäisen rakennuksen suojelua ilman kaupunkikuvallisten vaikutusten tarkastelua ja rakennusten sovittamista yhteen.

Kerroksellisuus Turun vahvuutena

Kun ns. Länsiranta kaavoitettiin 1990-luvun alussa, alueen telakka- ja teollisuusmenneisyydestä kertova rakennuskanta oli jo suunnittelun keskeinen lähtökohta. Vanhat teollisuusrakennukset nähtiin alueen identiteetin perustana ja

Turusta löytyy esimerkkejä taitavasta vanhan rakennuskannan hyödyntämisestä ja uuden rakentamisen sovittamisesta ympäristöönsä.

vahvuutena. Niiden uusiokäyttö toi kaupunkiin mielenkiintoisia sisä- ja ulkotiloja. 2000-luvun alussa toinen vanha teollisuusmiljöö, rautatehtaan kortteli Piispankadun varrella, sai asemakaavan, jossa uudisrakentaminen sovitettiin ympäristöön hienovaraisesti.

Rakennuskannan mittakaavallinen ja tyylillinen heterogeenisyys on keskustan kaupunkikuvan ominaisuus, suunnittelun haaste mutta myös mahdollisuus. Sovittamalla täydennysrakentaminen historialliseen ympäristöön on Turussa luotu onnistunutta arkkitehtuuria ja kutsuvaa kaupunkitilaa monenlaista käyttöä varten.

- Arvostetaan Turun rakennuskannan historiallisten kerrostumien runsautta. Otetaan se suunnittelun lähtökohdaksi.
- Hyväksytään se, että kaupunkikuvan kerroksellisuus tarkoittaa myös heterogeenistä mittakaavaa.
- Sovitetaan rakennuksia yhteen esim. värityksen tai materiaalien kautta.

Aiheesta myös mm. luvussa *Pitkän historian kaupunki*.

MILJÖÖTYYPITYKSEN TAUSTAA

Miljöötyypityksen laadinnan periaatteet

Analyysin tavoite on ollut erottaa ja nimetä tyypillisimmät miljöötyypit, joita ruutukaava-alueella on. Miljöötyypitystä laadittaessa on tarkasteltu mm. keskustan kaavoitushistoriaa, alueiden ja kohteiden rakentumisen vaiheita, liikennesuunnittelun vaikutusta kaupunkikuvaan sekä katutilan ja pihojen nykyistä ilmettä.

Jotkut keskustan osa-alueet ovat ilmeeltään yhtenäisiä ja edustavat selkeästi yhtä miljöötyyppiä. Esimerkki tällaisesta on Ruotsalaistaloalueen pienomakotitalomiljöö. Tavallisemmin miljöötyypit eivät ole näin selkeärajaisia vaan limittyvät. Turun keskustan kaupunkikuva on kerroksellinen, joten yhdessäkin korttelissa voi olla nähtävissä useita miljöötyyppejä.

Kartta 11 on pelkistys siitä, mitä miljöötyyppejä keskustan alueella on. Pelkistys on tehty sen perusteella, millainen kaupunkikuva osa-aluetta hallitsee ja millaista miljöötä valtaosa alueesta edustaa.

Miksi miljöötyypitys on tehty?

Keskustan miljöötyypitys on tehty, jotta tunnistettaisiin kunkin miljöön leimalliset piirteet ja alueita pystyttäisiin kehittämään niiden vaalittavat ominaispiirteet huomioiden. Joihinkin miljöötyyppeihin liittyy myös omanlaisiaan ongelmia, joista esimerkkeinä voidaan mainita esim. vehreyden puute tai ylileveät katutilat.

Kunkin miljöötyypin kuvauksessa kerrotaan lyhyesti, mitkä seikat ovat vaikuttaneet tietyn miljöön syntymiseen ja mitkä sen tyypilliset piirteet ovat. Kuvauksen loppuun on koottu miljöötyyppiä koskevia kehittämistavoitteita ja toimenpide-ehdotuksia kaavoitusta, julkisten alueiden suunnittelua ja muuta kehittämistä varten.

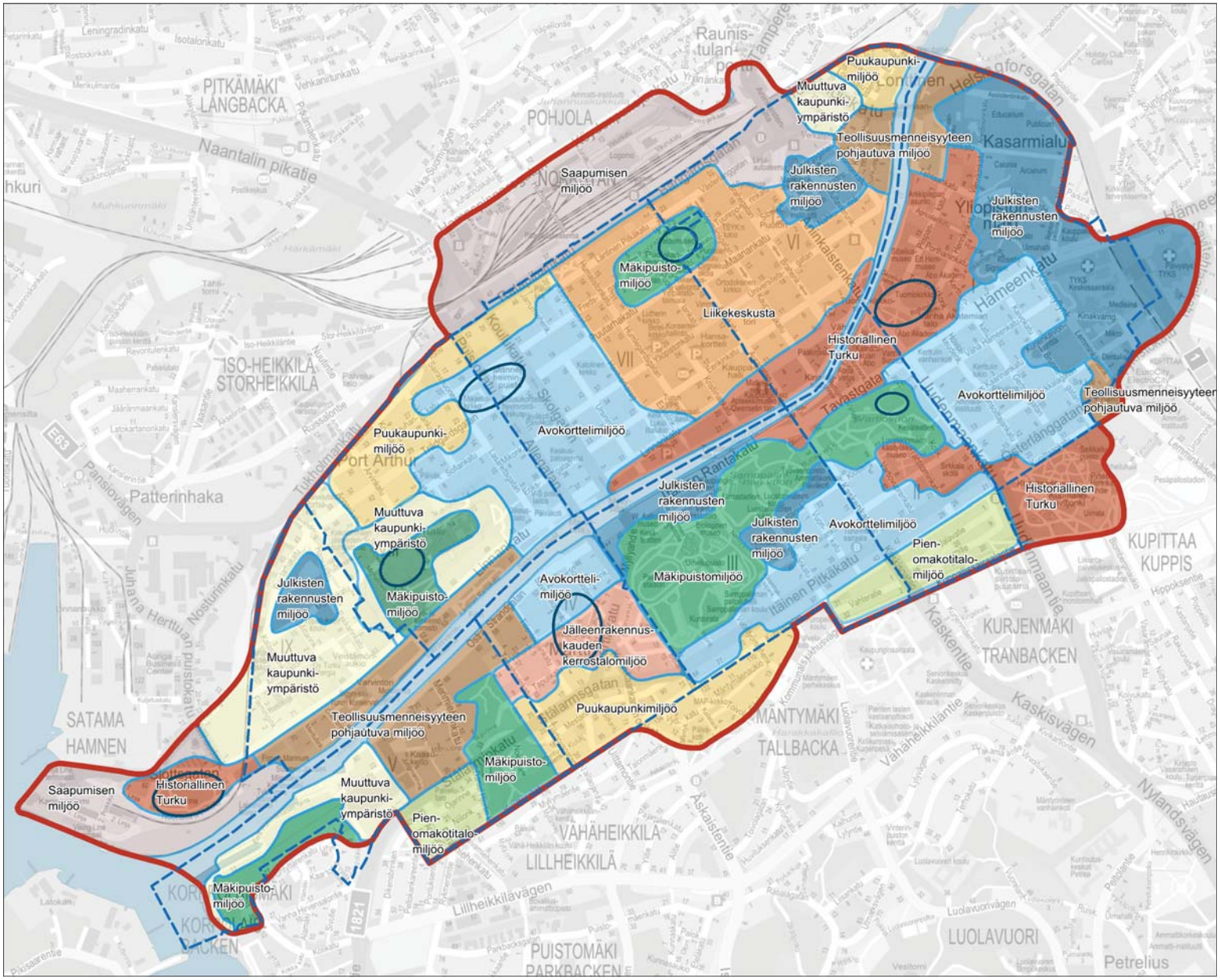

Kartta 11. Keskustan miljöötyypitys. Numerokaupunginosien rajat osoitettu katkoviivoin ja keskeisimmät historialliset maamerkit lähiympäristöineen soikioin.

Keskustan miljöötyypitys:

HISTORIALLINEN TURKU

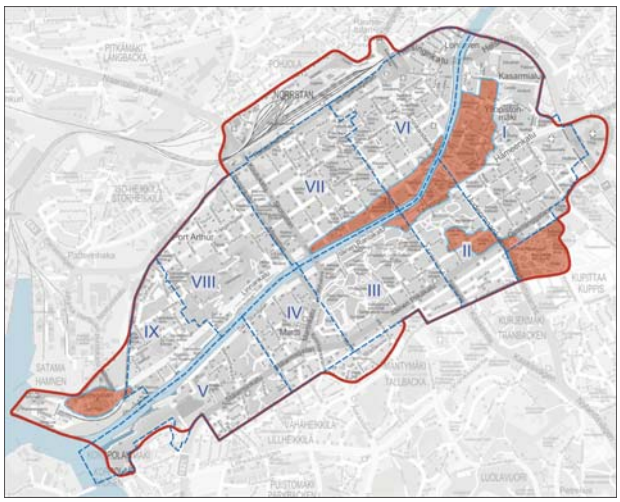

ESIMERKKEJÄ:

Tuomiokirkon ympäristö
Piispankadun seutu
Linnan ympäristö
Luostarinmäen seutu

Miljöötyypin ominaispiirteitä

- Paljon julkisia rakennuksia ja julkista tilaa
- Historiallisia puistoja ja katupuuistutuksia
- Rikas kulttuurikasvillisuus
- Tuomiokirkko usein näkyvissä

Suomen vanhin kaupunki

Turku, Suomen vanhin kaupunki ja entinen pääkaupunki, on monella tapaa erityinen maamme kaupunkien joukossa. Turun tuomiokirkko ja kaupungin historiallinen ydinalue sekä Turun linna kuvastavat vielä tänäkin päivänä sitä merkitystä, mikä kaupungilla on ollut maamme hallinnollisena, uskonnollisena ja akateemisena pääpaikkana sekä kulttuurielämän keskuksena. Turun tuomiokirkko on edelleen Suomen kansallispyhäkkö.

Monet uudet tuulet ja ihanteet levisivät maahamme juuri Turun kautta, niin myös puutarha- ja puistokulttuuri. Historiallisen Turun puistot ja puukujanteet kuvastavat myös tätä merkitystä.

Historia kaupunkikuvassa

Keskiajalla kaupunkialue käsitti Aurajoen ja nykyisen Hämeenkadun välisen alueen ulottuen tuomiokirkolta Kaskenkadun tienoille, missä sijaitsi Pyhän Olavin luostari. 1400-luvulla asutus levisi myös Aurajoen länsirannalle. Jokivarressa olevan torin nurkalta lähtivät keskiaikaisperäiset kulkuväylät Suuri Rantatie ja Hämeen Härkätie.

Keskiajan katuverkosta on jäljellä joitakin katkelmia Vanhan Suurtorin ympäristössä. Muuten historiallisen Turun katuverkko perustuu pääosin Engelin vuonna 1828 laatimaan asemakaavaan. Piispankadun pohjoispää on asemakaavoitettu 1860-luvulla.

Huomattavimmat keskiajalta peräisin olevat rakennukset ovat linna ja tuomiokirkko. Myös mm. Vanhan Suurtorin rakennuksissa on keskiaikaisia kerrostumia. Turun varhaisesta historiasta kertovat myös rikkaat maanalaiset kulttuurikerrostumat.

Turun palo 1827 tuhosi valtaosan kaupungista, ja jäljelle jääneitäkin rakennuksia raivattiin tieltä, kun kaupunkia rakennettiin uudelleen. Sen jälkeinen Engelin asemakaava siirsi kaupungin päätorin nykyiselle Kauppatorille. Aiemmin tuomiokirkkoa olivat ympäröineet rakennetut korttelit, mutta nyt alueelle suunniteltiin aukio ja istutettuja alueita. Kirkon ympäristön nykyinen ilme on siis suureksi osaksi perua Engelin kaavasta.

Julkista tilaa ja historiallisia puistoja

Historiallisen Turun kaupunkikuvassa julkisilla rakennuksilla ja julkisella tilalla on keskeinen rooli. Täällä sijaitsevat monet kirkon, yliopistojen ja oikeuslaitoksen rakennukset, museot, pääkirjasto ja kaupungintalo. Aukiot ja Rantakadut puurivistöineen ovat olennainen osa kaupunkikuvaa.

Historialliseen Turkuun sijoittuvat myös kaupungin ja Suomen vanhimpiin kuuluvat kaupunkipuistot: Tuomiokirkon-, Brahen- ja Porthaninpuisto, Lönnrotinpuisto, Runeberginpuisto ja Kupittaankenttä. Suomen vanhimpana kaupunkipuistona pidetään Kupittaanpuistoa, joka perustettiin vuonna 1820 Kupittaan kylpylän vieraita varten.

Tuomiokirkko hallitsee näkymiä monelta suunnalta.

Aukioita, puistoja, julkisia rakennuksia. Julkisella tilalla on historiallisessa Turussa keskeinen asema.

Historiallisen Turun kulttuurikasvillisuus on rikasta. Akatemian kasvitieteellinen puutarha sijaitsi nykyisen Sibelius-museon kohdilla.

Vanha koristekasvi jalokiurunkannus on tavallinen Piispankadun suunnalla.

Puistojen, pihojen ja jokivarren vanhat jalopuut ovat historiallisen Turun keskeinen elementti.

Historiallisen Turun runsaat istutukset ja rikas kulttuurikasvilajisto ovat seurausta erityisestä historiasta: Aluksi puutarhakulttuuri liittyi hovielämään, ja myöhemmin se levisi Suomessa Turun Akatemian myötä. Erityisesti 1700-luvun hyödyn aikakaudella Turussa kokeiltiin monien uusien kasvilajien viljelyä. Akatemian kasvitieteellinen puutarha sijaitsi Kirkkokorttelissa Piispankadun ja Aurajoen välissä.

Tulevaisuus

Historiallinen Turku on on ainutlaatuisinta Turkua, kaupungin aarre ja matkailullinen valtti. Siihen kuuluvat alueet ovat suurelta osin valtakunnallisesti merkittävää rakennettua kulttuuriympäristöä. Historiallisen Turun kehittämisessä on pyrittävä toiminnalliseen

Linnankadun alkupää on muuttunut autoliikenteen valtaamasta kadusta arvoisekseen kävely-, pyöräily- ja oleskeluympäristöksi. Vasemmanpuoleinen kuva: Tomi Hangisto.

Vanhoja katukiveyksiä on säilynyt erityisesti tuomiokirkon ja Piispankadun suunnalla, mutta paikoin myös muualla, kuten kuvassa näkyvällä Tähtitorninkadulla.

elävyyteen. Alueelle olisi hyvä saada muutakin toimintaa kuin kulttuuria. Joskus esillä on ollut ajatus hotellista Vanhan Suurtorin läheisyydessä.

Linnankadun ja Aurakadun kulman Fortuna-korttelia kehitettäessä tavoitteena on ollut aikaansaada luovan talouden putiikkikeskittymä ja houkutteleva matkailukohde. Korttelissa toimii apteekkimuseo, ja kortteliin on ideoitu myös Historian museota, joka käsittelisi Turkua Suomen historian tapahtumapaikkana. Asemakaava mahdollistaa 3–5-kerroksisen uudisrakennuksen rakentamisen Linnankadun varrelle.

Historiallisen Turun katujen nykytila ei ole aina linjassa alueen arvojen kanssa, vaan miljöössä näkyvät autoilun ehdoilla tehdyt ratkaisut. Katujen kehittämishankkeissa olisikin sovitettava kadun luonne alueen historialliseen luonteeseen. Turun pääkirjaston edustan ja Linnankadun alkupään uudistaminen on esimerkki historialliseen Turkuun sijoittuvasta hankkeesta, jossa autoilun ehdoilla suunniteltu ympäristö sai väistyä.

Vanhan katumiljöön säilyttämisen ja esteettömyystavoitteiden välillä voi ilmetä ristiriitoja. Historiallisen Turun alueella korotettujen jalkakäytävien säilyttäminen on kuitenkin kaupunkikuvallisesti tärkeää.

- Pyritään lisäämään miljöön toiminnallista elävyyttä.
- Säilytetään vanhat katukiveykset. Suositaan perinteisiä kiveämistapoja myös pihoissa.
- Säilytetään korotetut jalkakäytävät.
- Katujen kunnostushankkeissa sovitetaan kadun luonne alueen historialliseen ilmeeseen. Kiinnitetään huomiota kadunkalusteiden yms. esteettiseen laatuun.
- Vaalitaan alueen rikasta kulttuurikasvillisuutta. Annetaan sen näkyä katujen varsilla ja pihoilla.
- Vaalitaan vanhaa puustoa.
- Annetaan historian kerrostumien näkyä.

Keskustan miljöötyypitys:

PUUKAUPUNKIMILJÖÖ

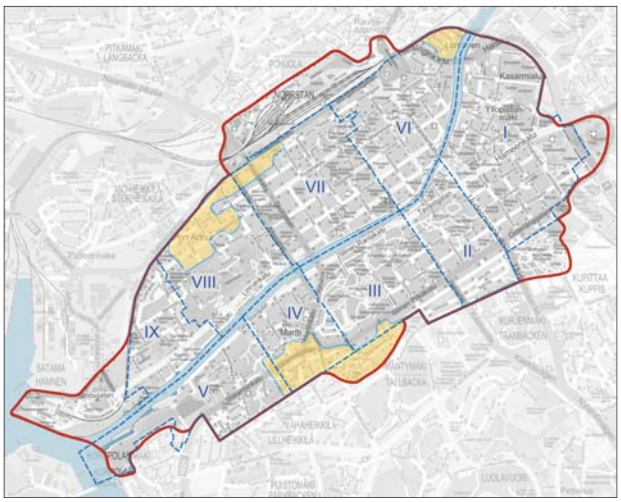

ESIMERKKEJÄ:

Port Arthur eli Portsa
Lonttinen
Martin puutaloalueet

Miljöötyypin ominaispiirteitä:

- Yhtenäinen kaupunkikuva
- Matala katutila
- Rakennukset kiinni katulinjassa
- Tiiviit, mutta vehreät pihat

Palasia menneisyyden puukaupungista

Turku oli pitkään puutalovaltainen kaupunki. Kivirakentaminen oli 1940-luvulle saakka keskustassa melko vähäistä. 1950-luvulla keskustassa alkoi voimakas rakentamisen kausi, joka jatkui 1970-luvulle saakka. Tuona aikana aiempi puukaupunkimiljöö väistyi laajoilla alueilla toisenlaisen rakentamisen tieltä.

Kerrostalovaltaisen keskustan sisälle jäi kuitenkin paikoin muistoja aiemmasta puukaupungista. Kontrasti puutalomiljöön ja ympäröivän rakennuskannan välillä on joskus hätkähdyttävä. Toisinaan puutalotontin sisällä on kuitenkin yllättävän sopusointuinen oma maailmansa, jota ympäröivät kerrostalot eivät hallitse.

Keskustan vehreät kehykset

Turun puutaloalueet muodostavat keskustan kerrostalokortteleita ympäröivän kehän. Nämä miljööt ovat tavallisesti tiiviisti rakennettuja mutta pienipiirteisiä ja vehreitä. Näistä yhteisistä piirteistä huolimatta puukaupunkimiljööt eroavat toisistaan monin tavoin, kuten kaavoituksellisen ja yhteiskunnallisen taustansa suhteen. Osa

alueista on rakentunut suunnitellusti, osa suunnittelematta kaupungin silloisen rajan ulkopuolelle. Pääosin 1800 – 1930-luvuilta peräisin olevat puutaloalueet ovat Turun kulttuurihistoriallisesti ja kaupunkikuvallisesti arvokas erityispiirre.

Tämän selvityksen kohdealueelle sijoittuvista puutaloalueista yhtenäisimpiä ovat Lonttinen ja Portsa sekä Martin puutalokorttelit.

Lonttinen syntyi 1900-luvun alussa työväestön asuttamaksi esikaupunkialueeksi kaupungin senaikaisen rajan ulkopuolelle. Alue oli tuolloin osa Maarian kuntaa. Lonttisten eli Raunistulan linjojen rakennuskanta koostuu useita asuntoja käsittävistä rakennuksista.

Port Arthur eli Portsa rakennettiin 1900-luvun alussa työväenasuinalueeksi. Tavoitteena oli lievittää työväestön asuntopulaa ja ehkäistä hallitsematonta esikaupunkien kasvua. Portsan katulinjat ovat suureksi osaksi perua Engelin kaavasta. Kaavassa Puutarhakadun länsiosaan osoitettu Englantilainen puutarha -niminen puistoaukio ei kuitenkaan koskaan toteutunut, joten katuverkko suoristettiin, ja puistikosta muistuttaa enää Puutarhakadun nimi.

Portsan tonttijako perustuu vuoden 1897 asemakaavaan, jossa aiempaa tonttijakoa muutettiin jakamalla tontteja pienemmiksi. Portsan puutaloalue on laaja ja sen rakennuskanta varsin yhtenäistä, mikä johtuu lyhyestä rakentamisajasta. Alue kuuluu valtakunnallisesti merkittäviin rakennettuihin kulttuuriympäristöihin.

Myös Martin puutaloalue rakennettiin työväestöä varten. Martissa Engelin asemakaava toteutui vain osittain. Bertel Jungin vuonna 1923 hyväksytty asemakaava toi alueelle ruutukaavan suoraviivaisuuden sijasta kaarevia, maastoa myötäileviä katuja. Niiden varsille rakentui Martin puutaloalue. Rakennusten arkkitehtuuri on yhtenäistä ja edustaa 1920-luvun klassisismia. Stålarminkadun varressa on myös vanhempaa rakennuskantaa.

Lonttinen syntyi 1900-luvun alussa esikaupunkialueeksi Maarian kunnan puolelle.

Portsa rakentui 1900-luvun alussa. Jugendia edustavat rakennukset rajaavat matalaa ja leveää katutilaa.

< Martin puutalokorttelit ovat arkkitehtuuriltaan yhtenäisiä ja edustavat 1920-luvun klassisismia.

> Pihasyreeni on puukaupunkimiljöiden tyypillinen kasvi.

Syreenin tuoksua keskellä kaupunkia

Puukaupunkimiljööt ovat matalia mutta tiiviisti rakennettuja. Portsan aluetehokkuus on peräti 0,5, mikä vastaa Runosmäen aluetehokkuutta. Tiiviydestään huolimatta Portsa kuuluu keskustan runsaspuustoisimpiin alueisiin. Palokujanteiden kohdilla ja muuallakin pihoilla kasvaa isokokoisia lehtipuita, kuten vaahteroita, koivuja, jalavia ja lehmuksia. Pihoilla kasvaa myös isokokoisia pensaita, kuten pihasyreenejä ja juhannusruusuja. Portsan ilmeeseen kuuluvat myös tiiliset talousrakennukset, joita on rakennettu palokujanteiden kohdille.

Martin puutaloalue on rakennettu hieman väljemmin. Joissakin kortteleissa on yhtenäinen sisäpiha, joka tosin jakautuu useisiin tontteihin. Toisissa kortteleissa kullakin

Ruutukaava-alueen puutalokorttelissa kasvaa usein komeaa puustoa tonttien rajoilla.

Portsa on tiivis mutta vehreä asuinympäristö.

Punatiiliset piharakennukset ovat olennainen osa Portsan miljöötä. Mikaelinkirkko on usein näkyvissä.

Vanhoja katukiveyksiä on jäljellä mm. Portsassa (vas.) ja Martissa (oik.).

asunnolla on oma pieni etupuutarhansa. Martin puutaloalueen ilme on valoisa mutta vehreä. Puusto on etupäässä matalaa: omena-, kirsikka- ja luumupuita. Suurikokoisista puista yleisin on koivu. Pensaista yleisiä ovat pihasyreeni ja siperianhernepensas.

Tulevaisuus

Puukaupunkimiljöissä ei ole juurikaan täydennysrakentamismahdollisuuksia. Monet kohteista ja alueista ovat suojeltuja. Portsassa suojelu ei ulotu tiilisiin ulkorakennuksiin, jotka on sijoitettu palokujanteiden paikoille. Niidenkin säilyttäminen on kuitenkin toivottavaa.

- Vaalitaan puukaupunkimiljöiden yhtenäisyyttä täydennysrakentamisessa.
- Annetaan arvo myös vanhoille piharakennuksille.
- Korjataan oikein.
- Pyritään säilyttämään olemassa olevat liiketilat.
- Säilytetään vanhat katukiveykset. Suositaan perinteisiä kiveämistapoja myös pihoissa.
- Ei anneta autojen vallata pihoja.
- Vaalitaan vanhaa pihapuustoa, ellei se ole uhka rakennusten säilymiselle.
- Ei uudisteta pihoja liikaa. Suositaan vanhojen pihapiirien tyypillistä kasvillisuutta.

Keskustan miljöötyypitys:

MÄKIPUISTOMILJÖÖ

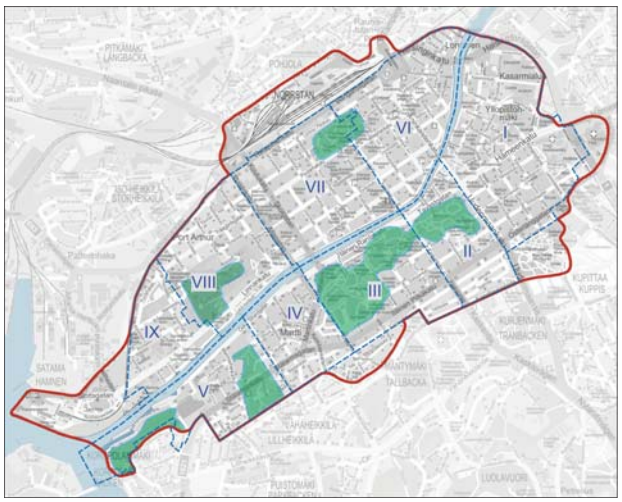

Vartiovuori
Samppalinnan vuori
Urheilupuisto
Puolalanmäki
Kakolanmäki
Vilkkilänmäki
Tonttumäki
Korppolaismäki

Miljöötyypin ominaispiirteitä:

- Puistomaiset kukkulanlaet ja niihin liittyvät rakennetut ympäristöt
- Korkea topografinen sijainti
- Näkymiä yli kaupungin
- Paljon lehtipuustoa ja usein suuri lajien kirjo, mutta myös niittymäisiä osia

Kallioista puistoiksi

Kun Engel vuoden 1827 palon jälkeen laati asemakaavansa, hän toteutti empiren ihanteita. Ruutukaava linjattiin Linnankadun mukaan, ja ruutukaavarakenteesta poikettiin vain kaupunginosissa, ”joissa maaston laatu on estänyt tämän”. Kukkuloille rakentaminen olisi ollut vaikeaa ja kallista, joten ne jäivät rakentamisen ulkopuolelle. Ainoastaan Vartiovuorella seisoi jo ennen paloa rakennettu, Engelin itsensä suunnittelema tähtitorni. Kakolanmäki rakentui vankila-alueeksi 1800-luvun puolivälistä alkaen.

Kansainväliset puistosuunnittelun virtaukset saapuivat Turkuun nopeasti. Turussa katseet kääntyivät kallioisiin, rumina pidettyihin mäkiin. Englannissa syntynyt maisemapuistoliike alkoi kunnolla vasta 1840-luvulla, ja Turussa Vartiovuoren kalliota alettiin muokata puistoksi jo vuonna 1842. Turussa oltiin siis liikkeellä varhain jopa kansainvälisesti katsoen. Puiston lopullinen toteutus on 1880-luvulta. Vartiovuorenpuistosta tuli keskieurooppalaisen maisematyylin sovellus pienipiirteisessä pohjoismaisessa maisemassa.

Mäkipuistoista avautuu laajoja näkymiä yli kaupungin. Kuvat Samppalinnan vuorelta ja Tonttumäeltä.

1800-luvun ja 1900-luvun alun myötä Turun keskeisimmät mäet muutettiin vähitellen vehreiksi puistoiksi. Panostus puistojen rakentamiseen oli valtava, varsinkin kun ottaa huomioon kaupungin silloisen koon: multakin oli kuljetettava kukkuloille hevosella.

Vartiovuori, Samppalinnan vuori, Urheilupuisto, Puolalanmäki ja Kakolanmäki ovat edelleen tärkeä elementti keskustan kaupunkikuvassa, joskin aiempaa korkeampi rakentaminen on heikentänyt niiden asemaa kaupunkikuvassa. Mäkipuistot tuovat silti Turun keskustaan sille ominaista lehtevyyttä ja jäsentävät kaupunkikuvaa. Puistoista myös avautuu laajoja näkymiä yli kaupungin.

Huvilakaupunkiliikkeen vaikutukset

1900-luvulle tultaessa kaupunkisuunnittelun ihanteet olivat muuttuneet Engelin ajoista. Ruutukaava haluttiin hylätä, ja katuverkko ja rakentaminen pyrittiin sovittamaan paremmin maastoon. “Huvilakaupunkiliike” näkyi Turun vuoden 1906 asemakaavakilpailussa:

Mäkipuistojen laidoille nousi 1900-luvun alussa jugendlinnoja ja -huviloita. Kuvat Vartiovuoren ja Puolalanmäen reunoilta.

Puolalanmäki sai maamerkikseen taidemuseon samaan aikaan, kun kukkulaa alettiin muuttaa puistoksi.

Puolalanmäellä säilynyt palontakainen rakennuskanta sai väistyä 1900-luvun alussa. Kuva: ympäristötoimiala, kuvapankki.

monissa ehdotuksissa kukkuloille esitettiin huvilarakentamista. Useiden kukkuloiden reunoille nousi jugendia tai klassisismia henkivää rakentamista. Puolalanmäellä säilynyt paloa edeltänyt puutaloasutus sai väistyä koulujen ja asuintalojen tieltä. Taidemuseo valmistui vuonna 1904.

Urheilupuisto olisi nykyistä pienempi, jos 1910-luvun suunnitelmat olisivat toteutuneet. Huvila-asutusta Urheilupuiston alueelle ei tullut, mutta vuosikymmenet ovat tuoneet mukanaan erilaisia urheilua palvelevia rakennelmia. Maauimala Samppalinnan vuorelle, Turun kattojen yläpuolelle, valmistui 1955. Aiemmin Samppalinnan vuoren laidalle oli kohonnut kauas näkyvä koulurakennus, nykyinen Luostarivuoren koulu. Samppalinnan vuoren louhittu rinne muistuttaa 1940-luvun kariutuneesta hankkeesta rakentaa yliopiston kirjasto osittain Samppalinnan vuoren sisään.

Myös Vilkkilänmäki ja Tonttumäki jäivät Engelin kaavassa rakentamisen ulkopuolelle. Bertel Jungin vuoden 1922 kaavassa molemmille mäille osoitettiin rakentamista. Vilkkilänmäen etelälaidalle rakennettiin ns. Stålarminkadun perhetalot vuosina 1939–44. Tonttumäen laelle kohosi jälleenrakennuskaudella kolme pistetaloa.

Mäkipuistot ja keskustan täydennysrakentaminen

Keskustan täydennysrakentamispaineet voivat kohdistua myös mäkipuistoihin. Täydennysrakentamista harkittaessa on huomioitava ne moninaiset merkitykset, joita mäkipuistoilla on.

Vanhimpien mäkipuistojen kulttuurihistoriallinen arvo on kiistaton. Esim. Vartiovuori on maamme historiallisesti arvokkaimpia kunnallisia kaupunkipuistoja. Vartiovuoren ohella Puolalanmäki ja Kakolanmäki kuuluvat valtakunnallisesti merkittäviin

1800-luvulla ymmärrettiin liikunnan edistävän terveyttä. Turkuun perustetusta Urheilupuistosta tuli myös muiden suomalaisten urheilupuistojen esikuva.

rakennettuihin kulttuuriympäristöihin. Mutta myös nuoremmilla mäkipuistoilla ja niihin liittyvällä jälleenrakennuskauden rakentamisella on huomattavia kaupunkikuvallisia ja miljööarvoja. Lähtökohtana tulee pitää sitä, että kukkulapuistot säilyvät puistoina. Kukkulapuistojen tuntumaan rakennettaessa on varmistettava, etteivät kukkuloiden rinteet peity rakentamisen taakse, vaan niiden asema kaupunkikuvassa säilyy. Myös kukkuloilta avautuvien näkymien säilyminen on turvattava.

Mäkipuistoilla on kaupunkikuvallisten ja kulttuurihistoriallisten arvojensa lisäksi myös luontoarvoja. Erityisesti kukkuloiden rinteillä on luonnonmukaisia alueita. Varsinkin Vartiovuoren ja Samppalinnan vuoren laidoilla on monilajista jalopuuvaltaista puustoa. Vilkkilänmäki ja Tonttumäki ovat suureksi osaksi puoliavointa tai avointa niittyä.

- Lähtökohtana tulee pitää sitä, että kukkulapuistot säilyvät puistoina.
- Varmistetaan tärkeiden näkymien säilyminen täydennysrakentamisessa.
- Avataan tarvittaessa tärkeitä näkymäsektoreita varsinkin nuorta puustoa raivaamalla.
- Huomioidaan luonnonmukaisten alueiden luontoarvot. Ei siistitä niitä liikaa.

Tonttumäelle kohosi jälleenrakennuskaudella pistetaloja, jotka näkyvät edelleen Hirvensalosta saakka.

Vilkkilänmäen niityt ja avokalliot muistuttavat siitä, miltä keskustan kukkulat näyttivät ennen mittavaa puistorakentamista.

Keskustan miljöötyypitys:

LIIKEKESKUSTA

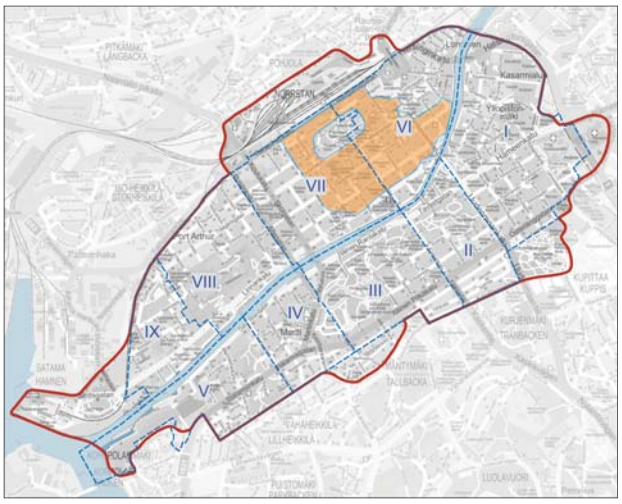

ESIMERKKEJÄ:

Torin ympäristö
Aninkaistenmäki

Miljöötyypin ominaispiirteitä:

- Korttelit tiiviisti rakennettuja
- Paljon liiketilaa
- Rakennukset kiinni katulinjassa ja toisissaan
- Katutila korkea ja kaupunkimainen, usein vahva tilanmuodostus
- Kerroksellinen kaupunkikuva
- Kasvillisuutta katutilassa ja pihoilla vähän

Puukaupungista kivikaupungiksi

Turku oli rakentunut palon jälkeen puukaupunkina. Kivitaloja nousi vain tuomiokirkon tuntumaan ja rantakatujen varsille siltojen välillä. 1870-luvulla matala, puutalovaltainen kaupunkikuva alkoi muuttua aiempaa korkeamman kivirakentamisen myötä. Eri puolille keskustaa nousi kivisiä liikerakennuksia ja asuinkerrostaloja.

Vielä 1920-luvun nousukaudellakin rakentamisen määrä oli silloisen kaupunkialueen kokoon verrattuna vähäistä. Rakentaminen levittäytyi laajalle alueelle, eikä laajoja yhtenäisesti rakennettuja kivitalokaupunginosia muodostunut. Laajimmat varhaisen kerrostalorakentamisen keskittymät sijaitsevat Puolalanmäen reunoilla sekä liikekeskustan alueella Aurakadun varrella, Puutorin laidalla ja Läntisen Pitkäkadun eteläreunalla.

Puutorin pohjoispuoleinen kortteli on yksi laajimmista varhaisen kerrostalorakentamisen kokonaisuuksista Turussa.

Varhaista kerrostalorakentamista Aurakadulla.

Kaupunkiuudistus käynnistyi vasta myöhemmin. Vilkkaan rakentamisen kausi alkoi 1950-luvulla, ja 1950- ja 60-lukujen aikana rakennettiin huomattava osa liikekeskustan rakennuskannasta. Aluksi rakentamisen painopiste oli torin itäpuolisella alueella. Rakennukset sijoitettiin tuolla edelleen kiinni katulinjaan, mutta päämassan eteen sijoitettiin usein matalampaa liiketilaa. Katuja alettiin leventää mm. pysäköintipaikkojen lisäämiseksi. Tästä huolimatta kaupunkikuva on torin itäpuolisen liikekeskustan alueella kaupunkimainen ja tilanmuodostus voimakasta.

Aikakaudelle tyypillisiä olivat myös kauppapihat, jollaisia rakennettiin mm. vuonna 1956 valmistuneeseen Puutorinkulmaan, 1958 valmistuneeseen Kauppiaskatu 13:een ja 1961 valmistuneeseen Ilmarinhoviin osoitteessa Eerikinkatu 9.

Läntisen Pitkäkadun näkymä edustaa Turussa harvinaista 1900-luvun alun kaupunkikuvaa.

Aninkaistenmäen ja Maariankadun suunnalla rakennukset rajaavat katutilaa voimakkaasti.

Liikekeskustan länsiosan kortteleissa on toisistaan paljon poikkeavia rakentamistapoja ja tilanmuodostus on heikompaa. Katuja on levennetty 1950–70-luvuilla.

1970-luvulle tultaessa rakentamisen painopiste siirtyi Brahenkadun suunnalta lännemmäs. Rakennusten sisäänvetojen, erikorkuisten massojen ja vaihtelevien katulinjojen vuoksi kaduista tuli tilallisesti epäyhtenäisiä.

Liikekeskustan kerrostalokorttelit rakentuivat pitkälti tonttikohtaisten asemakaavojen myötä. Tyylillisesti yhtenäistä kaupunkikuvaa ei syntynyt, vaan liikekeskusta muodostuu suurimmaksi osaksi kortteleista, joissa on keskenään erilaisia rakentamistapoja.

Vaikka liikekeskustan korttelit ovat tiiviisti rakennettuja, rakentamisen maksimikorkeus on tavallisesti 8 kerrosta ja kattomaisema on suhteellisen tasainen. Poikkeavan korkeina erottuvat 1950-luvulla rakennetut 14-kerroksiset Puutarhakatu 11 ja Puutarhakatu 13 sekä 12-kerroksinen Humalistonkatu 16. Täydennysrakentamisessa hyvä periaate on välttää ympäristön korkeusmaailmasta selvästi poikkeavaa rakentamista.

Liiketoiminnan ja asumisen keskusta

Liikekeskusta-miljöötyypin alueella liiketoiminnalla on keskeinen toiminnallinen ja kaupunkikuvallinen rooli. Rakennusten pohjakerros on liiketilaa. Etupihoja ei alueella juuri ole, ja myös rakennusten sisäänvetojen kohdilla tila on julkista. Osa liikekeskustan kortteleista on rakennettu täyteen. Liiketilaksi katetut Hansa-kortteli ja Forum-kortteli poikkeavat luonteeltaan muista täyteen rakennetuista kortteleista.

Turun keskusta ei ole kuitenkaan pelkän liike-elämän keskusta vaan elävä asuinympäristö. Asumisen ja liiketoiminnan sekoittuminen on Turun keskustan vahvuus. Asuminen ja kivijalkakauppa tekevät liikekeskustasta elävän kaikkina vuorokaudenaikoina.

Liikekeskustan julkisen kaupunkiympäristön laatu vaikuttaa osaltaan liike-elämän ja matkailun menestymistekijöihin sekä asumisviihtyisyyteen. Julkinen kaupunkiympäristö vaikuttaa keskeisesti myös siihen, miten kaupunki koetaan ja millainen mielikuva siitä syntyy.

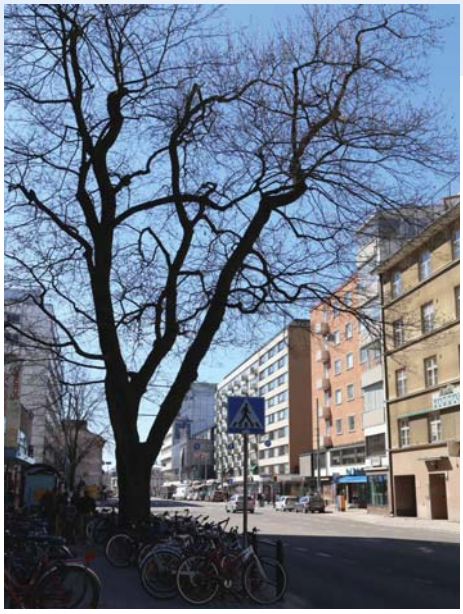

Liikekeskustan katutilassa puustoa on vähän. Sitä arvokkaampia ovat katutilaan jääneet vanhat palokujannepuut.

Puilla voi olla merkittävä rooli tilanmuodostajina.

Kaupunkipuut liikekeskustassa

Monissa liikekeskustan kortteleissa pysäköintipaikkojen tarve on johtanut siihen, että pihat ovat autojen valtaamia ja asuinympäristöinä epäviihtyisiä. Katukuvassa puustoa ei juurikaan ole, koska pihat eivät tavallisesti liity katutilaan. Vanhoja katupuuistutuksia on Aurakadulla ja Rautatientorin laidoilla. Katupuuistutuksin on kohennettu mm. Yliopiston-, Kristiinan-, Eerikin- ja Tuureporinkatua.

Puukaupunkiajalta periytyviä palokujannepuita on jäänyt katujen leventämisen myötä liikekeskustan katutilaan esim. Humalistonkadulla, Puolalankadulla, Kauppiaskadulla ja Eerikinkadulla. Yksittäiselläkin kookkaalla puulla on vähäpuustoisessa kivikeskustassa erityisen merkittävä rooli.

Monet liikekeskustan kortteleista ovat asuinympäristöinä epäviihtyisiä. Yksittäiselläkin suurella puulla voi olla aivan olennainen merkitys pihan ilmeelle.

Nuoretkin puuistutukset voivat kohentaa katumiljöötä merkittävästi. Yliopistonkadun varteen istutettiin mm. saarnia, vaahteroita ja saksanpihlajia.

Näyteikkunat ovat tärkeä osa liikekeskustan katukuvaa.

- Sijoitetaan uudisrakennukset kiinni katulinjaan.
- Vältetään ympäristön korkeusmaailmasta selvästi poikkeavaa rakentamista.
- Pyritään pitämään katutaso kauppapihoineen liiketiloina ja katutila elävänä.
- Ei sallita katutason liiketilojen muuttamista asunnoiksi.
- Osoitetaan uusien rakennusten pohjakerros liiketilaksi ja sen julkisivu näyteikkunoiksi.
- Vaalitaan katutilaan jääneitä palokujannepuita.
- Toteutetaan laadukasta ja vetovoimaista julkista kaupunkiympäristöä.
- Kohennetaan asuinympäristöjen ilmettä kasvillisuuden ja piharakentamisen avulla.

PIENOMAKOTITALOMILJÖÖ

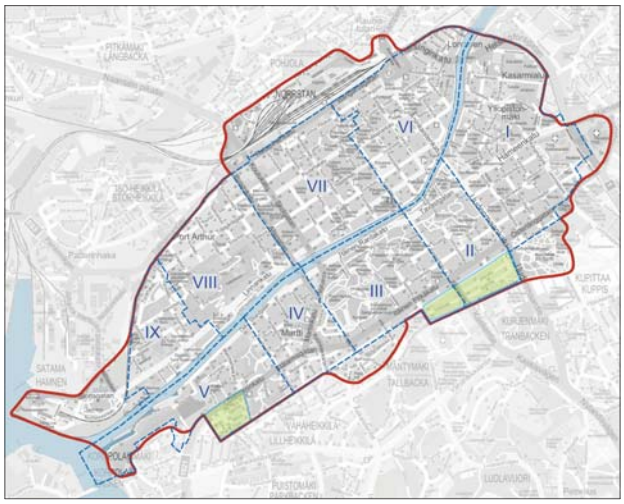

ESIMERKKEJÄ:

Ojarinne

Ruotsalaistaloalue

Miljöötyypin ominaispiirteitä:

- Rakennusten pieni mittakaava ja sama kokonaishahmo
- Melko kapeat kadut ja matala katutila
- Talojen tai pensasaitojen selkeästi rajaama katutila
- Puutarhamaiset pihat
- Paljon hedelmäpuita, ei niinkään suuria puita
- Tonttien rajoilla orapihlaja-aitoja ja marjapensasaidanteita

Lahjataloja asuntopulaan

Ojarinteen pienomakotitaloalue alkoi rakentua 1930-luvulla. Pohjana oli Bertel Jungin vuoden 1923 kaava. Alueelle nousi 1930-luvulla 60 m^2 kokoisia tyyppitaloja.

Talvisodan jälkeen vuonna 1940 Suomessa oli paha asuntopula. Ruotsi lahjoitti Suomelle 2000 tehdasvalmisteista puutaloa, joista 650 oli tarkoitettu kaupunkeihin ja 1350 pika-asutustiloille. Lahjoitustaloja pystytettiin eri puolille Suomea, kuten Helsinkiin, Lahteen ja Kuopioon. Turussa osa ruotsalaistaloista sijoitettiin Ojarinteen alueelle ja osa omaksi kokonaisuudekseen Kupittaalle.

Kupittaalle oli suunniteltu puutarhakaupunkia jo 1920-luvulla, mutta Bertel Jungin asemakaava jäi toteutumatta. Alue kaavoitettiin lahjoitustaloja varten vuonna 1940. Kaavan laati asemakaava-arkkitehti E. Sutinen. Talot myytiin etupäässä siirtoväelle ja pommituksissa kotinsa menettäneille turkulaisille. Lahjoitustalot pystytettiin Uudenmaantien ja Kaskenkadun väliselle alueelle. Kaskenkadun ja Sepänkadun välille

Pihapuutarhat olivat pienomakotitalojen omistajille taloudellisesti tärkeitä. Kuva: Turun museokeskus / Turun Sanomat 6.6.1941.

Vuonna 1950 otetussa kuvassa näkyvät jo ruotsalaistaloalueelle ominaiset hedelmäpuut ja leikatut pensasaidat. Kuva: Turun museokeskus / Kuvaus Oy.

taas sijoitettiin Suomessa tehtyjä tehdasvalmisteisia puutaloja, jotka eivät ilmeeltään eroa ruotsalaisista.

Kasvimaita ja hedelmäpuita

Pienomakotitalojen rakentamisajankohtana pihapuutarhoilla oli suuri taloudellinen merkitys omistajilleen. Tontit käytettiin tarkoin hyödyksi kasvimaina, ja hedelmäpuita ja marjapensaita istutettiin niiden tarjoaman hyödyn vuoksi. Jopa karjaa pidettiin joissain taloissa. Ajan mittaan hyötykasvimaat alkoivat väistyä koristekasvien tieltä. Omena-, luumu- ja kirsikkapuut sekä marjapensaat kuuluvat silti edelleen niin Ojarinteen kuin ruotsalaistaloalueenkin pihoihin. Isokokoista puustoa ei tonteilla juurikaan ole, joten miljöiden ilme on valoisa mutta rehevä.

Perimätiedon mukaan ruotsalaistaloalueen katuja nimettäessä ajatuksena oli istuttaa Vahteratien, Jalavatien ja Saarnitien tonteille katujen nimikkopuulajeja. Ajatus ei kuitenkaan toteutunut. Tontteja rajaavat kadun puolelta orapihlaja-aidat. Tonttien välillä voi olla orapihlaja-aidan sijasta marjapensaista istutettu aidanne.

Käytännöllistä kauneutta

Koska ruotsalaistaloalue rakentui tyyppipiirustusten mukaisesti, sen kaupunkikuva on alusta lähtien ollut harvinaisen yhtenäinen. Ruotsalaistaloalue on säilyttänyt yleisilmeensä varsin hyvin sekä rakennuskannan että pihojen osalta. Alue kuuluu valtakunnallisesti merkittäviin rakennettuihin kulttuuriympäristöihin.

Pienomakotitalomiljöisiin kuuluvat edelleen hedelmäpuut, marjapensaat ja orapihlaja-aidat. Korkeaa puustoa on vähän. Kuvat ruotsalaistaloalueelta.

Kupittaan pienomakotitaloissa oli alun perin pystyrimalaudoitus ja huopakatto. Vaikka nykyisin materiaaleissa on suurempaa vaihtelua, talojen mittakaava ja kokonaishahmo ovat ennallaan.

Talojen päädyt rajaavat Ojarinteen pienomakotitalomiljöön katutilaa.

Kaavan rajoitusten tavoitteena on mm. säilyttää ruotsalaistaloalue pienimittakaavaisena ja puutarhamaisena. Alueelle on laadittu rakentamistapaohjeet, joissa käsitellään mm. korjaus- ja lisärakentamista, aitoja ja portteja, pihan pinnoitteita ja melulta suojautumista.

Ojarinteen alue rakentui pitemmän ajan kuluessa eikä siten ollut alunalkaenkaan arkkitehtuuriltaan yhtä yhtenäinen kuin ruotsalaistaloalue. Rakennuksia yhdistivät kuitenkin pieni mittakaava ja pelkistetty yhdensuuntainen lautaverhous. Alueelle ei ole laadittu rakentamistapaohjeita. Osa rakennuksista on säilyttänyt alkuperäisen ilmeensä hyvin, ja korjaukset on toteutettu rakennusten tyyliä kunnioittaen. Toisaalta monia rakennuksia on korjattu tarpeettoman kovaotteisesti.

- Säilytetään rakentamisen pieni mittakaava sekä asuin- että piharakennuksissa.
- Noudatetaan laadittuja rakentamistapaohjeita.
- Säilytetään myös Ojarinteen ominaisluonne peruskorjauksissa ja täydennysrakentamisessa.
- Arvostetaan ajan rakennusten pelkistettyä käytännöllisyyttä. Säilytetään rakennusten selkeä ilme ja vältetään rakennustyyliin kuulumatonta koristelua.
- Suositaan pihoilla hedelmäpuita ja muuta matalahkoa puustoa.
- Ylläpidetään tontteja reunustavia orapihlaja-aitoja ja marjapensasaidanteita.

JÄLLEENRAKENNUSKAUDEN KERROSTALOMILJÖÖ

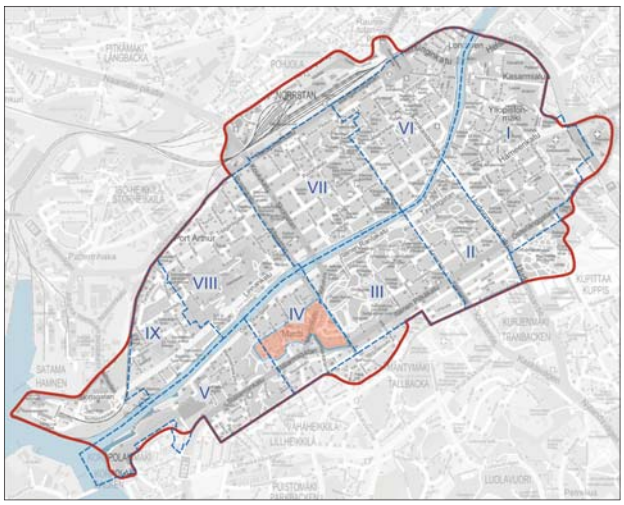

ESIMERKKEJÄ:

Betaniankadun ympäristö
Martinkirkon ympäristö

Miljöötyypin ominaispiirteitä:

- Avoin rakennustapa
- Pihat liittyvät katutilaan
- Julkisen tilan ja puoliyksityisen tilan raja häivytetty
- Urbaanit etupihat myös ruutukaavakortteleissa
- Pihojen liuskekivirakenteet

Modernismin tuulia

Jälleenrakennuskauden asuntosuunnittelu tuotti Turkuun kaupunkikerrostaloryhmiä ja varhaisia lähiöitä, joille luonteenomaisia piirteitä ovat avoin sijoittuminen maisemaan, topografian korostaminen pistetalojen avulla ja aikakauden arkkitehtuurityyli.

Jälleenrakennuskauden kerrostalomiljöitä on eri puolilla Turkua, kuten Iso-Heikkilässä, Mäntymäessä ja Vasaramäessä. Keskustan kaupunkikuvaselvityksen tarkastelualueella yhtenäisiä aikakauden miljöitä edustavat Betaniankadun ja Tonttumäen alueet sekä Martinkirkon ympäristön korttelit.

Urheilupuiston kupeella sijaitsevat Betaniankadun talot ovat kaupunkikuvallisesti erittäin merkittävä kokonaisuus, joka heijastaa aikakauden ihanteita. Alueen katuverkko perustuu Bertel Jungin vuoden 1923 asemakaavaan, ja rakennuskanta on peräisin pääosin 1940–50-luvuilta. Ylärinteessä kohoaa kymmenen 7-kerroksista pistetaloa ja alempana rinteessä matalampia piste- ja lamellitaloja. Tonttumäen laelle rakennettiin kolme 7-kerroksista pistetaloa.

Rakentamisessa tavoiteltiin mm. valoisuutta ja vapaita näkymiä. Kuva osoitteesta Itäinen Pitkäkatu 50. Kuva: kaupunkisuunnittelu, kuvapankki.

IV kaupunginosassa on muutenkin runsaasti jälleenrakennuskauden rakennuskantaa. Alue kärsi pahoin jatkosodan pommituksista, ja Aurajoen puoleinen osa tuhoutui lähes kokonaan. Martinkirkon etelä- ja itäpuoliset korttelit muodostavat yhtenäisen aikakauden miljöön. 3–6-kerroksiset lamelli- ja pistetalot ympäröivät vuonna 1933 valmistunutta Martinkirkkoa ja Sotalaistenmäkeä maastoa myötäillen. Alue rakentui 1940- ja 1950–lukujen vaihteessa. Kirkolle johtava Temppelinkatu lehmuksineen on tärkeä osa kokonaisuutta.

Yksittäisiä aikakauden asuintaloja tai muutaman talon kokonaisuuksia on myös monin paikoin ruutukaava-alueella.

Betaniankadun talot muodostavat yhtenäisen jälleenrakennuskauden miljöön.

Betaniankadun pistetalot sijaitsevat korkealla paikalla ja näkyvät kaukomaisemassa laajalle.

Martinkirkon ympäristöön muodostui laaja jälleenrakennuskauden miljöö pommituksissa tuhoutuneiden puutalojen paikalle.

Jälleenrakennuskauden miljöille tyypillistä on avoin rakennustapa. Siinä kadun julkisen tilan ja pihan puoliyksityisen tilan raja on häivytetty tai osoitettu vain viitteellisesti esim. istutuksin. Urbaanit etupihat muuttivat ruutukaava-alueen katujen tilanmuodostusta. Vaikka aikakauden rakennukset seisovat usein vapaasti tontilla, ruutukaava-alueella ajan rakennuksia on myös osana vanhempia kortteleita, joissa talot ovat kiinni katulinjassa ja toisissaan.

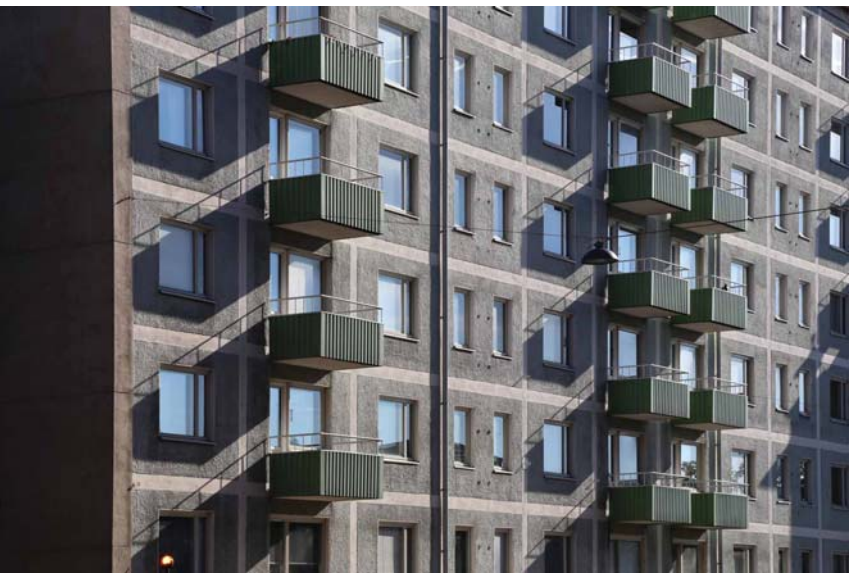

Jälleenrakennuskauden rakentamista on varsin paljon ruutukaava-alueella. Kuva Kauppiaskadulta.

Etupihat muuttivat ruutukaava-alueen katujen tilanmuodostusta.

Yksi jälleenrakennuskauden miljöiden tyyppikasveista on villiviini.

Jälleenrakennuskauden pihat

Siellä, missä jälleenrakennuskauden miljööt sijoittuvat ruutukaava-alueelle, pihoilla on usein aikaisemmalta ajalta periytyviä palokujannepuita. Täysin uudet tai sodan jälkeen jälleenrakennetut alueet rakennettiin myös pihojen osalta ajan hengessä. Tavoitteena on pihojen puutarhamainen ilme. Aikakauden miljöissä tyypillisiä lajeja ovat esim. luonnonvarainen kotipihlaja, suomen-, ruotsin- ja riippapihlajat, visakoivu ja vuorivaahtera. Jälleenrakennuskauden kerrostalomiljöissä näkee usein myös hevoskastanjaa ja puumaisia orapihlajia. Turussa jalot lehtipuut ovat pihoissa yleisiä miljöötyypistä riippumatta jo siitäkin syystä, että esim. vaahtera ja jalava leviävät tehokkaasti siementämällä. Villiviiniä on käytetty jälleenrakennuskauden istutuksissa paljon.

Pihojen tyypillinen piirre ovat erilaiset kivirakenteet, kuten tukimuurit, portaat ja laatoitukset, joissa on käytetty paljon liuskekiveä.

Hienovaraisesti täydentäen

Täydennysrakentaminen kaupunkikuvaltaan yhtenäisillä alueilla ei helppoa, mutta mahdollista. Esim. Helsingissä on onnistuneesti täydennetty 1950-luvulla rakennettua Ruskeasuota. Mm. vaaleaksi rapattu julkisivu ja kapea runko liittävät uuden rakennuksen jälleenrakennuskauden miljööseen. Helsinki on kehittämässä täydennysrakentamisen tarpeisiin Helsinki-kerrostalojen mallistoa, jonka talotyyppejä voisi muunnella helposti erilaisilla alueilla.

- Otetaan täydennysrakentamisessa huomioon vapaasti seisovien rakennusten suhde puistomaiseen ympäristöönsä ja säilytetään miljöissä riittävä väljyys.
- Säilytetään jälleenrakennuskauden miljöille tyypilliset liuskekivirakenteet. Käytetään alkuperäistä vastaavia materiaaleja myös kivirakenteita uusittaessa.
- Suositaan piharakentamisessa ajalle tyypillisiä kasvilajeja.

Sateenvarjo- ja riippajalavat olivat jälleenrakennuskaudella suosittuja.

Pihojen ilme on usein puutarhamainen.

Aikakauden pihoihin kuuluvat liuskekivi-portaat, -polut ja -tukimuurit.

Keskustan miljöötyypitys:

AVOKORTTELIMILJÖÖ

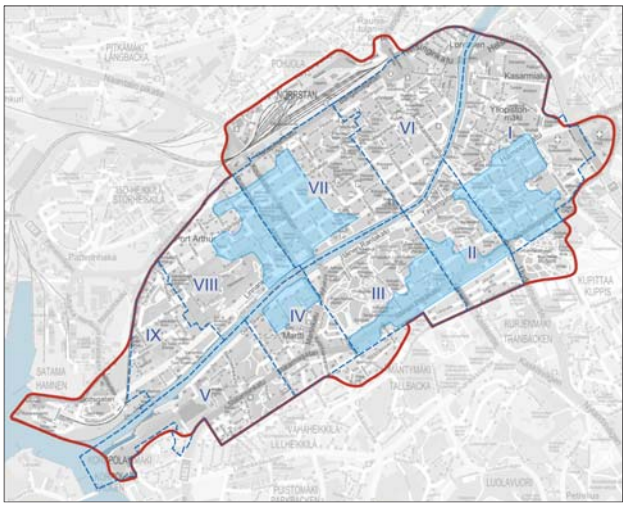

ESIMERKKEJÄ:
Puistokadun ja Koulukadun seutu
Itäisen Pitkäkadun seutu
Hämeenkadun ja Vähä Hämeenkadun seutu

Miljöötyypin ominaispiirteitä:

- Avoin rakennustapa
- Suuri mittakaava
- Levennetyt katutilat
- Julkisen tilan ja puoliyksityisen tilan raja häivytetty
- Pihat liittyvät katutilaan
- Pihat väljiä

Modernismin kaupunki

Turussa voimakas kaupunkiuudistus alkoi 1950-luvulla. Keskustan joillakin osa-alueilla puukaupunki oli vallalla vielä vuosikymmenen lopussa. Esim. ns. Kerttulinruudun alueella vallitsi v. 1959 tiivis ja matala kaupunkirakenne, ja valtaosa nykyisistä rakennuksista on peräisin 1960- ja 1970-luvuilta.

Noina vuosikymmeninä syntynyttä asuinympäristöä kutsutaan tässä selvityksessä avokorttelimiljööksi. Tätä miljöötyyppiä esiintyy monien numerokaupunginosien alueella, ja se on yksi Turun keskustan leimallisimmista miljöötyypeistä. Nämä miljööt ovat monien turkulaisten asuinympäristöä.

Katukuvassa vuorottelevat tavallisesti 6–8-kerroksiset lamellitalot ja matalat liike- ja huoltorakennukset. Vallalla on avoin rakennustapa, jossa kadun julkisen tilan ja pihan puoliyksityisen tilan raja on häivytetty tai osoitettu viitteellisesti esim. istutuksin. Avoimella rakennustavalla tavoiteltiin mm. valonsaantia ja maisemanäkymiä.

Avokorttelimiljöissä tilanmuodostus on heikkoa ja katutilat ovat usein levennettyjä. Katujen-leventämisohjelmaa toteutettiin 1950-luvulta 1970-luvulle.

Tilanmuodostuksen pohjana ovat tonttijako ja tonttikohtaisesti toteutunut rakentaminen. Avokorttelimiljöiden sisällä voi olla esim. varhaisemmilta aikakausilta peräisin olevaa rakennuskantaa. Myös kokonaan 1960–70-luvuilla toteutuneissa kortteleissa arkkitehtoniset ratkaisut, kuten rakennusten etäisyys kadun reunasta, vaihtelevat paljon. Katukuvan epäyhtenäisyyttä lisää 1950–70-luvuilla toteutettu katujen leventäminen, joka näkyy vaihtelevina reunakivilinjoina.

Avokorttelimiljöissä rakennukset eivät muodosta voimakasta katutilaa. Etupihojen puuistutuksilla on usein merkittävä rooli katukuvan ja tilanmuodostuksen kannalta.

Avoin rakennustapa ja 1960–70-lukujen rakennuskanta hallitsevat monin paikoin Turun keskustan kaupunkikuvaa.

Etupihojen puusto rajaa katutilaa mm. Sirkkalankadun suunnalla.

Täydennysrakentaminen avokorttelimiljöissä

Aikakauden miljöissä pihat ovat usein väljiä. Pysäköinti on järjestetty yleensä pysäköintikenttinä ja autokatoksina. Maanpäällinen pysäköinti vie tilaa ja rajoittaa pihojen muuta käyttöä. Kansiratkaisuihin verrattuna maanpäällisellä pysäköinnillä on kuitenkin se etu, että tonteilla säilyy maanvaraista aluetta ja siitä riippuvaista suurikokoista puustoa. Monissa väljissä avokorttelijöissä onkin säilynyt puukaupunkiajalta periytyvää palokujannepuustoa, ja niiden viihtyisys perustuu suureksi osaksi vanhoihin pihapuihin.

Avokorttelimiljöissä vaikuttaa olevan hyvinkin tilaa täydennysrakentamiselle. Monessa tapauksessa täydennysrakentamisen paikka sijoittuu kuitenkin juuri palokujanteiden tai muiden runsaspuustoisten pihanosien kohdille. Täydennysrakentaminen sekä sen vaatimat pysäköintikannet ja ajoyhteydet voivat vaatia vanhan puuston kaatamista jopa kokonaan. Täydennysrakentamisessa keskitetyillä pysäköintiratkaisuilla (pysäköintilaitoksilla) voidaan saada aikaan parempaa pihaympäristöä ja katutilaa.

Vaikka puita ei jouduttaisikaan kaatamaan, rakentamisen aiheuttamat muutokset maaperän vesitaloudessa, juuristotilan väheneminen ja mahdolliset juuristo- ja runkovauriot voivat olla tuhoisia. Puuston väheneminen vaikuttaa myös viereisten tonttien ja jopa koko korttelin viihtyisyyteen. Kannelle tehtävät istutukset eivät korvaa vanhan, suurikokoisen puun kaupunkikuvallista ja kulttuurihistoriallista merkitystä.

Kadunlevennyskaavoituksesta peräisin oleva katutila ja -ympäristö vastaavat heikosti hyvän kaupunkikuvan ja viihtyisyyden tavoitteisiin niin esteettisessä kuin toiminnallisessakin mielessä. Avokorttelimiljöissä katuympäristöjen huolellisella uudistamisella on mahdollista saavuttaa hyvinkin merkittäviä ja miljööseen laajalti vaikuttavia parannuksia.

Avokorttelimiljöissä on säilynyt vanhaa palokujannepuustoa puukaupunkiajalta. Kuva Koulukadun varren korttelista.

Vanhoilla puilla on erittäin suuri merkitys avokorttelimiljöiden viihtyisyyden luojina. Kuvat Puistokadun ja Ursininkadun kortteleista.

- Vaalitaan vanhaa pihapuustoa täydennysrakentamisessa ja turvataan sen elinmahdollisuudet.
- Liitetään keskustan kaavoihin viherkerrointa koskevia määräyksiä. Vaadittu viherkerroin on helpompi saavuttaa, jos vanhat puut säilytetään.
- Vaaditaan kaavoissa maanvaraisen alueen jättämistä keskustan kortteleihin.
- Keskitetyt pysäköintiratkaisut voivat auttaa aikaansaamaan hyvää ympäristöä.
- Käytetään katuympäristön uudistamismahdollisuuksia rohkeasti.

TEOLLISUUSMENNEISYYTEEN POHJAUTUVA MILJÖÖ

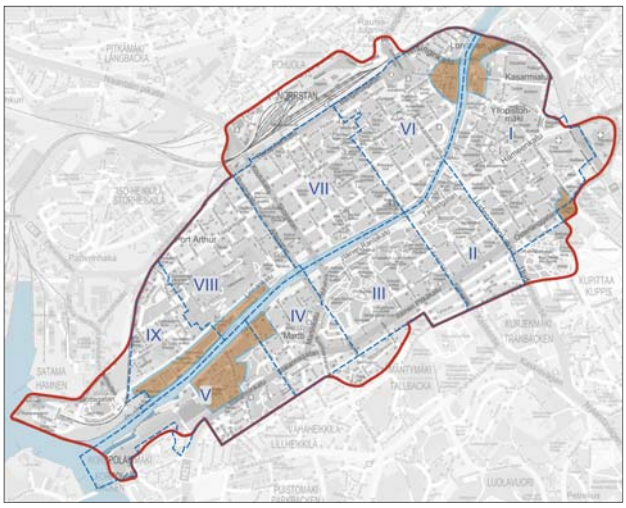

ESIMERKKEJÄ:
Aurajoen alajuoksu
Verkatehtaan ympäristö
Turun Rautamanufaktuuriyhtiön kortteli

Miljöötyypin ominaispiirteitä:

- Teollisuusmenneisyys paikoin näkyvissä, rakennusten uusiokäyttöä
- Asuinkorttelit tiiviisti rakennettuja
- Usein umpikorttelimuoto

Merenkulkua ja teollisuutta

Aurajokisuun satama- ja merenkulkuhistoria on Suomen mitassa poikkeuksellisen pitkä. Turun satama sijaitsi ensin Suurtorilla ja myöhemmin muualla jokivarressa, mutta suuret alukset jäivät redille Linnanaukolle. Laivanrakennustoiminta alkoi 1500-luvulla Turun linnan tuntumassa ja laajeni huomattavasti 1700-luvun myötä.

Kun Suomessa elettiin 1800-luvulla voimakasta teollistumisen aikaa, Turku oli kehityksessä vahvasti mukana. Kaupungista tuli yksi Suomen johtavista teollisuuskeskuksista. Kaupungissa oli vanhastaan sokeriin, tupakkaan ja laivanrakennukseen liittyvää teollisuutta. Mm. Crichton–Vulcanin konepaja ja telakka, Auran panimo, Turun Kaakelitehdas, Turun Rautamanufaktuuriyhtiö, Turun Verkatehdas ja Barkerin puuvillakehräämö sijaitsivat Aurajoen tuntumassa.

Toisen maailmansodan jälkeisessä Turussa tärkein teollisuuden ala oli metalliteollisuus. Crichton–Vulcan valmisti edelleen laivoja Aurajokisuulla osana Wärtsilä Oy:tä. Laivanrakennus- ja konepajateollisuus vaikutti Aurajokisuun ilmeeseen voimakkaasti. Crichton–Vulcanin konepaja- ja telakka-alueen rakennuksista moni on edelleen olemassa.

Jokisuu ja Korppolaismäki vuonna 1967. Kuva: Turun museokeskus / M. Auvinen.

Myös laivanrakennusteollisuuteen liittyneet köysitehtaat ovat merkittävä osa Aurajokisuun historiaa ja kaupunkikuvaa. Joen itärannalla on toiminut Manillan köysitehdas. Länsirannan köysitehdas on rakennustyyppinä ainutlaatuinen koko Suomessa, ja sillä on huomattavaa kaupunkikuvallista merkitystä Linnankadun rajaajana. Energiahuollon kehitys toi kaupunkikuvaan Turun sähkölaitoksen rakennuksen sekä kaasukellon. Teollisuushistoriallinen rakennusperintö on tehnyt Aurajokisuusta yhden valtakunnallisesti merkittävistä rakennetuista kulttuuriympäristöistä.

Teollisuudelta uuteen käyttöön

1970-luvulla laivateollisuus alkoi vähitellen siirtyä Pernoon, ja seuraavalla vuosikymmenellä viimeinenkin osa Turun vanhasta telakasta päätti toimintansa. Alkoi uuden maankäytön suunnittelu. Aurajoen länsirannan maankäytön suunnittelusta järjestettiin kilpailu vuonna 1987. Voittaneessa ehdotuksessa telakka-alueelle osoitettiin asuinkerrostaloja ja vanhat teollisuusrakennukset säilytettiin.

Aurajoen länsiranta kaavoitettiin asuinalueeksi 1990-luvulla. Köysitehdas sekä kaksi vanhaa telakkahallia muutettiin omaleimaisiksi kulttuuritiloiksi, ja niiden yhteyteen rakennettiin uusi aukio, Varvintori. Jokivarsi avautui virkistäytymisen ja tapahtumien ympäristöksi.

Aurajokisuun teollinen historia ja laivanrakennus näkyvät yhä kaupunkikuvassa.

Aurajoen alajuoksu on muuttunut suljetusta telakka- ja teollisuus-alueesta kaikille avoimeksi vapaa-ajan ja asumisen ympäristöksi.

Köysitehtaan ja kahden vanhan telakkahallin uusiokäyttö loi Aurajoen länsirannan asuinalueelle omaa identiteettiä.

Samalla vuosikymmenellä kaavoitettiin asuinrakentamista myös joen itärannalle Merimiehenkadun ja kaasukellon välille. 2000-luvulla kaavoitettiin kaasukellon länsipuolinen alue. Itärannalla säilytettiin kaasukellon lisäksi mm. Loft-tehdas (L-tehdas), entinen Wärtsilän konepajahalli.

Ylempänä jokivarressa verkatehtaan ympäristön kaavoitus oli käynnistynyt 1980-luvulla. Verkatehdas kunnostettiin asuinkäyttöön. Vastarannalla Piispankadun varrella sijainnut Turun Rautamanufaktuuriyhtiön kortteli kunnostettiin 2000-luvulla Åbo Akademin käyttöön, ja historiallisten teollisuusrakennusten lomaan rakennettiin myös hienovaraisesti uutta.

Turun Rautamanufaktuuriyhtiön kortteliin rakentunut Arken on hieno esimerkki vanhan ja uuden taitavasta yhdistämisestä.

Miljöötyypin ympäristöt ovat tiiviisti rakennettuja ja perustuvat usein umpikorttelirakenteeseen. Kuvat kaasukellon tuntumasta ja verkatehtaan lähistöltä.

Umpikortteleita ja teollisuushistoriaa

Asuinrakentamisessa umpikorttelimuoto otettiin uudelleen käyttöön, ja kortteleiden sisään muodostui isoja pihoja. Pysäköinti järjestettiin tavallisesti maanalaisin ratkaisuin. Miljöötyypin asuinympäristöt ovat tavallisesti tiiviisti rakennettuja ja ”valmiita”; täydennysrakentamisen mahdollisuuksia on vähän.

Entisiin teollisuusympäristöihin rakennetuissa miljöissä teollinen historia näkyy milloin enemmän, milloin vähemmän. Parhaimmillaan rakennusten uusiokäyttö ja taitava vanhan ja uuden yhteen sovittaminen ovat tuottaneet hienoja sisä- ja ulkotiloja ja luonut uusia tapoja käyttää kaupunkia.

Vanhoihin teollisuusympäristöihin rakentuneissa miljöissä katu- ja miljöösuunnittelun kannattaisi ammentaa alueen menneisyydestä. Näissä miljöissä voidaan hyödyntää reippaasti mittakaavojen, värien, struktuurien jne. kontrasteja. Käytettävien materiaalien, muotojen ja värimaailman avulla voidaan voimistaa teolliseen historiaan pohjautuvaa paikan henkeä.

- Ammennetaan katu- ja miljöösuunnittelussa alueen menneisyydestä ja paikan hengestä.
- Säilytetään yksityiskohtia, jotka muistuttavat alueen vanhasta käytöstä.

JULKISTEN RAKENNUSTEN MILJÖÖ

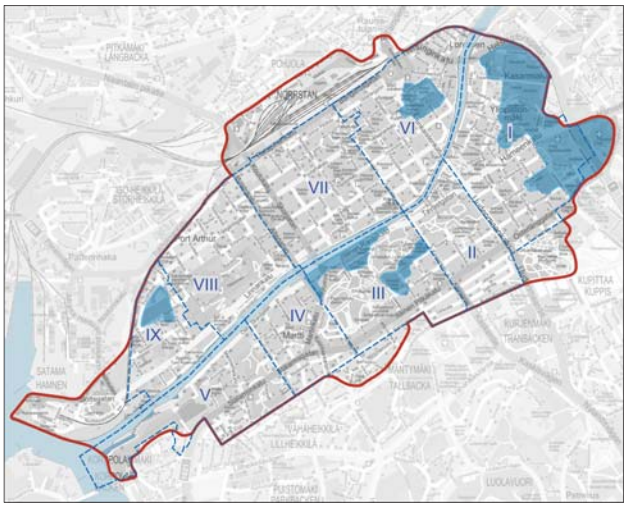

ESIMERKKEJÄ:
Yliopistonmäki
Samppalinnan vuoren oppilaitoskokonaisuus
Kiinamyllynmäki
Kaupunginteatterin ja WAMin ympäristö

Miljöötyypin ominaispiirteitä:

- Usein näkyvällä paikalla kaupunkirakenteessa
- Rakennusten ympärillä / lomassa julkisia puistoja ja aukioita
- Kerroksellisuus

Tiedettä, taidetta, sairaanhoitoa – Julkiset rakennukset kaupunkikuvassa

1800-luvun myötä julkisen rakentamisen tarve lisääntyi: rakennettiin sairaaloita, oppilaitoksia, kulttuurilaitoksia. Monet julkisista rakennuksista sijoitettiin kukkuloille. Sairaala- ja vankilarakentamisessa syyt liittyivät turvallisuuteen ja hygieniaan, kulttuurilaitosten ja koulujen sijoittelussa painoivat kaupunkikuvalliset syyt.

Kukkuloille sijoittuivat mm. Kerttulin koulu (1911–12), nykyisin Luostarivuoren kouluna tunnetut suomalainen tyttölyseo (1924–27) Samppalinnan vuorella ja Martin koulu (1926) Urheilupuiston kupeessa samoin kuin Turun maakunta-arkisto (1931) Aninkaistenmäen kupeessa. Numerokaupunginosien ulkopuolella mäkien laelle nousivat mm. Raunistulan kansakoulu ja Nummen koulu. 1960-luvulla rakennettiin mm. Juhana Herttuan koulu ja merenkulkuoppilaitos Tallimäelle sekä Turun teknillinen oppilaitos (nykyinen Turun ammattikorkeakoulu) ja S:t Olofsskolan Samppalinnan vuoren laidalle.

Kulttuurilaitoksille on varattu erityisen näkyvät paikat kaupunkikuvassa. Taidemuseo (1904) sai paikan tärkeän näkymälinjan päätteenä, Turun Kaupunginteatteri (1959–62) ja Wäinö Aaltosen museo (1965) sijoittuivat jokivarteen.

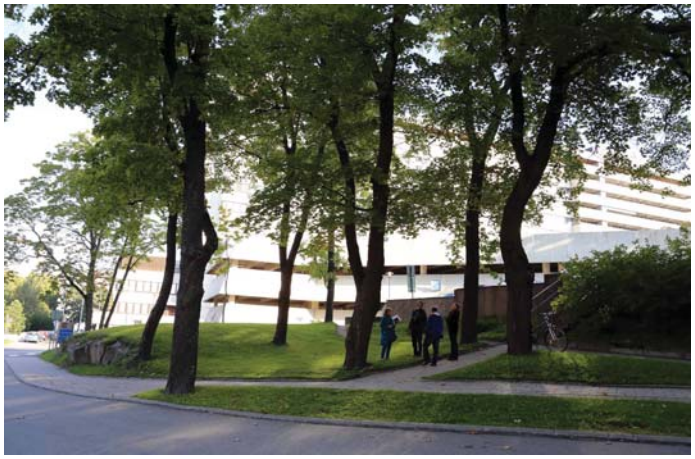

Julkisten rakennusten miljööt kuvastavat terveydenhuollon, koulutuksen ja kulttuurin saralla tapahtunutta kehitystä osana hyvinvointi-Suomen rakentamista. Kuvissa Tyksin ja Turun ammattikorkeakoulun rakennuksia.

Julkisten rakennusten miljöitä Turussa

Laajempia julkisen rakentamisen keskittymiä on syntynyt Kiinamyllynmäelle, Yliopistonmäelle, Aninkaistenmäelle/Parkkimäelle ja jokivarteen.

Tyksin mäkenäkin tunnettu Kiinamyllynmäki on laaja sairaalarakentamisen kokonaisuus, joka kuuluu valtakunnallisesti merkittäviin rakennettuihin kulttuuriympäristöihin. Alueen rakennuskanta kuvastaa sairaalarakentamisen kehitystä 1880-luvulta nykypäiviin asti. Vanhimmat, silloiseen lääninsairaalaan liittyvät rakennukset sijaitsevat alueen keskellä ja jäävät uudempien katveeseen.

Myös Yliopistonmäki kuuluu valtakunnallisesti merkittäviin rakennettuihin kulttuuriympäristöihin. Mäen rakennuskanta on kerroksellista. 1800-luvun lopun oppilaitosrakentamista edustavat entisen kuuromykkäkoulun rakennus (nykyinen Turun yliopiston Signum) ja kouluun liittynyt asuntolarakennus (nykyinen Rosetta).

Kiinamyllynmäen ja Yliopistonmäen julkisten rakennusten miljöissä on rakennuskantaa on pitkältä ajalta. Vasemmalla 1880-luvulla rakennettu sairaalarakennus ja oikealla Turun yliopiston Signum.

1950-luvulla rakennetut Turun yliopiston laitosrakennukset muodostavat valtakunnallisesti merkittävän oppilaitoskokonaisuuden.

1950-luvulla kukkulalle alkoivat kohota Turun yliopiston ensimmäiset yliopistokäyttöön suunnitellut rakennukset. Ensimmäisinä valmistuivat yliopiston kirjasto sekä fysiikan ja kemian laitosrakennukset, sen jälkeen päärakennus sekä luonnontieteiden talot I ja II. Arkkitehti Aarne Ervin suunnittelemat laitosrakennukset muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden.

Jokirantaan rakentui 1960-luvulla uusi julkisen rakentamisen keskittymä, kun aiemmin varastoalueena toiminut makasiinikortteli kaavoitettiin uudelleen. Turun Kaupunginteatteri, Wäinö Aaltosen museo ja valtion virastotalo muodostavat monumentaalikokonaisuuden, jonka keskellä on Itsenäisyydenaukioksi nimetty puisto.

Kaupungin käyntikortit

Julkisten rakennusten miljöitä kehitettäessä on hyvä muistaa, että näillä miljöillä on erittäin paljon käyttäjiä. Miljööt ovat monien vierailijoiden ja matkailijoiden käyntikohteita ja siten Turun käyntikortteja.

Yksi Turun vahvuuksista on, että yliopistot sijaitsevat kaupunkirakenteen sisällä ja lyhyen kävelymatkan päässä ydinkeskustasta. Turun yliopiston kampusalue on kompakti kokonaisuus, jolla on oma vahva identiteettinsä mutta joka on silti täysin integroitunut ympäröivään kaupunkirakenteeseen. Sekä Turun yliopisto että Tyks sijaitsevat liikenteellisesti keskeisessä paikassa sekä lähellä laajenevaa yritysaluetta, mikä edistää kontakteja tieteen ja yritysten välillä.

Olemassa olevia julkisten rakennusten miljöitä kehitettäessä ja mahdollista täydennysrakentamista suunniteltaessa on kiinnitettävä huomiota rakennuskannan kulttuuri- ja rakennushistoriallisten arvojen lisäksi myös julkisten viheralueiden ja kasvillisuuden merkitykseen. Viherympäristö liittyy useimpiin julkisten rakennusten miljöisiin keskeisesti. On huomionarvoista, että esim. Kiinamyllynmäen varhaiseen sairaalarakentamiseen liittyy vanhoja puistikoita ja puuistutuksia, joten mäen keskellä

onkin yllättävän vehreää. Vehreys on sairaalaympäristössä arvokasta ja edistää tutkimustiedon mukaan potilaiden toipumista.

WAMin ja Kaupunginteatterin välisen Itsenäisyydenaukion käyttö on nykyään vähäistä. Yksi syy on puistikon sijainti erillään ydinkeskustasta, vaikka Teatterisilta toki toimiikin yhdistävänä tekijänä. Itsenäisyydenaukio kaipaisi elävöittämistä, joka kytkeytyisi luontevasti alueen kulttuuritoimintaan. Teatterin ja WAMin toiminta voisi avautua nykyistä enemmän ulkotiloihin. Kulttuurilaitosten kahvilat voisivat houkutella alueelle muitakin kuin teatteri- ja museokävijöitä ja luoda alueelle elämää myös iltaisin ja viikonloppuisin.

Kaupallinen toiminta usein veturi, joka on saanut esim. Aurajokivarren elämään. Kaikki kaupallinen toiminta ei kuitenkaan sovi kaikkialle: kulttuurilaitoksen edusta ei ole paras paikka ravintolalaivoille ja terasseille. WAMin, Kaupunginteatterin ja Itsenäisyydenaukion rauhallista, pelkistettyä ilmettä on kehittämisessäkin syytä vaalia.

Kaupunginteatterin viereinen ns. ”hämähäkkitontti” on mahdollisuus, joka odottaa vielä käyttöönottoa. Arvokas paikka sopisi erityisesti tulevaisuuden kulttuurihankkeisiin, ja suunnittelussa tulee varmistaa, että ulkotilat säilyvät julkisina.

- Huomioidaan julkisiin rakennuksiin liittyvien viherympäristöjen historialliset ja kaupunkikuvalliset arvot täydennysrakentamisessa.
- Tiedostetaan vehreyden terveyttä edistävä vaikutus mm. sairaalaympäristöissä.
- Kulttuurilaitosten toiminnan laajentuminen ulkotiloihin toisi elämää julkisten rakennusten miljöisiin.
- Sijoitetaan ravintolalaivat ja terassit harkiten.

Julkisilla viherympäristöillä on keskeinen kaupunkikuvallinen rooli julkisten rakennusten kehystäjinä. Kuvissa Itsenäisyydenaukio valtion virastotalon edustalla sekä Turun yliopiston päärakennus.

SAAPUMISEN MILJÖÖ

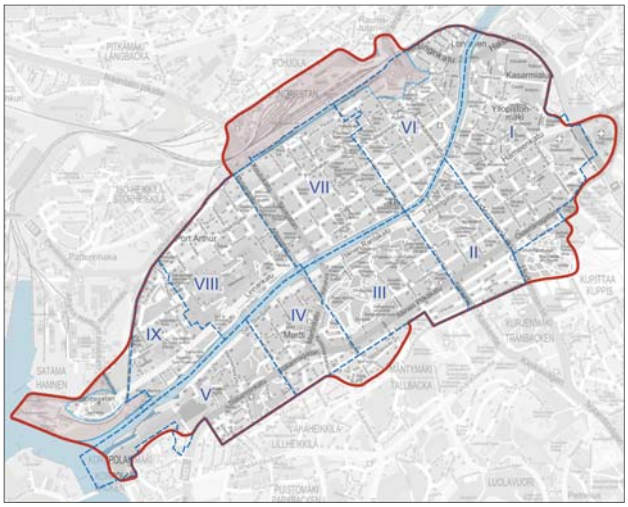

Linja-autoaseman seutu
Ratapiha
Matkustajasatama

Miljöötyypin ominaispiirteitä:

- Avointa kaupunkitilaa, laajoja näkymiä
- Liikenne keskeisessä roolissa

Liikenne muovaa kaupunkia

Liikenneyhteydet ovat aina olleet olennainen peruste kaupunkien sijoittumiselle. Turussa joki ja meri ovat toimineet kulkuväylinä ammoisista ajoista lähtien, ja Hämeenkadulla ja Uudenmaankadulla on keskiaikaisperäiset juuret.

1800-luvun tekninen kehitys toi rautatien Turkuun. Ensimmäinen, vuonna 1876 valmistunut rautatieyhteys yhdisti Turun ja Tampereen. Samana vuonna Turkuun perustettiin rautateiden konepaja, jossa mm. korjattiin ja huollettiin vaunuja. Valtakunnallisesti merkittäviksi luokitellut Turun rautatieympäristöt ovat ajallisesti kerroksellinen kokonaisuus. Konepajan vanhimmat osat ovat tyyppinsä vanhimpia edustajia maassamme.

1920–1930-luvuilla moottoriliikenteen yleistyminen näkyi myös Turun kaupunkikuvassa. Liikennöityjen maanteiden määrä lisääntyi moninkertaiseksi, ja linja-autoasemia rakennettiin monille paikkakunnille. Turun linja-autoasema oli aikanaan yksi moderneimmista ja kookkaimmista linja-autoasemista Suomessa. Linja-autoasema ympäristöineen on valtakunnallisesti merkittävä linja-autoasemien syntyvaiheeseen liittyvä funktionalististen rakennusten kokonaisuus. Siihen kuuluu itse asemarakennuksen lisäksi kaksi funkishuoltoasemaa.

Turun linja-autoasema oli aikansa moderneimpia linja-autoasemia Suomessa.

Saapumisen miljööt kaupunkikuvassa

Kaupungissa tarvitaan avointa tilaa. Ruutukaava-alueen laitaan sijoittuvat ratapiha ja linja-autoasema tuovat avointa tilaa kaupunkirakenteen keskelle. Kivikaupungin reuna erottuu voimakkaana Ratapihankadun ja linja-autoaseman takana, ja Aninkaistenmäen ja Puolalanmäen maastonmuodot korostavat vaikutusta.

Keskustaan saavutaan tavallisesti pääväyliä pitkin, joten pääväyliltä avautuvat näkymät kuuluvat usein Turun arvonäkymiin. Erityisessä asemassa ovat näkymät, joiden päätteenä on historiallinen merkkirakennus. Näistä yksi avautuu Satakunnantieltä ja Aninkaistensillalta linja-autoaseman miljöön yli: suoraan edessä kohoaa tuomiokirkon torni keskustan siluetin yläpuolelle. Myös Tukholmankadun suunnalla keskusta rajautuu selkeästi: tiiviin kaupungin reunan muodostavat Portsan puutalokorttelit.

Kivikaupungin reuna hahmottuu selkeänä Aninkaistensillalta avautuvassa maisemassa. Linja-autoaseman edessä näkyy funktionalistinen huoltamorakennus.

Ratapiha on voimakas erottava elementti. Logomonsilta ja Brahensilta kohentavat valmistuessaan tilannetta.

Toinen tärkeä tulosuunta kaupunkiin on meri, Pukinsalmi. Matkustajasatama on monille matkailijoille ensimmäinen kosketuspinta kaupunkiin. Historiallista Turkua edustava linna ja viereiset puutalokorttelit ovat kuitenkin jääneet satamatoimintojen puristuksiin. Linnakaupungin osayleiskaavan yhtenä tavoitteena on rauhoittaa linnan ympäristö katkaisemalla Linnankatu ja ohjaamalla sataman henkilöautoliikenne pohjoisemmalle reitille.

Uutta kaupunkiympäristöä

Kaupunkirakenteen keskelle jääneiden ratapihojen ja satamien toiminnot ovat väistymässä monissa Suomenkin kaupungeissa. Muuttuville alueille nousee tiivistä ja urbaania rakentamista yhdyskuntarakenteen eheyttämisen hengessä.

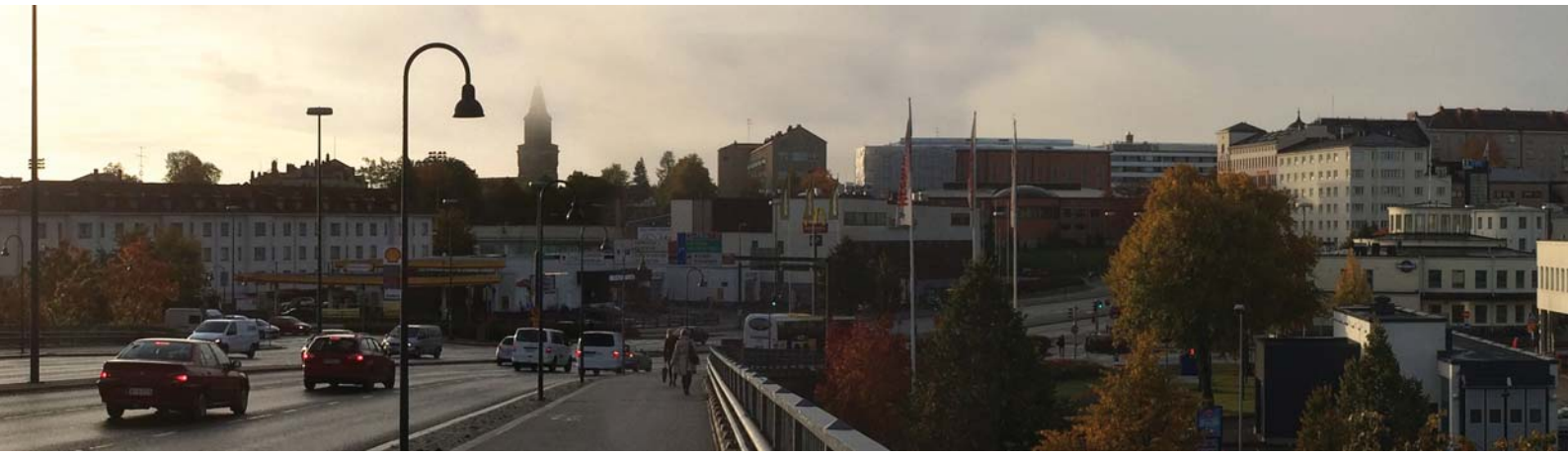

Yksi Turun tärkeistä sisääntulonäkymistä avautuu Aninkaistensillalta.

Liikenneväylät ja pysäköintipaikat hallitsevat linnan ympäristön kaupunkikuvaa.

Yleiskaava 2029:n pohjaksi hyväksytyssä kasvukäytävät-kehityskuvassa rakentamisen painopisteitä ovat mm. ratapiha ja Linnakaupunki, joka on väistyvää satama- ja teollisuusaluetta. Ideoitu matkakeskus sijoittuisi Aninkaistensillan tienoille. Entisestä konepajasta on jo muodostunut teollisuushistoriaa hyödyntävä Logomo, kulttuurin, taiteen ja luovan talouden keskus.

Muuttuvien alueiden uusi käyttö laajentaa Turun tiiviisti rakennettua keskustaa. Esim. Logomon koillispuolelle on jo nousemassa uusi asuinalue, ja asemakaava mahdollistaa kahden uuden sillan rakentamisen ratapihan yli. Ajurinkadun jatkeeksi tuleva Logomonsilta ja Brahenkadun päästä lähtevä Brahensilta vähentävät toteutuessaan ratapihan voimakasta erottavaa vaikutusta.

Kaavahankkeissa on syytä pitää mielessä ne tärkeät kaupunkinäkymät, joita saapumisen miljöiden yli avautuu. Esim. matkakeskuksen suunnittelussa huomioitavia asioita ovat tuomiokirkon kaupunkikuvallinen asema, linja-autoaseman funkismiljöön suhde uuteen rakentamiseen ja kivikaupungin reunan hahmottuminen.

- Hyödynnetään liikenteen kehitykseen ja teollisuushistoriaan liittyviä rakennetun ympäristön kerrostumia muuttuvien alueiden identiteetin luojina.
- Tiedostetaan saapumisen miljöiden yli avautuvien laajojen näkymien arvo. Säilytetään kaupungissa myös avointa tilaa.

Keskustan miljöötyypitys:

MUUTTUVA KAUPUNKIYMPÄRISTÖ

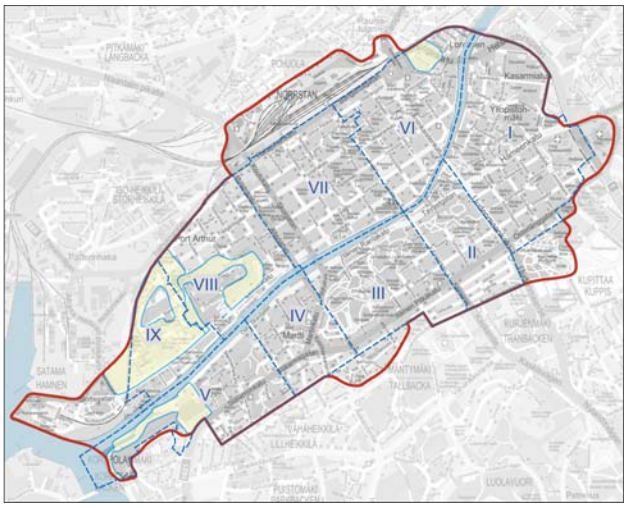

ESIMERKKEJÄ:
Telakkaranta
Linnanfältti
Kakolanmäen laidat

Miljöötyypin ominaispiirteitä:

- Luonne muuttumassa selvästi
- Aiempi käyttö väistynyt tai väistymässä
- Kaavoitettu tai tarkoitus kaavoittaa pääosin asumiseen

Asumista keskustan tuntumaan

Teollisuuden väistyminen numerokaupunginosista on pitkään jatkunut kehityskulku. Nyt teollisuuskäytöstä asuinympäristöiksi ovat muuttumassa useat keskustan laidoilla sijaitsevat alueet. Näistä numerokaupunginosiin sijoittuvat mm. Telakkaranta, Linnankadun tuntumassa sijaitsevat alueet lähellä satamaa ja Helsinginkadun varsi VI kaupunginosassa. Joillakin osa-alueilla asemakaavoitus on meneillään, toisilla taas on voimassa tuore kaava ja rakentaminen käynnissä. Telakkarannan rakentuminen on jo pitkällä.

Muistumia telakka-ajasta

Aurajoen itäranta jokisuussa on suurimmaksi osaksi Wärtsilän entistä telakka-aluetta. Telakkatoiminta oli muuttanut aluetta voimakkaasti: 1930- ja 1940-luvuilla rakennettiin rantalaiturit, jotka ovat pääpiirteissään säilyneet nykypäiviin saakka. Kallioon louhittu sulkuallas on peräisin samalta ajalta. Korppolaismäen rinne louhittiin pääosin 1950-luvulla. Sittemmin Pernon telakan valmistuminen johti laivanrakennuksen

Rantalaiturit, vuosina 1933–38 rakennettu sulkuallas ja 1950-luvun nostokurjet kertovat Aurajokisuun telakkamenneisyydestä. Vasemmanpuoleinen kuva: Kaarin Kurri.

vähenemiseen alueella. Rantalaiturit ja sulkutelakka sisältyvät valtakunnallisesti merkittävään rakennettuun kulttuuriympäristöön. Muisto menneisyydestä ovat myös 1950-luvulla rakennetut kolme nostokurkea.

Uusi asuinrakentaminen perustuu pistetaloista koostuviin ryhmiin. Jokiranta on avautunut virkistyskäyttöön.

Linnankentästä asuinalueeksi

Linnaan johtava katu on ollut vuosisatojen ajan Turun keskeisiä väyliä. Sen varrella sijaitsi ns. linnankenttä eli Linnanfältti, jota käytettiin mm. armeijan harjoituksiin ja jossa lienee ollut linnan uloimpia puolustusrakenteita.

Engelin kaavassa rakennettavat korttelit ulottuivat linnan vallihautaan saakka. Pohjoisempana kortteleita osoitettiin paikalle, joka oli merenlahtea tuohon aikaan ja vielä pitkään sen jälkeen. Mm. Linnankadun varteen rakennettiin 1800-luvun mittaan puisia asuintaloja. 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa kadun pohjoispuoliselle alueelle nousi teollisuuslaitoksia ja työpajoja sekä raitiovaunuhalleja.

Hiljattain vahvistuneissa kaavoissa on käytetty umpikortteliratkaisuja. Linnanfältin kaava-alue valittiin yhdeksi Moderni puukaupunki -hankkeen kohteista. Alueen kaavoituksen tavoitteena oli perinteiseen puukaupunkimiljööseen sopeutuva täydennysrakentaminen.

Linnankadun puutalojen naapuriin on nousemassa moderni puukaupunki. Korttelirakenne perustuu umpikortteliratkaisuun.

Linnanfältin alueella on suojeltua teollista rakennusperintöä, kuten kuvan raitiovaunuhalli 1930-luvulta.

Mäkipuiston laidat muutoksessa

Kakolanmäki jätettiin Engelin asemakaavassa muiden kukkuloiden tapaan rakentamisen ulkopuolelle. 1800-luvun puolivälissä kukkulalle alettiin rakentaa vankilaa ja Aurajoen puoleinen rinne istutettiin puistoksi. Vankilatoiminta loppui vuonna 2007. Tässä kaupunkikuvaselvityksessä Kakolanmäen historiallisten vankilarakennusten alue ja Kakolanpuisto serpentiiniteineen on luokiteltu mäkipuistomiljööksi. Mäkialueen laidat, jonne alueen täydennysrakentaminen keskittyy, on luokiteltu muuttuvaksi kaupunkiympäristöksi.

Kakolan vankilarakennuksissa käytettiin Kakolanmäeltä louhittua graniittia. Vasemmanpuoleisessa kuvassa itäselli, oikeanpuoleisessa länsiselli. Kuvat otettu ennen rakennustöiden alkamista.

Kakolanmäellä on voimakas identiteetti. Vankilamenneisyys ja valtakunnallisesti merkittävä rakennettu kulttuuriympäristö ovat itsessään niin kiinnostavia ja erikoislaatuisia, että muuta houkutinta ei alueelle tarvita. Vankilarakennuksissa on käytetty paikalta louhittua graniittia, ”kakoliittia”, kuten louhintatyötä tehneet vangit sitä nimittivät. Olisi hienoa, jos paikallista graniittia voitaisiin käyttää myös julkisten alueiden toteutuksissa.

Kakolanmäen korkeuserot tuovat omat vaikeutensa alueen rakentamiseen. Mäenlaitojen täydennysrakentamisessa ja kulkuyhteyksien järjestämisessä on tärkeää vaalia yhtä Turun puutarhahistorian keskeistä paikkaa: nykyisen Linnankatu 49:n tontilla sijaitsi professori Pehr Adrian Gaddin koepuutarha, jonka tämä perusti 1700-luvulla.

Kakolanmäen vapautuminen vankilakäytöstä on avannut mäen virkistyskäyttöön. Eri puolilta mäkeä avautuu näkymiä mm. Martin, Portsan ja Iso-Heikkilän suuntiin sekä Pukinsalmelle. Kakolan länsisellirakennuksen näkymistä meren suunnalta on varjeltu kaavoituksessa.

- Hyödynnetään rakennetun ympäristön kerrostumia muuttuvien alueiden identiteetin luojina.
- Ammennetaan katu- ja miljöösuunnittelussa alueen menneisyydestä ja paikan hengestä.
- Säilytetään yksityiskohtia, jotka muistuttavat alueen vanhasta käytöstä.
- Puistomaisena säilynyt osa historiallisen Gaddin koepuutarhan paikasta ei sovellu rakentamiseen.

LÄHDEAINEISTOA

Kirjallisuus, julkaisut ja selvitykset:

Kostet, Jenna, *Aurajoen merkitys Turun kaupunki-identiteetille.* Pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto. Toukokuu 2009.
http://dotku.adturku.fi/yhteiset/Opinnaytetyot/Aurajoen%20merkitys%20Turun%20kaupunki-identiteetille.pdf

Helsingin kaupunkikasviopas. Helsingin kasvisuunnittelun työkalupakki. Helsingin kaupungin rakennusviraston julkaisut 2010:12/ Katu- ja puisto-osasto
https://www.hel.fi/hel2/hkr/julkaisut/ohjeet/kaupunkikasviopas.pdf

Laaksonen, Hannu, *Turun historiaa kahdeksalta vuosisadalta.* Turun Historiallinen Arkisto 59. Turku 2007.

Lahtinen, Rauno & Laaksonen, Hannu, *Kävely puistojen Turussa.* Turkuseura Åbosamfundet. Turku 2008

Laukkanen, Matilda (2016). *Tulevaisuuden Turku 2029 -kyselyn tuloksia.* Turun kaupunki, 2016.

Nikula, Oscar, *Turun kaupungin historia 1809–1856.* Turku 1972.

Näkymätön kaupunki. Toteutumattomia suunnitelmia 1900-luvun Turusta. Wäinö Aaltosen museon julkaisuja nro 34. 2002.

Ruotsalaistaloalue. Rakentamistapaohjeet. Turun kaupunki. Kiinteistö- ja rakennustoimi. Kaavoitusosasto. Painatuspalvelukeskus, Turku 2008.

Paasikivi, Iina, *Kerttulinruudun tulevaisuus keskusta-asuntoalueena.* Kaupunginkanslian painatuspalvelukeskus. Turku 2006.

Saarinen, Samuli (toim.), *Turun kansallinen kaupunkipuisto. Perustamisselvitys.* Turun kaupungin ympäristö- ja kaavoitusvirasto. Turku 28.2.2007.
https://www.turku.fi/sites/default/files/atoms/files//kaupunkipuiston_perustamisselvitys.pdf

Saarinen, Samuli, *Turun yliopistollisen keskussairaalan ja Kupittaan vanhan rautatieaseman rakennettu kulttuuriympäristö. Rakennushistoriaselvitys.* 13.11.2014. Turun kaupunki, kaupunkisuunnittelu, kaavoitus.

Sjöman, Henrik, Östberg, Johan & Bühler, Oliver, *Diversity and distribution of the urban tree population in ten major Nordic cities.* Urban Forestry & Urban Greening. Volume: 11, Number: 1, pp 31-39, 2012.
http://pub.epsilon.slu.se/8943/1/sjoman_et_al_120625.pdf

Tuomiokirkonopuisto – Brahenpuisto – Porthaninpuisto. Turun vanhimmat puistot. Turku 2011.
https://www.turku.fi/sites/default/files/atoms/files/puistoesite_suo_spread.pdf

Turun katuja ja toreja. Nimistöhistoriaa keskiajalta nykypäivään. Turun museokeskus 2011.

Turun korkean rakentamisen selvitys, Turun kaupungin ympäristötoimialan kaupunkisuunnittelu, helmikuu 2017.
https://www.turku.fi/sites/default/files/atoms/files//turun_korkean_rakentamisen_selvitys_id_74071.pdf

Uusi talo vanhaan lähiöön. Helsingin Sanomat lauantaina 3. toukokuuta 2014. A 23.

Yhdyskuntarakenteen tulevaisuus kaupunkiseuduilla. Kaupunkikudokset ja vyöhykkeet. Suomen ympäristökeskuksen raportteja 4/2017.

Yleiskaava 2029. Keskustan täydennysrakentaminen. Turun kaupunki.

Yleiskaava 2035. Lähtökohdat ja tavoitteet. Turun kaupunki, Ympäristötoimiala, Kaupunkisuunnittelu, Yleiskaavayksikkö, 18.3.2013.

Kaavat:

Asemakaava 19/2012 ”Harppuunakortteli”. 31.1.2015. Kaavaselostus.

Asemakaava 5/2006 ”Linnanfältti”. 15.2.2014. Kaavaselostus.

Asemakaava 41/2005 ”Telakkaranta”. 31.7.2010. Kaavaselostus.

Turun uuden asemakaavan selitys. Turku 10. lokakuuta 1827. C. L. Engel. Käännös.

Turun yleiskaava ja kaupungin kehittämisohjelma. Olavi Laisaari. Turun Sanomalehti ja Kirjapaino Osakeyhtiö. 1952.

Kartat ja tietokannat:

Alueinventointi. Asemakaavoitettujen asuinalueiden inventointi ja arvotus. Ympäristötoimiala / kaavoitus. Iina Paasikivi 2015–2016.

Historialliset kartat, Webmap, mm.
Project till en ny Plan charta oh reglering af Åbo Stad (1828).
Karta öfver Åbo stad (1897).

Turun kaupungin asemakartta – Plankarta över Åbo stad. Åbo Turku 1922. Bertel Jung.
Karta öfver Åbo Stad enligt gamla Plan och nya Regleringen ÅR 1828.
Muinaisjäännösrekisteri.
https://www.kyppi.fi/
Museon informaatioportaali (MIP). Turun museokeskus.
https://mip.turku.fi/
Puurekisteri. Turun kaupunki. Kiinteistöliikelaitos.

Internet-sivustot ja -julkaisut:

Turun kaupunkipuulinjaus. (Raportti ja liitteet.) Turun kaupunki, 2016.
http://www.turku.fi/kaupunkipuulinjaus
Valtakunnallisesti merkittävät rakennetut kulttuuriympäristöt RKY.
http://www.rky.fi/
Yleiskaava 2029. Kasvukäytävät-kehityskuva. Turun kaupunki.
https://www.turku.fi/sites/default/files/atoms/files//kasvukaytavat_kartta.pdf

Rantalaiturit-luku (kirjoittaja: Kaarin Kurri)

Arkistolähteet:

Turun Kaupunginarkisto
Rantalaitureiden piirustukset, Kaupunginpuutarhan piirustukset, Viheryksikkö.
Rantalaitureiden kustannusarviot, Miscellania.
Turun museokeskus
Museon informaatioportaali (MIP)
Kaupunkikartat ja -mittaukset
Rantalaitureiden korjaustyösuunnitelmat (piirustukset, työselitykset) vuosilta 2004-2012. Kopio.
Valokuvakokoelmat
Turun Sataman arkisto
Rantalaitureiden piirustukset

Painamattomat lähteet:

Jokela, Pekka, *Selvitys Aurajoen rantalaitureista.* Diplomityö, Teknillisen korkeakoulun rakennustekniikan osasto, 1976.

Painetut lähteet:

Dahlström, Svante, *Turun palo 1827.* Tutkimuksia Turun kaupungin rakennushistoriasta vuoteen 1943. Turku 1930.
Jutikkala, Eino, *Turun kaupungin historia 1856-1917.* Toinen nide. Turku 1857.
Nerman, Gustaf, *Handbok i civil-ingeniörs-vetenskapen för tekniska läroanstalten, bergs- och byggnadsskolor, ingeniörer, byggmästare, samt till handledning för alla som vilja inhämta kännedom om dylika byggnadsarbeten, efter Mahan och Schubert.* Stockholm 1852.
Nikula, Oskar, *Turun kaupungin historia 1721-1809.* Ensimmäinen nide. Turku 1970.
Nikula, Oskar, *Turun kaupungin historia 1809-1856.* Turku 1972.
Sanomalehdet (Aura, Sanomia Turusta, Turun lehti, Turun Sanomat, Uusi Aura, Åbo Posten, Åbo Tidning, Åbo Tidningar, Åbo Underrättelser) vuosilta 1842-1920. Kansalliskirjasto, Digitoidut aineistot: https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/search
Turun kaupungin kunnalliskertomukset vuosilta 1899-1970. (*Berättelse angående Åbo Stads Komunalförvaltning* / *Kertomus Turun Kaupungin Kunnallishallinnosta*).